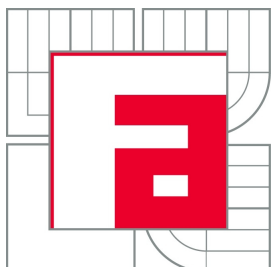

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY
ÚSTAV TEORIE

FACULTY OF ARCHITECTURE
DEPARTMENT OF THEORY

HISTORIE A ČINNOST URBANISTICKÉHO PRACOVISTĚ VÝZKUMNÉHO ÚSTAVU VÝSTAVBY A ARCHITEKTURY V BRNĚ

THE HISTORY AND ACTIVITIES OF THE TOWN AND COUNTRY PLANNING DEPARTMENT
OF THE RESEARCH
INSTITUTE FOR BUILDING AND ARCHITECTURE IN BRNO

DIZERTAČNÍ PRÁCE

DOCTORAL THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

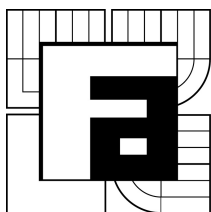
Mgr. MARKÉTA ŽÁČKOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

prof. Ing. arch. JAN KOUTNÝ, CSc.

BRNO 2014

Vysoké učení technické v Brně
Fakulta architektury
Poříčí 273/5, 63900 Brno 39

Zadání dizertační práce

Číslo dizertační práce: —
Ústav: Ústav teorie
Student(ka): **Mgr. Markéta Žáčková**
Studijní program: Architektura a urbanismus (P3501)
Studijní obor: Urbanismus (3501V009)
Vedoucí dizertační práce: **prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.**
Konzultanti dizertační práce:

Akademický rok: **2013/14**

Název dizertační práce:

Historie a činnost urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně

Zadání dizertační práce:

CÍL PRÁCE (OSNOVA) POKYNY K VYPRACOVÁNÍ (ČJ + AJ)

Cílem práce je postihnout historii a činnost Urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně od jeho založení v roce 1952 po zrušení v roce 1994. V rámci specifikace profilu tohoto pracoviště budou představeny jeho hlavní výzkumné úkoly a publikace, které po druhé světové válce zásadně přispěly k formulaci teorie a metodologie urbanismu a územního plánování v Československu. Zvláštní zřetel při tom bude položen na zhodnocení těch úkolů a publikací, jejichž řešitelé a autoři uplatňovali interdisciplinární přístupy a – navzdory totalitnímu režimu – dokázali maximálně využívat zkušeností ze zahraničí a vytvářet natolik vlivná díla jako například Zásady a pravidla územního plánování. Dalším cílem je zpracování bibliografie textových výstupů, které na daném pracovišti vznikly (knižní publikace, zprávy o výsledcích jednotlivých výzkumných úkolů, které se řešily v rámci urbanistického pracoviště VÚVA a které vycházely ve formě příruček pro interní potřebu pracovníků ústavu, popřípadě pro další pracoviště zaměřená na oblast výstavby a architektury). Sestavena bude rovněž kompletní bibliografie Zpravodaje VÚVA, který vycházel od roku 1952 jako příloha časopisu Architektura ČSSR (ČSR). Součástí práce bude také zachycení činnosti brněnského pracoviště VÚVA z perspektivy klíčových osobností, které stály u jeho zrodu a dlouhodobě se úspěšně podílely na jeho fungování: Ing. arch. Vladimír Matoušek, CSc., druhý vedoucí urbanistického pracoviště VÚVA, a Ing. arch. Dušan Riedl, CSc., teoretik architektury a urbanismu a přední odborník na památkovou péči u nás. Hlavním záměrem práce je vytvořit vůbec první komplexní pojednání o činnosti brněnského pracoviště VÚVA, neboť daná problematika dosud nebyla předmětem vědeckého zájmu.

Rozsah grafických prací:

Sledovány budou okolnosti vedoucí ke konstituování VÚVA a jeho brněnského pracoviště v kontextu dalších výzkumných pracovišť zaměřených na oblast výstavby, architektury a urbanismu, legislativní zakotvení zřízení a fungování ústavu, jeho organizační struktura a působnost, personální složení, definice zadavatelů výzkumných úkolů a způsoby jejich plnění, napojení na další instituce v oboru, publikační činnost a propojení výsledků výzkumu s praxí. Hlavní zdroje informací o činnosti VÚVA představují archivní materiály a ústavem vydané publikace, které jsou uloženy jednak v archivu Nadace ABF v Praze (do jejíž správy byly po zrušení VÚVA převedeny archiv a knihovna pražského pracoviště), jednak v knihovně Ústavu územního rozvoje v Brně (kde se v současnosti nachází knihovna pracoviště brněnského). Dalším důležitým podkladem pro přiblížení profilu urbanistického pracoviště VÚVA v Brně je reflexe jeho činnosti dobovou odbornou literaturou a tiskem (recentní literatura se daným tématem zabývá pouze formou kusých zmínek, ucelené zhodnocení činnosti ústavu neexistuje). Podstatným zdrojem informací jsou ústní svědectví pamětníků, kteří ve VÚVA působili a významnou měrou přispěli ke kvalitě jeho výzkumné činnosti

Seznam odborné literatury:

KROHA, Jiří – DAN, Kamil T. Sociologický fragment bydlení. Instruktažní a fotomontážní dokumentace cyklu z roku 1932/33. 1. vyd. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1973. Nestr. ISBN: sine.

ŘÍHA, Josef Karel. Země krásná. Kniha o přírodě, civilizaci a plánování. 1. vyd. Třebachovice pod Orebem: Antonín Dědourek, 1948. 375 s. ISBN: sine.

ŽÁK, Ladislav. Obytná krajina = [Žilaja mestnost = The Habitable Region = Paysage d'habitation]. 1. vyd. Praha: S.V.U. Mánes, 1947. 213 s. ISBN: sine.

Termín zadání dizertační práce: 11.12.2012

Termín odevzdání dizertační práce:

Dizertační práce se odevzdává v rozsahu stanoveném vedoucím práce; současně se odevzdává 1 výstavní panel formátu B1 a dizertační práce v elektronické podobě.

Mgr. Markéta Žáčková
Student(ka)

prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.
Vedoucí práce

prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.
Vedoucí ústavu

V Brně, dne 11.12.2012

doc. Ing. arch. Iva Poslušná, Ph.D.
Pověřena řízením fakulty

ABSTRAKT

Předkládaná disertační práce je věnována historii a činnosti urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně (VÚVA) od jeho založení v roce 1954 po zrušení v roce 1994. V rámci specifikace profilu tohoto pracoviště jsou představeny jeho hlavní výzkumné úkoly a publikace, které po druhé světové válce zásadně přispěly k formulaci teorie a metodologie urbanismu a územního plánování v Československu. Zvláštní pozornost je při tom věnována zhodnocení těch úkolů a publikací, jejichž řešitelé a autoři uplatňovali interdisciplinární přístupy a – navzdory totalitnímu režimu – dokázali maximálně využívat zkušeností ze zahraničí a vytvářet natolik vlivná díla jako například *Zásady a pravidla územního plánování*. Činnost brněnského pracoviště VÚVA je zachycena rovněž z perspektivy klíčových osobností, které stály u jeho zrodu a dlouhodobě se úspěšně podílely na jeho fungování: Ing. arch. Vladimír Matoušek, CSc., druhý vedoucí urbanistického pracoviště VÚVA, a Ing. arch. Dušan Riedl, CSc., teoretik architektury a urbanismu a přední odborník na památkovou péči u nás. Hlavním záměrem práce je vytvořit vůbec první komplexní pojednání o činnosti brněnského pracoviště VÚVA, neboť daná problematika dosud nebyla předmětem vědeckého zájmu.

V rámci práce jsou sledovány okolnosti vedoucí ke konstituování brněnského pracoviště VÚVA v kontextu dalších výzkumných pracovišť zaměřených na oblast výstavby, architektury a urbanismu, legislativní zakotvení zřízení a fungování ústavu, jeho organizační struktura a působnost, personální složení, definice zadavatelů výzkumných úkolů a způsoby jejich plnění, napojení na další instituce v oboru, publikační činnost a propojení výsledků výzkumu s praxí. Hlavní zdroje informací o činnosti VÚVA představují archivní materiály a ústavem vydané publikace, které jsou uloženy v knihovně Ústavu územního rozvoje v Brně (kde se v současnosti nachází knihovna brněnského urbanistického pracoviště), v archivu Nadace ABF v Praze (do jejíž správy byly po zrušení VÚVA převedeny archiv a knihovna pracoviště pražského) a v Moravském zemském archivu v Brně.

Dalším důležitým podkladem pro přiblížení profilu urbanistického pracoviště VÚVA v Brně je reflexe jeho činnosti dobovou odbornou literaturou a tiskem (recentní literatura se daným tématem zabývá pouze formou kusých zmínek, ucelené zhodnocení činnosti ústavu neexistuje). Podstatným zdrojem informací jsou ústní svědectví pamětníků,

kteří v brněnském pracovišti VÚVA působili a významnou měrou přispěli ke kvalitě jeho výzkumné činnosti. Součástí práce je bibliografie textových výstupů, které na daném pracovišti vznikly (knižní publikace, zprávy o výsledcích jednotlivých výzkumných úkolů, které se řešily v rámci urbanistického pracoviště VÚVA a které vycházely ve formě příruček pro interní potřebu pracovníků ústavu, popřípadě pro další pracoviště zaměřená na oblast výstavby a architektury).

KLÍČOVÁ SLOVA

Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA), Stavoprojekt, Československá akademie věd (ČSAV), socialismus, Československo, Brno, architektura, urbanismus, územní plánování, rozvoj měst a regionů, životní prostředí, investiční výstavba, komplexní bytová výstavba, teorie architektury a urbanismu, orální historie

ABSTRACT

The dissertation explores the history and activities of the Brno-located Town and Country Planning Department of The Research Institute for Building and Architecture (RIBA) since its foundation in 1954 until its abolishment in 1994. As a part of the department functioning, a description of its main research tasks and publications, which had played an essential part while formulating theory and methodology of urban planning after the 2nd World War in Czechoslovakia, are introduced. Special attention is paid to tasks and publications whose authors and research workers applied interdisciplinary approaches and – in spite of the prevailing totalitarian regime – managed to apply their experience acquired abroad to produce highly influential works such as *The Principles and Rules of Spatial Planning*. Another objective of the dissertation is the creation of a complex bibliography of texts that were produced by the department (books, reports on the outcomes of research tasks that had been explored at the Town and Country Planning Department and that were released internally as handbooks serving research workers of the institute and other institutions focusing on building and architecture). Depictions of the Brno department of RIBA from the perspective of two of its significant representatives who have outlived the institution they had witnessed to be founded and to the functioning of which they had significantly contributed, become a key part of the text: Ing. arch. Vladimír Matoušek, CSc., the second head of the Town and Country Planning Department of RIBA and Ing. arch. Dušan Riedl, CSc., a theoretician of architecture and urban planning and a top expert on Czech national heritage. As the topic has not yet been subjected to scholarly research, the main objective of the work is to create the very first complex text on the Brno department of RIBA and its activities.

The circumstances surrounding the constitution of RIBA in the context of other similarly functioning research institutes are pursued with a special focus on the fields of building, architecture and urban planning as well as legislative embedding of its foundation and functioning, its organization structure, staff, definition of taskmasters and the way the tasks were approached, relations to other institutions in the field, publishing activities and transfer of theoretical research outcomes to practice. The text also deals with the state of present-day research of architecture and urban planning. Archive material and publications released by the institute represent a predominant source of information about RIBA activities. They are now stored at the archive of ABF Foundation in Prague (the foundation

has been administering both the archive and library of the Prague department of RIBA since its abolishment), at the library of The Institute for Spatial Development in Brno (the institute administers the library of the former Brno department) and at the Moravian Land Archive in Brno. Both of the archives have been thoroughly researched by the author. Critical reflections upon the urban-planning department of RIBA occurring in contemporary publications and periodicals are another important source of information which help to specify the character of its activities (recent literature mentions RIBA scarcely, a complex evaluation is still missing). Oral history reported by former employees of RIBA, who had contributed to the first-rate quality of its research activities, has thus remained a priceless source of information about the institute's functioning.

KEY WORDS

The Research Institute for Building and Architecture (RIBA), Stavoprojekt, The Czechoslovak Academy of Sciences, socialism, Czechoslovakia, Brno, architecture, urban planning, spatial planning, urban and regional development, natural environment, built environment, investment housing, complex housing development, theory of architecture and urban planning, oral history

BIBLIOGRAFICKÁ CITACE

ŽÁČKOVÁ, Markéta. *Historie a činnost urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2014. 91 s. Vedoucí disertační práce: prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.

© 2014 Markéta Žáčková

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracovala samostatně a použila jsem pouze uvedené prameny a literaturu.

V Brně 28. srpna 2014

Markéta Žáčková

PODĚKOVÁNÍ

Za cenné odborné rady, čas a trpělivost děkuji především svému školiteli panu prof. Ing. arch. Janu Koutnému, CSc. Hluboké poděkování patří také panu Ing. arch. Vladimíru Matouškovi, CSc., který stál u zrodu urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně a působil zde více než třicet let a jemuž vděčím nejen za cenné informace o činnosti a fungování instituce, ale i za ochotu a vstřícnost, s nimiž mi vždy věnoval svůj čas a v rámci podnětných a milých setkání mi přiblížil zkoumanou problematiku z mnoha nečekaných perspektiv. Za cenné rady, doporučení a konzultace upřímně děkuji Ing. arch. Dušanu Riedlovi, CSc., prof. Ing. arch. Ivanu Rullerovi, prof. PhDr. Janu Sedlákoví, CSc., prof. Ing. arch. Haně Urbáškové, Ph.D. a PhDr. Lence Žižkové.

Poděkování patří všem respondentům, kteří ochotně odpovídali na mé otázky a v autenticitě osobní výpovědi dokreslili obraz urbanistického pracoviště VÚVA v Brně.

Velmi děkuji též kolegyním Mgr. Janě Kořínkové a Mgr. Monice Šimkové z Fakulty výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně a Mgr. Marice Kupkové z Katedry filmových studií Filozofické fakulty univerzity Karlovy, s nimiž jsme v rámci pravidelných inspirativních diskusí probíraly a tříbily řešení svých disertačních prací. Za trpělivost a obětavou spolupráci děkuji fotografece Michaelae Dvořákové.

Za pomoc při vyhledávání studijních materiálů a za zpřístupnění pramenů a literatury děkuji paní Miroslavě Dosedlové z knihovny Ústavu územního rozvoje i její nástupkyni paní Ivaně Divišové a PhDr. Kateřině Smutné a Mgr. Lucii Křížové z Moravského zemského archivu v Brně.

V neposlední řadě děkuji panu prof. PhDr. Jiřímu Kroupovi, CSc. a panu prof. PhDr. Lubomíru Slavičkovi, CSc., kteří nás jako studenty Semináře dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity vedli k poctivé práci s prameny a literaturou a kteří nám dokázali vštípit vztah k metodologii a historiografii.

Za podporu a duševní vzpruhu děkuji Ing. arch. Karin Grohmannové, MgA. Kateřině Kelarové, Mgr. Janu Lichému, Mgr. Tomáši Menšíkovi a Mgr. Markétě Zikové, Ph.D., bez nichž by práce nemohla vzniknout.

OBSAH

1. ÚVOD	10
1.1. Téma práce	
1.2. Současný stav bádání. Kritika pramenů a literatury	11
1.3. Cíle a výzkumné otázky	13
1.4. Metodologie a postup práce	14
2. INSTITUCIONALIZACE ZKOUMÁNÍ ARCHITEKTURY A URBANISMU V ČESKOSLOVENSKU MEZI LETY 1918–1948	16
2.1. Vysoké školy	16
2.2. Státní úřady a instituce	17
2.3. Vědecké a výzkumné instituce	19
3. SITUACE VÝZKUMNÝCH INSTITUCÍ ZAMĚŘENÝCH NA ARCHITEKTURU, URBANISMUS, ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ A VÝSTAVBU PO ROCE 1948	21
3.1. Únor 1948: znárodnění a zakládání státních podniků	21
3.2. Československé stavební závody a Stavoprojekt	22
3.3. Okolnosti založení VÚVA	23
4. VÚVA A JEJÍ URBANISTICKÉ PRACOVISTĚ V BRNĚ	26
4.1. Institucionální struktura a náplň činnosti VÚVA	26
4.2. Náplň činnosti urbanistického pracoviště VÚVA v Brně	32
4.3. Osobnosti	34
5. VÝZKUMNÉ ÚKOLY, PROJEKTY A PUBLIKACE URBANISTICKÉHO PRACOVISTĚ VÚVA V BRNĚ MEZI LETY 1950–1989	35
5.1. I. fáze: 1950–1957	40
5.2. II. fáze: 1958–1969	42
5.3. III. fáze: 1970–1989	53
5.4. IV. fáze: 1990–1994	55

6. PO ZRUŠENÍ VÚVA	56
7. ZÁVĚR	58
8. BIBLIOGRAFIE	60
9. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	70
10. PŘÍLOHY	
10.1. Příloha č. 1: Rozhovor s Vladimírem Matouškem ze dne 15. 1. 2013	71
10.2. Příloha č. 2: Rozhovor s Dušanem Riedlem ze dne 20. 5. 2014	76
10.3. Příloha č. 3: Rozhovor s Evou Rozehnalovou a Alenou Navrátilovou ze dne 27. 6. 2014	80
10.4. Příloha č. 4: Rozhovor s Hanou Urbáškovou ze dne 13. 5. 2014	83
10.5. Příloha č. 5: Rozhovor s Jiřím Fixelem a Zdeňkem Pechem ze dne 29. 5. 2014	86

1. ÚVOD

1.1. Téma práce

Předkládaná disertační práce je věnována historii a činnosti urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA) v Brně od jeho založení v roce 1954¹ po zrušení v roce 1994. Na pozadí tohoto stěžejního tématu se zaměřujeme rovněž na otázky institucionalizace výzkumu v oblasti architektury, urbanismu a územního plánování mezi lety 1918–1948, abychom nastínili kontinuitu vědecko-výzkumné praxe v českém prostředí s obdobím po tzv. vítězném únoru. Hlavní pozornost je věnována období mezi lety 1948–1989, dotkneme se však i aktivit brněnského pracoviště VÚVA v transformačních devadesátých letech.² Práce zohledňuje také vazby ústavu k centrálně plánovanému hospodářství, k industrializovanému stavebnictví, dotýká se jeho vztahu k projekční praxi a snaží se zformulovat odpověď na otázku, z jakého důvodu se výsledky jeho výzkumů ve většině případů mýjely s praktickým fungováním oboru.

Se zvýšenou pozorností se zabýváme obdobím padesátých let, kdy byl ústav založen a kdy vznikaly první komplexní urbanistické příručky určené pro využití v projekčních ústavech a kdy brněnské pracoviště VÚVA připravovalo podklady k druhému zákonu o územním plánování a výstavbě (č. 84/1958 Sb.) a let šedesátých, kdy byly realizovány rozsáhlé experimentální akce spojené s uváděním výzkumných výsledků VÚVA do praxe prostřednictvím realizace experimentálních staveb i větších obytných celků, aby byly ověřeny stavební technologie optimální pro prefabrikaci a typizaci coby nezbytných složek industrializovaného stavebnictví. V oblasti urbanismu a územního plánování se zaměříme na teoretická východiska, na nichž byla založena výzkumná práce brněnského pracoviště VÚVA (polská teorie prahů a koncepce střediskového osídlení podle Waltera Christallera).

Důležitou součástí práce představují ústní svědectví osobností, které v ústavu působily a jejichž výpovědi zachycené v rámci rozhovorů uskutečňovaných v letech 2012–2014 charakterizují jednotlivé fáze existence pracoviště z osobní perspektivy a přispívají tak k plastickému dokreslení jeho fungování. K proniknutí do administrativních mechanismů, procesů zadávání, zpracovávání a charakteru výzkumných úkolů i

¹ Od 1. 1. 1954 byla instituce s konečnou platností přejmenována na Výzkumný ústav výstavby a architektury. Geneze vzniku pracoviště, změn v jeho názvech a nadřízených orgánech je vyložena v kapitole 3.3. Okolnosti založení VÚVA, s. 21–24.

² (jhr). Věc. Územní plánování na Ministerstvu hospodářství. Ruší se VÚVA. Změny v odboru ÚP. *Architekt* XL, 1994, č. 3, s. 5.

každodenní provozní praxe pracoviště významnou měrou přispělo studium nezpracovaného fondu G 437 – Výzkumný ústav výstavby a architektury uloženého v Moravském zemském archivu v Brně.

1.2. Současný stav bádání. Kritika pramenů a literatury

Hlavním zdrojem informací o činnosti VÚVA jsou archivní materiály, ústavem vydávané časopisy³ a publikace, které jsou uloženy jednak v archivu Nadace ABF v Praze (do jejíž správy byly po zrušení VÚVA převedeny archiv a knihovna pražského pracoviště), v Národní knihovně České republiky a v Národní technické knihovně v Praze, jednak v knihovně Ústavu územního rozvoje v Brně (kde se v současnosti nachází knihovna pracoviště brněnského) a v Moravské zemské knihovně v Brně. Archivní výzkum byl proveden v Moravském zemském archivu v Brně.⁴ Dalším důležitým podkladem pro přiblížení profilu urbanistického pracoviště VÚVA v Brně je reflexe jeho činnosti dobovou literaturou a tiskem⁵. Výzkumnou a publikační činnost VÚVA při tom mapují zejména tituly vydávané přímo ústavem např. u příležitosti výročí jeho založení.⁶ Recentní literatura se daným tématem zabývá pouze formou kusých zmínek, ucelené zhodnocení činnosti ústavu neexistuje. A právě s ohledem na tuto skutečnost byl stanoven hlavní záměr připravované disertační práce, tj. vytvořit vůbec první komplexní pojednání o historii a činnosti urbanistického pracoviště VÚVA.

³ *Urbanismus a územní plánování = Town and country planning = Gradostroitelstvo i teritorial'noje planirovanije*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury [VÚVA], 1967–1973, ISSN: 0322-9882; *Výstavba a architektura: dokumentační zprávy: pro služební potřebu sektoru výstavby vydává Výzkumný ústav výstavby a architektury, útvar pro informace*. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury [VÚVA], 1955–1994. ISSN 0042-9376; *Územní plánování = Territorialplanung = Rajonnaa planirovka*. Praha: Terplan, 1967–1973. ISSN 0322-9939; *Územní plánování a urbanismus: bulletin pro územní plánování a urbanismus, stavebně správní praxi a řízení bytové výstavby*. Praha: Terplan, 1974–1997. ISSN 0322-774X; *Územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 1995–1997. ISSN 1211-1279; *Urbanismus a územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 1998–. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=19>. ISSN 1212-0855.

⁴ Fond G 437 – Výzkumný ústav výstavby a architektury, Brno [1930] – [1950], 3 – Nepřístupný, číslo archivní pomůcky: neuvedeno, číslo listu NAD: 1085. Časový rozsah v archivní pomůcce uveden mylně, fond obsahuje dokumenty od roku 1950 do roku 1970, přičemž nejhojněji jsou zastoupena padesátá a šedesátá léta.

⁵ *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1946–1989. ISSN 0300-5305; *Architektura*. Praha: Svaz českých architektů, 1990–1992. ISSN 0862-7002; *Československý architekt: čtrnáctideník architektů*. Praha: Panorama, 1955–1990. ISSN 0009-0697; *Architekt: nezávislý čtrnáctideník architektů*. Praha: Architekt, 1990–. Dostupné také z: <http://www.architekt-casopis.cz>. ISSN 0862-7010.

⁶ Srov. STACH, Oldřich et al. *25 let Výzkumného ústavu výstavby a architektury*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1976; NOVÝ, Otakar – PROCHÁZKA, Vítězslav. *Výzkumný ústav výstavby a architektury 1952–1987*. Brno: VÚVA – Urbanistické pracoviště Brno, 1987. Odbornou literaturou zaměřenou na dějiny architektury a urbanismu je VÚVA zmiňován veskrze okrajově, popřípadě vůbec.

Vzhledem k vzrůstajícímu zájmu o reflexi období socialismu, od něhož již vznikl dostatečný odstup, aby se mohl stát předmětem zkoumání, se v recentní literatuře – byť dosud řidčeji – setkáváme přiblížením s činností VÚVA, především pak v souvislosti s rozsáhlými výzkumy bydlení, s nimiž začalo pražské pracoviště koncem padesátých let. Okrajově se působnosti dotýká ústavu Hubert Guzik v kolektivní monografii *Experimentální sídliště invalidovna* připravené k vydání v září 2014 pod editorským vedením historika umění Ladislava Zikmunda-Lendera.⁷ Slovníková literatura VÚVA nezahrnuje, a to ani jinak poměrně komplexní *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*⁸ není činnost ústavu zmíněna. Geneze vzniku ústavu je přiblížena v dosud cenné monografii Josefa Pechara.⁹ Dalším titulem, který zmiňuje existenci ústavu, je obsáhlá a pečlivě vypravená publikace *2 x 100 mil. m²* zpracovaná pod editorským vedením architekta Martina Hejla vydaná u příležitosti 14. mezinárodního bienále architektury v Benátkách.¹⁰

Dalším podstatným zdrojem informací jsou ústní svědectví osobností, které ve VÚVA působily a významnou měrou přispěly ke kvalitě jeho výzkumného působení: Ing. arch. Vladimíra Matouška, CSc., druhého vedoucího urbanistického pracoviště VÚVA v Brně¹¹, Ing. arch. Dušana Riedla, CSc., teoretika architektury a urbanismu a předního odborníka na památkovou péči u nás. Dalším významným zdrojem informací jsou také výpovědi reprezentantů nástupnické generace architektů a urbanistů, a to Ing. arch. Evy Rozehnalové-Bínové, Ing. Aleny Navrátilové, prof. Ing. arch. Hany Urbáškové, Ph.D., Ing. arch. Jiřího Fixela a Ing. arch. Zdeňka Pecha. Rozhovory s uvedenými osobnostmi tvoří samostatnou přílohu této práce.

V současné historiografii architektury, umění a dalších souvisejících oborů je patrný zájem o studium období 2. poloviny 20. století s důrazem na mikrohistorické studie a lokální dějiny. Sledovaným tématem se nicméně žádná z dostupných prací – vyjma

⁷ GUZIK, Hubert. Hotelový dům. In: ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). *Experimentální sídliště Invalidovna*. 1. vyd. Praha: Lender a Národní památkový ústav v Praze, 2014, s. 112–127.

⁸ KNAPÍK, Jiří a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011. 2 sv. Šťastné zítřky; sv. 5.

⁹ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945–1977*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. 474 s., s. 47–59.

¹⁰ HEJL, Martin et. al. *2 x 100 mil. m²*. 1. vyd. Praha: KOLMO.eu, 2014. 403 s. ISBN 978-80-260-6127-4.

¹¹ Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem ze dne 10. 9. 2013.

studie *Sociologie bydlení v padesátých letech*¹² a monografie *Když se utopie stane skutečností*¹³ Lucie Zadražilové – nevěnuje.

1.3. Cíle a výzkumné otázky

Cílem předložené práce je zmapování činnosti brněnského urbanistického pracoviště VÚVA prostřednictvím periodizace a vývojové specifikace jednotlivých historických etap. Studie představuje klíčové osobnosti spojené s touto institucí a její roli v soudobé vědecko-výzkumné praxi; soustředí se rovněž na publikační aktivity pracoviště s odkazem na soudobé recepce jeho činnosti s akcentem na autentické výpovědi dobových aktérů. Zohledňujeme také společensko-politický vývoj, který přirozeně ovlivnil programovou náplň a koncepční směřování této jedinečné výzkumné instituce. Práce zmiňuje také vazby zdejších urbanistických přístupů k zahraničním teoriím a konceptům a naznačuje též potřebnost a nezastupitelnou funkci této instituce nejen v odborném, ale i v celospolečenském rámci, zejména s ohledem na současnou porevoluční absenci jakéhokoli pracoviště s podobným zaměřením. Samostatná část předložené práce je věnována pojetí experimentální výstavby ve vztahu k činnosti VÚVA; zamýšlí se nad významem pojmu experiment v kontextu plánování a výstavby, který do jisté míry stojí v opozici vůči tradičním uměnovědným výkladům. Je příznačné, že se experimentální projekty řešily především na konci padesátých a zejména v šedesátých letech, čímž vývoj této instituce potvrzuje svou závislost na „velkých dějinách“. Příběh brněnského pracoviště VÚVA tak zprostředkovává obecnější zprávu o vývoji architektury, urbanismu a územního plánování v tehdejší Československu i o její pozici v celospolečenském kontextu. Bezmála čtyřicetiletá existence VÚVA poskytuje velmi obsáhlý a podnětný korpus, z něhož pro naše účely vybíráme reprezentativní příklady v podobě hlavních publikačních výstupů a výzkumných úkolů.

Nabízí se zpracovat činnost VÚVA v mezioborových souvislostech, například ve vztahu k hospodářskému vývoji Československa nebo s ohledem na praktické uplatnění jeho teoretických zkoumání ve výstavbě. Současně se otevírá otázka sledování

¹² ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Sociologie bydlení v padesátých letech*. In: JANOVSKEÝ, Igor – KLEINOVÁ, Jana – STRÍTESKÝ, Hynek (eds.). *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Národní technické muzeum, 2010. 459 s. Práce z dějin techniky a přírodních věd; sv. 24. ISBN 978-80-7037-197-8, s. 153–168.

¹³ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*. 1. vyd. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze a Arbor vitae, 2013. 143 s. Kontexty; sv. 2. ISBN 978-80-7101-133-0.

souvztažnosti se „brzdícím“ byrokratickým pozadím socialistického hospodářství. Existence VÚVA v sobě slučuje kontinuitní, praxí podmíněný charakter urbanistického myšlení a politicky motivované založení ústavu jako součásti socialistické hospodářské koncepce. Do kontinuity centralizované ekonomiky – nikoli však sovětského typu – a zkušenosti s německým centrálním řízením navíc vstupuje okolnost, že Československo spadalo do sovětské zóny a ovlivňovaly jej tamní ideologické i řídicí modely.¹⁴

Hlavním cílem práce je soustředěné zhodnocení historie a geneze založení tohoto pracoviště na pozadí permanentní reorganizace veškerých institucí státního resortu. Na jejím základě lze následně stavět dílčí studie věnované konkrétním projektům jako například zpracování experimentálního projektu osídlení Jihomoravského kraje, pardubické aglomerace nebo brněnského regionu. Podnětné téma představuje rovněž disproporce mezi základním a aplikovaným výzkumem v rámci institucionální praxe zejména v osmdesátých letech. Pro vytyčení předmětu výzkumu jsme určili tři základní otázky: kdo působil v brněnské sekci VÚVA a proč, kým byla zadávána a hodnocena činnost pracoviště a jaké byly jeho vztahy k politickému vývoji a případně k dalšímu institucím. Dotýkáme se také další související otázky, a to z jakých příčin nedoházelo k implementaci výzkumných výsledků do praxe.

1.4. Metodologie a postup práce

Ke sledovanému tématu přistupujeme jednak prostřednictvím historického exkursu pojednávajícího o podmínkách výzkumu v oblasti architektury a urbanismu mezi dvěma světovými válkami a po roce 1948, jednak prostřednictvím zmapování a zhodnocení výzkumných úkolů a publikační činnosti brněnského pracoviště VÚVA, které po druhé světové válce zásadně přispěly k formulaci teorie a metodologie urbanismu a územního plánování v Československu. Teoretické uvažování o architektuře, urbanismu, územním plánování a souvisejících disciplínách před rokem 1948 je přiblíženo na základě kritiky dobových textů (zejména teoretických statí architektů a urbanistů uveřejňovaných v odborných časopisech, společenských revuích a knižních publikacích) a recentní

¹⁴ Srov. DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Nebylo úniku? Kontinuita a diskontinuita v ekonomickém vývoji ve 30. a 40. letech XX. století*. In: NĚMEČEK, Jan. (ed.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě*. Praha: Historický ústav AV 2010, s. 461–477.

literatury, která se – byť veskrze sporadicky – dotýká otázek institucionálního zakotvení výzkumné činnosti v rámci daných disciplín.¹⁵

Základním metodologickým postupem je klasická historickosrovnávací metoda, která operuje se sekundární literaturou a prameny (články v odborných periodících, monografické publikace, archivní dokumenty, legislativa).

Dalším postupem je metoda orální historie založená na shromažďování, uchovávání a interpretaci vzpomínek lidí, komunit a přímých účastníků.¹⁶ Dokumentace orální historie představuje systematický pokus získat znalosti a zkušenosti s historickým děním od dobových aktérů. Informace shromážděné metodou orální historie se vyhodnocují a kontextualizují obdobným způsobem jako ostatní historické prameny, což znamená, že musejí být studovány společně s jinými soudobými zdroji, doloženy a ověřeny.

Orální historie jako jedna z metod historiografie je součástí kvalitativního výzkumu a její nezastupitelnost je zřejmá zejména tam, kde je řada pramenů z různých důvodů nepřístupná nebo byla zničena; v tomto případě je často jediným zdrojem informací o určité historické události. V období systémových změn se jak rozpadající se nebo nově vznikající instituce příliš nestarají o zabezpečení a archivování dokumentů vzešlých z jejich činnosti. Některé klíčové události písemné dokumenty logicky nezachycují. K vyplnění této mezery přispívají vzpomínky a vyprávění účastníků, které pomáhají rozšířit i naši faktografickou základnu a spolu s ostatními prameny slouží k analýze historických faktů. Zásadní přínos metody spatřujeme v žádoucím doplnění informací a příčinných souvislostí, které oficiální dokumenty neobsahují a ani obsahovat nemohou.

To je i případ historie VÚVA a jeho urbanistického pracoviště v Brně, jehož činnost dosud není za využití této metody dosud zpracována. Z tohoto důvodu jsou vzpomínky pamětníků (bývalých zaměstnanců instituce) velmi cenným zdrojem informací a vhodně doplňují archivní výzkum pramenů. Osobní rozhovory s pamětníky tak v předkládané práci pomáhají dotvořit celkový pohled na zkoumané téma.

¹⁵ K tématu institucionalizace vědy a výzkumu srov. sborník *Instituce, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích*. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2007. 271 s. Práce z Archivu Akademie věd ČR, A 9 (ř. A, sv. 9).

¹⁶ VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. 293 s. ISBN 978-80-87398-22-7.

2. INSTITUCIONALIZACE ZKOUMÁNÍ ARCHITEKTURY A URBANISMU V ČESKOSLOVENSKU MEZI LETY 1918–1948

2.1. Vysoké školy

Architektura, urbanismus, územní plánování, stavebnictví a další související obory byly v období mezi dvěma světovými válkami institucionálně zkoumány především na půdě vysokých škol: Českého vysokého učení technického v Praze (jak byla v roce 1920 přejmenována Pražská polytechnika), Školy architektury Akademie výtvarných umění v Praze a České vysoké školy technické v Brně. Určující roli v procesu formulování teoretického uvažování v této oblasti zaujímal výuka urbanismu a výstavby měst.¹⁷ Vysoká škola architektury a pozemního stavitelství byla jednou ze sedmi vysokých škol (fakult) spadajících pod ČVUT v Praze, jejímž prvním děkanem byl Antonín Balšánek, kterého v roce 1922 vystřídal Antonín Engel. Tento renomovaný urbanista a teoretik architektury založil v roce 1925 první samostatný Ústav stavby měst a současně působil ve funkci vedoucího Ústavu architektoniky. Další významnou osobností, jež se podílela na konstituování a vedení výuky urbanismu na ČVUT v Praze, byl Alois Mikuškovice, který od roku 1925 působil jako asistent profesora Engela na Ústavu architektoniky, odkud po čtyřech letech přešel na Ústav stavby měst, který vedl od roku 1938. Činnost tohoto pracoviště obnovil po druhé světové válce a pod názvem Ústav stavby měst a krajinného plánování je vedl až do své smrti v roce 1952. Na ČVUT v Praze přednášel od roku 1927 také stavební rada hlavního města Prahy Jaroslav Vaněček, od téhož roku vydavatel odborného periodika *Stavba měst a venkovských obcí*. Jak uvádí Jan Dostálík v diplomové práci *Projevy environmentálního myšlení v české teorii architektury a urbanismu první poloviny 20. století*, pedagogická, teoretická a publikační činnost Antonína Engela, Aloise Mikuškovic a Jaroslava Vaněčka měla rozhodující význam „pro rozvoj urbanismu jako studijního oboru i praktikované vědní disciplíny.“¹⁸

K rozvíjení teoretického uvažování a studia urbanismu přispěla také Škola architektury na Akademii výtvarných umění v Praze, zejména díky Josefu Gočárovi, který – jakožto nástupce Jana Kotěry – vedl toto pracoviště od roku 1924 do počátku druhé světové války.

¹⁷ DOSTALÍK, Jan. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968 [online]. 2013. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jiří Kroupa. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/74365/fss_d/ [cit. 16. 2. 2014].

¹⁸ Ibidem, s. 14.

V roce 1919 vznikl odbor architektury na České vysoké škole technické v Brně. Výuku zde zpočátku vedli někteří pedagogové z odboru inženýrského stavitelství, například Karel Hugo Kepka, z jehož podnětu byl odbor založen a který působil ve funkci jeho prvního děkana, nebo Emil Králík.¹⁹ Postupně sem však přicházeli noví přednášející, mezi nimiž byl také Adolf Liebscher, který zde působil nejprve jako mimořádný (1922) a následně řádný profesor (1929–1949) pro architekturu a stavbu měst a nejvýrazněji se zasadil o zavedení výuky urbanismu.²⁰ Na jeho místo pak nastoupil Bohuslav Fuchs a v letech 1919–1924 zde přednášel rovněž honorovaný docent urbanismu Vladimír Zákrejs.²¹ Počátek druhé světové války v roce 1939 znamenal uzavření vysokých škol, které byly znovu otevřeny v roce 1945.

2.2. Státní úřady a instituce

Vedle vysokoškolských pracovišť měly po vzniku samostatného Československa v roce 1918 klíčový vliv na rozvoj urbanismu a územního plánování také státem zřizované úřady a instituce. V hlavním městě to byla Státní regulační komise založená v souvislosti se vznikem Velké Prahy dne 1. 1. 1922 (pražská asanace byla zahájena roku 1895, s počátkem první světové války byly ukončeny nejzávažnější zásahy).²² Posláním Státní regulační komise bylo vytvořit „*přehledný, regulační a zastavovací plán pro hlavní město Prahu*“ zaručující jeho jednotný stavební rozvoj. Ačkoli komise sestávala z množství odborníků – od architektů a urbanistů přes hygieniky až po přírodovědce – zdaleka se nepodařilo naplnit všechny stanovené úkoly. Její kroky vyvolaly řadu reakcí ze strany odborné veřejnosti – podnítily vznik četných teoretických úvah, článků a analýz – a současně vedly k realizaci mnohých novostaveb navržených v intencích konstruktivismu a funkcionalismu i rekonstrukčních akcí, potvrzujících reprezentativní pozici metropole v novém společenském zřízení. A právě tyto počiny dokládají nesporný význam Státní regulační komise pro československý urbanismus.²³ Její nástupnickou organizací se roku

¹⁹ PERNES, Jiří. *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně: (cesta moravské techniky 20. stoletím)*. 1. vyd. Brno: VUTIUM, 2009, s. 42.

²⁰ LIEBSCHER, Adolf. Odbor architektury a pozemního stavit. na čes. vys. škole technické v Brně. Reforma studia v rámci jednotné vysoké školy architektury. *Architekt SIA XXXV*, 1936, s. 53–58.

²¹ DOSTALÍK, s. 14.

²² HRŮZA, Jiří – ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. 1. vyd. Praha: České vysoké učení technické, 1996, s. 233–234.

²³ KUPKA, Jiří. Státní regulační komise a rozvoj Prahy. *Urbanismus a územní rozvoj XII*, 2009, č. 6, s. 38 [online]. 2009. Dostupné z: http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2009/2009-06/08_statni.pdf [cit. 12. 9. 2013].

1940 stala Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí, jejíž činnost byla s ohledem na dobu a podmínky založení více než problematická (přípravné práce na její zřízení probíhaly na podzim roku 1939), avšak jak uvádí Miloš Hořejš, její působení nelze posuzovat „jednoznačně negativně. Vedle nacistickou ideologií poznamenaných projektů prosazovaných zejména ze strany německých architektů byly kontinuálně rozvíjeny architektonické a urbanistické formy užívané již v dobách svobodného Československa.“²⁴ Komise ovšem zanikla už v následujícím roce, neboť „7. května 1941 vešlo v platnost vládní nařízení o zákazu novostaveb, následované dalšími omezeními nejen stavebních aktivit, ale i veškerého plánování. Další aktivity v této oblasti měly být zastaveny do doby rozhodujícího vítězství Německa.“²⁵

Neméně důležitou roli jako Státní regulační komise v Praze sehrál ve vývoji meziválečného československého urbanismu městský stavební úřad v Brně, kde byla zaměstnána řada vynikajících architektů. Vedle nejznámějších představitelů funkcionalismu Jindřicha Kumpošta a Bohuslava Fuchse to byl např. František Sklenář.²⁶ Prvním, kdo zastával funkci hlavního architekta města Brna, se stal Jindřich Kumpošt (1920–1925), jehož pro následující čtyřleté období vystřídal jeho dlouholetý blízký spolupracovník Bohuslav Fuchs. Jak poznamenává Vladimír Šlapeta, bez Kumpoštova přispění by „urbanismus a architektura 20. století v tomto městě nebyla myslitelná [...] Kumpošt stál po založení Československé republiky u plánování nového Brna a v tomto procesu s Bohuslavem Fuchsem vytváří jakési spojené nádoby – jeden bez druhého by nemohl existovat [...] Společně vypracovali několik zásadních návrhů na regulaci města a regionu, a to mimo řady soutěžních návrhů [...]“²⁷ Příslušníci „brněnské urbanistické školy“, jak označuje architekty a urbanisty působící v okruhu městského stavebního úřadu Otakar Nový, vycházeli z předpokladu, že město nelze úspěšně a vyváženě projektovat bez

²⁴ Ke vzniku a činnosti Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí srov. FIERLINGER, Otokar. Plánovací komise pro hl. město Prahu a okolí. *Architektura* II., 1940, s. 74 a HOŘEJŠ, Miloš. Nacistická vize Prahy. Jak měla vypadat česká metropole po německém vítězství? *Reflex* XXII, 2011, č. 37 [online]. 15. 9. 2011. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/jine-pribehy-heydrichiady/43301/nacisticka-vize-prahy-jak-mela-vypadat-ceska-metropole-po-nemeckem-vitezstvi.html>

²⁵ HOŘEJŠ, Miloš. Nacistická vize Prahy. Jak měla vypadat česká metropole po německém vítězství? *Reflex* XXII, 2011, č. 37 [online]. 15. 9. 2011. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/jine-pribehy-heydrichiady/43301/nacisticka-vize-prahy-jak-mela-vypadat-ceska-metropole-po-nemeckem-vitezstvi.html> [cit. 19. 9. 2013].

²⁶ NOVÝ, Otokar. *Česká architektonická avantgarda*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1998, 479 s. ISBN 80-85190-70-2, s. 247.

²⁷ ŠLAPETA, Vladimír. Úvod. In: PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Jindřich Kumpošt: [1891–1968]*. Brno: Spolek Obecní dům Brno, 2006, s. 9.

širších sídelních, dopravních, sociálních, hospodářských a přírodních souvislostí,²⁸ což dosvědčují jejich společné práce jako např. *Soutěžní návrh na regulaci města Brna* (1926–1927)²⁹ nebo *Soutěžní návrh na dopravně komunikační plán a náměty k hospodářskému plánu pro zájmovou oblast Velkého Brna* (1933).³⁰ Velké Brno vzniklo už v roce 1919, tedy tři roky před Velkou Prahou. Podobně jako v Praze uvažovalo se i zde o zřízení regulační komise, chyběl však dostatek finančních prostředků a ustanoven byl tedy pouze „alternativní poradní sbor (30. ledna 1923) nedisponující ovšem takovými pravomocemi jako pražská komise.“³¹

2.3. Vědecké a výzkumné instituce

Dalšími institucemi zabývajícími se teorií architektury a urbanismu byly Česká akademie věd a umění založená architektem, stavitelem a mecenášem věd a umění Josefem Hlávkou³² a Masarykova akademie práce.³³ Tyto instituce se zasloužily především o vydávání teoretických statí o urbanismu, územním plánování, inženýrských dílech, dopravě, osídlování i tvorbě krajiny. Masarykova akademie práce navázala na činnost předválečné Technicko-hospodářské jednoty. V roce 1922 byl z iniciativy architekta a urbanisty Vladimíra Zákrejse při Akademii zřízen Ústav pro stavbu měst, který měl podle svých stanov fungovat jako platforma pro spolupráci mezi odborníky z oboru urbanismu a jeho činnost se měla zaměřovat na veškeré aspekty úpravy a udržování měst. Tato v současnosti poněkud pozapomenutá instituce zanikla v roce 1952.³⁴

Přínos publikační činnosti VÚVA spočívá především ve snaze syntetizovat poznatky z oblasti architektury, urbanismu a územního plánování. Meziváleční architekti, ale zejména urbanisté příliš nepsali, takže obor postrádal komplexnější teoretická pojednání. Jejich názory byly publikovány převážně časopisecky: hlavním fórem pro

²⁸ NOVÝ, 1998, s. 247.

²⁹ Autoři Bohuslav Fuchs, Josef Peňáz a František Sklenář obdrželi za tento soutěžní projekt nejvyšší cenu, jak uvádí VALDHANSOVÁ, Lucie. Bohuslav Fuchs. *Brněnský architektonický manuál* [online]. 2009–2012. [cit. 19. 12. 2013]. Dostupné z: <http://www.bam.brno.cz/architekt/2-bohuslav-fuchs>.

³⁰ Ibidem: Autoři Bohuslav Fuchs, Jindřich Kumpošt, František Sklenář a kolektiv vědeckých pracovníků městského úřadu v Brně obdrželi za tento návrh nejvyšší cenu.

³¹ POTUČEK, Jakub. Mezi monumentalitou a utilitarismem. In: PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Jindřich Kumpošt: [1891–1968]*. Brno: Spolek Obecní dům Brno, 2006, s. 26.

³² Historie AV ČR. *Akademie věd české republiky* [online]. 23. 11. 2009. Dostupné z: http://www.cas.cz/o_avcr/historie/ [cit. 19. 9. 2013].

³³ DOSTALÍK, s. 13;

³⁴ KODERA, Pavel. Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce. In: *Institute, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích*. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2007. 271 s. Práce z Archivu Akademie věd ČR, A 9 (ř. A, sv. 9), s. 243–267

zveřejňování aktuálních tendencí v oboru před druhou světovou válkou a během ní byly specializované časopisy profesních seskupení architektů a výtvarných umělců, kde byly publikovány jednak teoretické studie, jednak projekty – *Styl*, *Stavitel*, *Stavba* a spojením těchto tří titulů vzniknuvší časopis *Architektura*, *Architekt SIA*, *Horizont*, *Krása našeho domova* nebo umělecký měsíčník *Volné směry*.³⁵ Články o architektuře a urbanismu přinášela v menší míře i společenská revue určená pro širokou veřejnost (*Měsíc* a *Der Monat*)³⁶. Poznatky z oblasti památkové péče byly zveřejňovány jednak v rámci edice Klubu za starou Prahu, jednak v rámci *Zpráv památkové péče*. Před rokem 1948 vyšlo na patnáct teoretických titulů týkajících se architektury a urbanismu a tentýž počet publikací zaměřených na památkovou péči.³⁷ Uceleným pojednáním se věnoval pouze Ladislav Žák nebo J. K. Říha, jejichž – mnohdy skoro prorocké – práce přesahovaly čistě urbanistická témata a dotýkaly se také otázek životního prostředí, krajinářství a – řečeno dnešním jazykem – environmentalismu.³⁸

³⁵ *Styl*: měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst. Praha: Mánes, 1909–1913, 1920–1938; *Stavba*: měsíčník pro stavební umění. Praha: Klub architektů, 1922–1938; *Stavitel*: odborný umělecko-technický měsíčník. Praha: Stavitel. Sekce klubu inženýrů a stavitelů v Praze, 1919–1936; *Architektura*: spojené časopisy *Stavba*, *Stavitel*, *Styl*. Praha: Klub architektů, 1939–1942; *Architekt SIA*: časopis československých architektů SIA. Praha: Spolek československých inženýrů, 1927–1951; *Horizont*: revue současné kultury v Československu. Brno: Václav Roštlapil, 1927–1932; *Krása našeho domova*: časopis ochránců a přátel přírody. Praha: Svaz čes. Spolků okrašl. v král. Českém, 1904–1950; 2001–; *Volné směry*: měsíčník umělecký. Praha: Mánes, 1896–1949.

³⁶ *Měsíc*: ilustrovaná společenská revue. Praha: Bohuslav Kilian, 1932–1940; *Der Monat*: Illustrierte Zeitschrift. Prag – Wien – Brunn: Bohuslav Kilian, 1933–1940.

³⁷ Z oblasti urbanismu uvádíme nejvýznamnější knižně vydané tituly: ŘÍHA, Josef Karel – FIERLINGER, Otakar (eds.). *Město a upravovací plán*. Praha: Spolek československých inženýrů, 1932. 139 s.; HOFMAN, Jan. *Nové technické dílo v starém městě, vesnici, přírodě*. 1. vyd. Praha: Česká matice technická, 1943. 78 s. Spisy České Matice technické, roč. XLVIII, 1943, č. 204; HONZÍK, Karel. *Necessismus, myšlenka rozumné spotřeby*. Praha: Nákladem Klubu pro studium spotřeby, 1946. 21 s.; HONZÍK, Karel. *Tvorba životního slohu. Stati o architektuře a užité tvorbě vůbec*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1946. 495 s.; HRUŠKA, Emanuel. *Krajina a její soudobá urbanisace*. Praha: B. Pyšvejc, 1946. 99 s.; HRUŠKA, Emanuel. *3 kapitoly o technickém plánování*. Praha: Prometheus, 1945. 78 s.; HRUŠKA, Emanuel. *Urbanistická forma: osídlení a plán*. Praha: Emanuel Hruška, 1947. 149 s.; HRUŠKA, Emanuel. *Regionální průzkum*. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn, 1944. 47 s.; HRUŠKA, Emanuel. *Příroda a osídlení. Biologické základy krajinného plánování*. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn, 1945. 37 s. Knihovna architektury. Řada II; sv. 2.; HRUŠKA, Emanuel. *Nové úkoly v soudobém urbanismu*. Praha: Česká matice technická s podporou ministerstva školství a národní osvěty, 1936. 64 s. Česká matice technická; Roč. XLI. Spisů čís. 178.; ŽÁK, Ladislav. *Byt a krajina*. 1. vyd. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947. 213 s.; ŘÍHA, Josef Karel. *Země krásná. Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*. 1. vyd. Třebachovice pod Orebem: Antonín Dědourek, 1948. 375 s.

³⁸ K tomu srov. DOSTALÍK, Jan. *Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968* [online]. 2013 [cit. 16. 2. 2014]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jiří Kroupa. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/74365/fss_dl/.

3. SITUACE VÝZKUMNÝCH INSTITUCÍ ZAMĚŘENÝCH NA ARCHITEKTURU, URBANISMUS, ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ A VÝSTAVBU PO ROCE 1948

3.1. Únor 1948: znárodnění a zakládání státních podniků

Bezprostředně po tzv. vítězném únoru došlo v důsledku znárodnění k likvidaci soukromých ateliérů a projekčních praxí stejně jako stavebních firem. V souladu s požadavky na centralizaci a industrializaci stavebnictví byly již v roce 1948 založeny Československé stavební závody s jediným univerzálním projekčním podnikem PA 100 Stavoprojekt. Strukturu a organizaci československého stavebního a projektového průmyslu a politickým souvislostem, které provázely také vznik Stavoprojektu, se podrobně věnuje Ivo Überall, který ve své bakalářské práci *Budova Teoretických ústavů LF UP v Olomouci v kontextu socialistického realizmu* uvádí: „V březnu 1948 byl vytvořen akční výbor architektů, který vyhlásil potřebu utvoření tzv. národních architektonických ateliérů. Ta byla naplněna v prosinci téhož roku založením Stavoprojektu, ve své době s 12 000 zaměstnanci největší projektové organizace na světě. Volně byly se Stavoprojektem spojeny ateliéry Jiřího Krohy a Jaroslava Fragnera. Idea Stavoprojektu byla inspirována specializovanými projektovými ústavy v Sovětském svazu [...]“³⁹ Činnost Stavoprojektu měla směřovat ke zprůmyslnění stavební výroby, které mělo být zajištěno již ve stadiu kvalifikovaně zpracovaných architektonických návrhů, podle nichž měla být realizována podstatná část výstavby na celém území republiky.⁴⁰ Už v dubnu 1948, kdy začal Ústřední výbor architektů likvidovat soukromé firmy, byli architekti vyzýváni, aby vstupovali do národních architektonických ateliérů vytvořených Unií architektů ČSR. Jak podotýká Ivo Überall, po dramatických únorových událostech se začal uplatňovat pragmatictější přístup a v září 1948 se projekční oddělení Československých stavebních závodů spojilo s architektonickými ateliéry, čímž došlo ke vzniku jednotné organizace architektů – Stavoprojektu, který pak v různých administrativních formách a pod různými názvy existoval až do začátku devadesátých let.⁴¹

³⁹ ÜBERALL, Ivo: *Budova Teoretických ústavů LF UP v Olomouci v kontextu socialistického realizmu* (bakalářská diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, Sdružená uměnovědná studia, 2008. 48 s. [online]. 9. 6. 2008. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/180833/ff_b/Uberall-BC.txt

[cit. 17. 9. 2013], s. 16–19.

⁴⁰ PECHAR, Josef. *Československá architektura (1945–1977)*, Odeon, 1977, s. 21.

⁴¹ ÜBERALL, 2008, s. 17.

3.2. Československé stavební závody a Stavoprojekt

Při zakládání Výzkumného ústavu výstavby a architektury se opakovalo obdobné schéma jako při zřizování Československých stavebních závodů a Stavoprojektu v roce 1948, jejichž činnost byla původně rozčleněna pouze územně na základě rozdělení republiky na nové kraje. Podobně jako se ze Stavoprojektu postupně začaly vyčleňovat Kovoprojekt, Chemoprojekt, Hutní projekt a další ústavy podle oborové specializace, tak se – po založení a zániku prvního poválečného výzkumného pracoviště s pouze jednoletou působností (1948–1949), jímž byl Výzkumný ústav Československých stavebních závodů (ČSSZ n. p.), který se posléze transformoval ve Výzkumný ústav stavebnictví a architektury (VÚSA)⁴² – začal VÚSA, dále diferencovat na devět specializovaných ústavů. Mezi těmito ústavami byl i Ústav architektury a územního plánování (ÚAÚP), do něhož byl včleněn také Ústav územního plánování (ÚÚP) založený 1950 v Brně. Ústav architektury a územního plánování s již integrovaným Ústavem územního plánování byl po reorganizaci projektové činnosti k 1. lednu 1954 přejmenován na Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA). Poslání a struktura VÚVA však zůstaly od jeho založení 1. ledna 1952 nezměněny (tenkrát ještě pod názvem Ústav architektury a územního plánování – ÚAÚP).⁴³ Pod názvem VÚVA pak pracoviště fungovalo od roku 1954 do roku 1993, kdy bylo zrušeno a jeho aktivity přešly do gesce Ústavu územního rozvoje, jehož činnost se však již neprofilovala jako výzkumná, nýbrž jako agenturní. Ústav od roku 1993 až do současnosti slouží jako agentura vykonávající servisní činnosti pro Ministerstvo pro místní rozvoj. Jedná se o rozpočtovou organizaci a organizační složku státu⁴⁴.

⁴² Jak uvádí NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 19, VÚSA byl založen Ministerstvem stavebního průmyslu 1. ledna 1951 a zrušen Ministerstvem stavebnictví 1. ledna 1952. K témuž dni založilo Ministerstvo stavebnictví devět specializovaných ústavů, mezi nimi také Ústav architektury a územního plánování (ÚAÚP) se zaměřením na teorii a dějiny architektury, typizaci a územní plánování. Tento byl 1. ledna 1954 přejmenován na Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA) a jeho působnost rozšířena na oblast výstavby průmyslových, zemědělských, sídlištních a inženýrských staveb.

⁴³ Ibidem, s. 1.

⁴⁴ VESELÝ, Robert. *Výroční zpráva za rok 2011. Česká republika. Ústav územního rozvoje, organizační složka státu*: Ústav územního rozvoje (dále jen ÚÚR nebo ústav) byl zřízen ve smyslu zákona č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v České republice (rozpočtová pravidla republiky) rozhodnutím ministra hospodářství České republiky č. 42/1994 ze dne 25. května 1994 č. j. 172 785/94-33 k 1. září 1994 jako rozpočtová organizace. S účinností od 1. ledna 2001 ve smyslu § 51 odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky č. 62/2001 Sb., o hospodaření organizačních složek státu a státních organizací s majetkem státu, se stal ÚÚR rozhodnutím ministra pro místní rozvoj č. 47/2001 ze dne 27. září 2001 č. j. 21370/2001-31 organizační složkou státu, březen 2011 [online]. 4. 4. 2012. Dostupné na: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=4351> [cit. 17. 9. 2013].

3.3. Okolnosti založení VÚVA

Počátkem padesátých let, kdy se znovu utvářela – po zrušení předválečných institucí a často fatálních personálních i organizačních změnách na vysokých školách – struktura institucí zabývajících se výzkumem v oblasti architektury a urbanismu, byly ve všech projektových ústavech zřízeny tzv. Studijní skupiny pro teorii architektury, které měly zprostředkovávat propojení mezi základním a aplikovaným výzkumem s projektovou praxí. Tyto skupiny však záhy zanikly při rozdělení celostátní organizace Stavoprojektu na krajské a resortní organizace. V téže době se formovala také Československá akademie věd (ČSAV) jakožto vědecká instituce nejvyšší úrovně. Jak uvádí Zdeněk Lakomý v příspěvku *Jak to bylo a jak dál. K 25. výročí vzniku střediska teorie architektury a rozvoje sídel*, všechny snahy, aby byl VÚVA zahrnut do ČSAV a těžiště jeho práce aby spočívalo v orientaci na základní výzkum, narazily na nepochopení tehdejších zástupců klasických vědních disciplín – a to jak při vzniku ČSAV, tak při její pozdější reorganizaci: „*My jako architekti jsme je tehdy nedokázali přesvědčit, že architektura není jen výtvarným uměním, ale že se musí opírat o svébytnou vědeckou syntézu přírodovědných, technickovědných i společenskovědných poznatků. VÚVA i všechny ostatní vědecké instituce, které se postupně vyvinuly v rámci architektonického a urbanistického výzkumu, zůstaly organizačně na úrovni tzv. aplikovaného výzkumu.*“⁴⁵ Situace v rámci institucionalizace výzkumné činnosti byla poměrně složitá, nebyla vyjasněna otázka rozdělení výzkumu mezi vysoké školy a vědecké instituce apod. Lakomý v této souvislosti shrnuje, že „*základní problémy výzkumu architektury byly řešeny naprosto nedostatečně a nesoustavně.*“⁴⁶ V podobném duchu se vyjadřuje i Otakar Nový v publikaci *Výzkumný ústav výstavby a architektury 1952–1987*, když ještě na konci osmdesátých let konstatuje, že „*velkou nesnáz při zpracovávání dlouhodobých koncepcí výzkumu v oblasti činnosti VÚVA představují přetrvávající nejasnosti o zařazení oboru architektury, urbanismu a územního plánování jako dvou samostatných disciplín základního výzkumu, stejně jako neuspokojivá poloha systému péče o životní prostředí v politických a státních strukturách naší země. Výsledkem převládajících nejasností ve státní správě a v ČSAV je více méně náhodné zařazování*

⁴⁵ LAKOMÝ, Zdeněk. Jak to bylo a jak dál. K 25. výročí vzniku střediska teorie architektury a rozvoje sídel. *Architektura ČSSR* XLVIII, 1989, č. 2, s. 86.

⁴⁶ Ibidem, s. 86.

disciplín architektury, urbanismu, územního plánování a systému tvorby životního prostředí do programů společenských, ale také přírodních a technických věd.“⁴⁷

Vznik Výzkumného ústavu výstavby a architektury v roce 1954 (pod tímto názvem fungujícího až do roku 1994) jakožto samostatné státní organizace zaměřené na teorii architektury a urbanismu byl podmíněn společenskopolitickou situací, která nastala po nástupu komunistického režimu v Československu v roce 1948, mimo jiné charakterizovanou zřizováním řady nových institucí, které byly pověřeny realizací a kontrolou centrálního plánování. Oblast výzkumu architektury a územního plánování spadala – příznačně pro dobovou restrukturalizaci státního aparátu – postupně do gesce různých nadřízených orgánů, což přinášelo nemalé komplikace jak na úrovni plánovací praxe, tak na úrovni vykonávání běžných úředních úkonů. Obor byl od roku 1945 řízen Státním úřadem plánovacím, následně Ministerstvem výstavby, Ministerstvem místního hospodářství, Státním výborem pro výstavbu, částečně pak přešel pod Státní plánovací komisi, dále pod Státní komisi investiční výstavby a v roce 1948 konečně pod Ministerstvo techniky.⁴⁸

V rámci znárodnění došlo k likvidaci stavebních firem s více než padesáti zaměstnanci⁴⁹, což vyústilo – v souladu s požadavky na centralizaci a industrializaci stavebnictví – ve zformování Československých stavebních závodů (ČSSZ)⁵⁰. Již v březnu 1948 byl ustanoven Akční výbor architektů ČSR⁵¹, který deklaroval nutnost vytvoření tzv. národních architektonických ateliérů, což v praxi znamenalo násilné pohlčení soukromých architektonických ateliérů a projekčních praxí jediným státním podnikem. Ministerstvo techniky tedy následně zřizuje Typizační a normalizační ústav ČSSZ n.p.⁵² s jedním

⁴⁷ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 18.

⁴⁸ Podrobný přehled institucionálního zakotvení v oblasti výstavby, architektury a urbanismu v Československu mezi lety 1945–1977 přináší PECHAR, 1979, s. 47–59.

⁴⁹ Zákon č. 121/1948 Sb. o znárodnění stavebnictví ze dne 28. 4. 1948.

⁵⁰ Prvním ředitelem Československých stavebních závodů byl jmenován Karel Janů, činný již před válkou v levicové formaci PAS (Pokroková /někdy též Pracovní/ architektonická skupina; další členové: Jiří Štursa, Jiří Voženílek). K tomu srov. LUKEŠ, Zdeněk: ARCHITEKTURA: PASisté. *Neviditelný pes* [online]. 8. 9. 2009 [cit. 14. 2. 2014]. Dostupné z: http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-pasiste-0t3-/p_architekt.asp?c=A090907_112206_p_architekt_wag.

⁵¹ Členové Akčního výboru se rekrutovali z řad meziválečných levicově smýšlejících architektů sdružených v BAPS (Blok architektonických pokrokových spolků). Ke struktuře spolkové činnosti a následné transformaci BAPS v Unii architektů ČSR, k personálnímu zastoupení jednotlivých členů a k jejich podílu na přípravě politických rozhodnutí týkajících se znárodnění stavebnictví a návrhů na zavedení postulátů socialistické architektury do praxe srov. ZARECOR, Kimberly Elman. *Manufacturing a Socialist Modernity: Housing in Czechoslovakia, 1945–1960*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011, s. 24 a dále.

⁵² Typizační a normalizační ústav založený 5. 4. 1948 byl již v následujícím roce transformován ve Studijní a typizační ústav zaměřený na zpracovávání typizovaných studií, návrhů a směrnic.

univerzálním projekčním závodem PA 100, později Stavoprojekt.⁵³ Již v září 1948 zorganizovali zástupci této instituce urbanistickou konferenci v Pardubicích, na níž byla oficiálně představena nová koncepce výstavby založená na typizaci, prefabrikaci a zprůmyslnění stavebnictví.⁵⁴

Počátkem roku 1951 byl – jakožto výsostně teoreticky zaměřené pracoviště – založen Výzkumný ústav stavitelství a architektury a v následujícím roce pak také Ústav architektury a územního plánování. S ohledem na silnou urbanistickou tradici, reprezentovanou osobnostmi Bohuslav Fuchse, Jindřicha Kumpošta a dalších, a současně na zamýšlenou celostátní působnost instituce bylo po roce 1950 vybráno Brno jako sídlo Ústavu územního plánování. Ústav, který byl zpočátku řízen ústředním ředitelstvím Státních projektových ústavů v Praze, byl však již roku 1951 začleněn do nově vzniklého Výzkumného ústavu stavebnictví a architektury, v němž se soustředil veškerý výzkum v tomto oboru. Jeho neúměrný rozsah (kolem 1 200 pracovníků) se brzy ukázal jako obtížně zvládnutelný, a proto byl v roce 1952 rozdělen na více specializovaných výzkumných organizací. Brněnské urbanistické pracoviště se pak stalo součástí nového Ústavu architektury a územního plánování přejmenovaného v roce 1954 na Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA). Při zakládání Výzkumného ústavu výstavby a architektury se opakovalo obdobné schéma jako při zřizování Československých stavebních závodů a Stavoprojektu v roce 1948, jejichž činnost byla původně rozčleněna pouze územně na základě rozdělení republiky na nové kraje. Podobně jako se ze Stavoprojektu postupně začaly vyčleňovat Kovoprojekta, Chemoprojekt, Hutní projekt a další ústavy podle oborové specializace, které byly následně podřízeny příslušným ministerstvům, tak se – po založení a zániku prvního poválečného výzkumného pracoviště s pouze jednoletou působností (1948–1949), jímž byl Výzkumný ústav Československých stavebních závodů, který se posléze transformoval ve Výzkumný ústav stavebnictví a architektury (VÚSA) – začal VÚSA dále diferencovat na devět specializovaných ústavů.

⁵³ Stavoprojekt – Státní projektový a inženýrský podnik založený 4. 9. 1948 existoval v různých správních podobách až do začátku 90. let 20. st. K historii podniku srov. CHABIČOVSKÝ, František – KASALICKÝ, Václav et. al. *Stavoprojekt Brno 1948–1988. 40 let architektonické tvorby Stavoprojektu*. 1. vyd. Brno: Stavoprojekt – Svaz českých architektů – Český fond výtvarných umění, 1988; prvním ředitelem Stavoprojektu byl jmenován Jiří Voženílek, před válkou člen Levé fronty, PAS a BAPS, první ředitel Výzkumného ústavu stavebnictví a architektury (VÚSA), Ústavu architektury a územního plánování (ÚAÚP) a Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA). Ke vzniku Stavoprojektu a k pozici Jiřího Voženílky v procesu formování nových poválečných institucí zaměřených na architekturu a urbanismus srov. ZARECOR, 2011, s. 78 a dále.

⁵⁴ PECHAR, 1979, s. 49.

Mezi těmito ústavy byl i Ústav architektury a územního plánování (ÚAÚP), do něhož byl včleněn také Ústav územního plánování (ÚÚP) založený 1950 v Brně. Ústav architektury a územního plánování s již integrovaným Ústavem územního plánování byl po reorganizaci projektové činnosti k 1. lednu 1954 přejmenován na Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA). Poslání a struktura VÚVA však zůstaly od jeho založení 1. ledna 1952 nezměněny (tenkrát ještě pod názvem Ústav architektury a územního plánování – ÚAÚP).⁵⁵ Pod tímto názvem pak pracoviště se sídlem v Praze, Brně a Bratislavě fungovalo od roku 1954 do roku 1994, kdy bylo zrušeno a kdy jeho aktivity přešly do gesce Ústavu územního rozvoje se sídlem v Brně, jehož činnost se však již neprofiluje jako výzkumná, nýbrž jako agenturní.⁵⁶

4. VÚVA A JEJÍ URBANISTICKÉ PRACOVISTĚ V BRNĚ

4.1. Institucionální struktura a náplň činnosti

Původní statutární vymezení činnosti Výzkumného ústavu výstavby a architektury⁵⁷ bylo následující: teoretický a experimentální výzkum; spolupráce v technickém rozvoji a ekonomii výstavby; vypracování podkladů pro typizaci staveb a stavebních dílců; příprava norem; poradenská služba; odborné školení a odborný styk se zahraničními a mezinárodními institucemi. Uvedené úkoly měly naplňovat čtyři základní odborné skupiny: skupina územního plánování (na brněnském pracovišti); skupina typizace; skupina teorie a dějin architektury a skupina literární, výkresové a materiálové dokumentace v oboru stavebnictví, architektury a územního plánování (včetně knihovny a ediční služby). V následujících letech se působnost ústavu nadále rozšiřovala a místně i oborově specializovala.

V roce 1958 a poté znovu v roce 1969 byla z VÚVA vydělena jeho slovenská pracoviště a v roce 1968 pak Československé středisko výstavby a architektury v Praze. VÚVA patřil postupně pod sedm ústředních orgánů České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj (ČKVTIR) a jeho původní statut byl celkem třikrát změněn (1958, 1966,

⁵⁵ K tomu srov. NOVÝ, Otakar – PROCHÁZKA, Vítězslav. *Výzkumný ústav výstavby a architektury 1952–1987*. Brno: VÚVA – Urbanistické pracoviště Brno, 1987, s. 19.

⁵⁶ Ústav od roku 1994 až do současnosti slouží jako agentura vykonávající servisní činnosti pro Odbor územního plánování Ministerstva pro místní rozvoj. K tomu blíže: NAVRÁTILOVÁ, Alena. *Výroční zpráva za rok 2012. Česká republika. Ústav územního rozvoje, organizační složka státu*, březen 2013 [online]. 4. 4. 2013 [cit. 14. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=4608>.

⁵⁷ Srov. NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, a z příspěvku LAKOMÝ, 1989; rozhovory s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. ze dne 19. 1. 2012 a ze dne 10. 9. 2013.

1972). Tyto zásahy do struktury ústavu však neovlivnily kontinuitu ani metodiku jeho vědecké práce – na rozdíl od opatření, která vešla v platnost v návaznosti na usnesení vlády ČSR č. 924/1958 o nové organizaci investiční výstavby, na jehož základě došlo k rozdělení výzkumných úkolů poněkud nepřipadným způsobem: výzkumem dějin architektury byly pověřeny vysoké školy, výzkum na poli vývoje a metodiky typizace byl zařazen do gesce Studijního a typizačního ústavu a bratislavské pracoviště VÚVA bylo převedeno pod Stavební fakultu Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě. Jak upozorňuje Otakar Nový, tato opatření nebrala v potaz problematičnost monopolizace typizačního výzkumu a projektování v jednom ústavu, která podle jeho mínění „[...] *sice vyhlíží velice racionálně, ale vylučuje dialog investorů, vědců, teoretiků a projektantů v předprojektové přípravě. Ponechává jen možnost dialogu ve fázi předrealizační přípravy, avšak na úrovni nepřilíš přínosného dohadování mezi slabými monopolními projektanty a mocnými monopolními výrobci, kteří během let postupně zcela ovládli celou oblast masové bytové a občanské výstavby a její projektové přípravy.*“⁵⁸ Podklady pro typizaci staveb už tedy nebyly nadále zpracovávány v rámci VÚVA, nýbrž v rámci Studijního a typizačního ústavu v Praze (STÚ). V důsledku tohoto přesunu kompetencí se typizace nikdy plně nerozšířila do většinového podílu investic průmyslu nebo vodního hospodářství a uplatnila se více méně pouze na poli bytové a občanské výstavby.⁵⁹

Vydělení slovenského pracoviště VÚVA pak s sebou neslo další nepříznivé konsekvence: fakticky došlo ke zrušení celostátní působnosti ústavu, což se následně ukázalo jako problematické jednak při stanovování celostátně platných norem a ukazatelů, jednak se to negativně projevilo „*v odlišných proporcích státní, podnikové, družstevní a individuální bytové výstavby v [tehdejší] ČSR a SSR, ačkoli se ústav stal v roce 1958 ústředním vyhodnocovacím místem pro technickohospodářské ukazatele bytové výstavby.*“⁶⁰

Výzkumný ústav výstavby a architektury poskytoval již od svého založení kvalitní vědeckovýzkumné a prognostické služby nadřazeným centrálním orgánům, což bylo dáno především vysokou odbornou kvalifikací jeho pracovníků, kteří dokázali operativně reagovat a řešit svěřené úkoly mnohdy ve velmi krátké době, jak dosvědčuje vědecká a

⁵⁸ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 2.

⁵⁹ SKULINOVÁ, Darja. Historie panelové bytové výstavby. *Stavitel. Ihned.cz* [online]. 12. 4. 2004. Dostupné na: http://stavitel.ihned.cz/1-10024780-14749700-G00000_detail-e2 [cit. 12. 9. 2013].

⁶⁰ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 2; rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. ze dne 19. 1. 2012.

publikační činnost i ústní svědectví Ing. arch. Vladimíra Matouška, CSc., jedné z klíčových osobností podílejících se na vzniku Urbanistického pracoviště VÚVA v Brně, jemuž autorka práce vděčí za cenné informace týkající se společensko politických událostí i faktických dat souvisejících s historií a činností zkoumaného pracoviště, a současně blízkého spolupracovníka prof. Ing. arch. Jiřího Voženíka, prvního ředitele Výzkumného ústavu stavebnictví a architektury (VÚSA), Ústavu architektury a územního plánování (ÚAÚP) a Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA).

Jiří Voženík (1909–1986) byl absolventem Fakulty architektury ČVUT v Praze (1928–1933) a ještě za studií se svými levicově orientovanými spolužáky Karlem Janů a Jiřím Štursou založil Pokrokovou architektonickou skupinu (PAS), vycházející z myšlenek Karla Teigeho a odkazující se k dění v Sovětském svazu.⁶¹ Od roku 1937 pracoval Voženík pod vedením Vladimíra Karfíka jako projektant v Baťových závodech ve Zlíně, kde navrhl řadu staveb a podílel se rovněž na úpravách směrného plánu Zlína Františka Lydie Gahury. V rámci Baťových závodů vytvořil projekty také pro další města na Slovensku (Baťovany) a v Maďarsku (Martfű). Ve svém dalším profesním působení se specializoval na urbanismus a je také autorem teoretických spisů a učebních textů pro studium urbanismu.⁶² Kromě toho, že se stal prvním ředitelem Výzkumného ústavu vývoje architektury, působil také jako předseda Státního výboru pro výstavbu a v roce 1956 byl jmenován náměstkem ministra výstavby. Od roku 1960 byl profesorem na Katedře urbanismu Fakulty architektury a pozemního stavitelství ČVUT v Praze a zároveň v letech 1961–1970 pracoval jako hlavní architekt hlavního města Prahy. V roce 1966 byla jeho činnost v oboru oceněna Řádem práce. V roce 1968 se otevřeně postavil proti invazi spojeneckých vojsk, a proto byl v roce 1971 vyloučen z útvaru hlavního architekta i z ČVUT. Poté se znovu vrátil do Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Praze.⁶³

V roce 1949 nastoupil Voženík do nově založeného Stavoprojektu, kde zastával také funkci generálního ředitele. V témže roce přišel s myšlenkou založení

⁶¹ LUKEŠ, Zdeněk: ARCHITEKTURA: PASisté. *Neviditelný pes* [online]. 8. 9. 2009. Dostupné na: http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-pasiste-0t3-/p_architekt.asp?c=A090907_112206_p_architekt_wag [cit. 19. 9. 2013].

⁶² Z knižních publikací po roce 1948 např.: VOŽENÍLEK, Jiří. *Vývoj urbanismu*. 1. vyd. Praha: ČVUT v Praze, 1979. 201 s.; VOŽENÍLEK, Jiří. *Základní poznatky z dějin stavby měst: Příspěvek k otázkám vývoje životního prostředí*. 1. vyd. Praha: Výzkum. ústav výstavby a architektury, 1975, [na tit. listu chybně] 1972. 230 s.

⁶³ SVOBODA, Jiří. *Jiří Voženík: architekt ve Zlíně*. 1. vyd. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, Ústav navrhování 6 ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územní odborné pracoviště v Brně, 2011.

specializovaného pracoviště, které by teoreticky připravovalo projektanty, před nimiž stály naléhavé úkoly, které přineslo poválečné období: především se jednalo o nutnost vytvoření územních plánů všech obcí v nově územně a politicky uspořádané republice, ale také o řešení problémů spojených s novou dislokací průmyslu, který měl být přemístěn z oblasti Sudet na Slovensko. Voženílek jakožto ředitel všech krajských Stavoprojektů dokázal již v roce 1950 tento svůj projekt zrealizovat a při brněnském Stavoprojektu založil Ústav územního plánování, který měl být zaměřen primárně na zpracovávání odborných publikací, které by usnadňovaly práci urbanistům – praktikům. Okolnosti založení Ústavu územního plánování přibližuje Vladimír Matoušek v rukopisu svých pamětí: *„Vedoucím ústavu se stal kolega Zdeněk Chlup a já jsem měl postupně vybudovat oddělení řešící problematiku stavby měst. Když někteří starší brněnští architekti na nás pohlíželi s nedůvěrou, řekl jim ředitel Voženílek, že nováček bez zkušeností postupuje v práci bez předsudků. U zkušeného pracovníka je sice větší záruka, že bude dělat málo chyb, má však značný sklon k tradici a zpravidla se bojí novinek. Naše výzkumná skupina se rozvíjela pomalu a náš vedoucí, nadšený komunista, brzy odešel s několika dalšími projektanty do Košic plánovat a budovat hutní kombinát. On i další se již viděli laureáty státních cen Klementa Gottwalda. Jen nerad jsem po něm na doporučení ředitele Voženílka převzal vedení ústavu. Neměl jsem v úmyslu dělat rychlou kariéru, spousta administrování mne stála mnoho času, byl jsem víc na generálním ředitelství v Praze než v Brně a během půldruhého roku jsem prodělal tři reorganizace. Přemluvil jsem tedy svého bývalého vedoucího ve Stavoprojektu architekta Škardu, jemuž tam začala politicky hořet půda pod nohama, aby se uklidil na mé místo do ústavu, což ředitel Voženílek dodatečně schválil.“*⁶⁴ Vladimír Matoušek se následně vrátil ke své původní funkci vedoucího oddělení pro stavbu měst. Brněnské pracoviště Ústavu územního plánování bylo nedlouho poté začleněno do nově vzniklého Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Praze. *„Činnost ústavu byla rozvržena tak, že problematika technologie a výtvarná stránka staveb byly řešeny v Praze a urbanistické a krajinné problémy v Brně. Brněnské pracoviště pak fungovalo jako pobočka s vlastním vedením a plánováním úkolů.“*⁶⁵

Situace v organizaci vědecké práce a základního výzkumu v oblasti architektury, urbanismu a územního plánování byla nicméně ještě v druhé polovině padesátých letch

⁶⁴ Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. ze dne 10. 9. 2013.

⁶⁵ Ibidem, s. 41.

stále velmi složitá. „*Velká šance naší vědy o architektuře a výstavbě byla zmařena po roce 1956, kdy ČSAV přiznala VÚVA charakter výzkumného ústavu podle zákona č. 14/1955 Sb. O zřizování výzkumných ústavů, avšak jednání vedení VÚVA s prezidiálními orgány ČSAV o začlenění samostatného oboru věd o architektuře, urbanismu, územním plánování a investiční výstavbě do struktury základního výzkumu Československé akademie věd neuspělo, ačkoli bylo podporováno jak Státním odborem pro výstavbu, tak Svazem architektů ČSR.*“⁶⁶ Určité zlepšení nastalo až v letech 1963–1964. Československé akademii věd bylo vládním usnesením č. 915 z roku 1963 kromě jiného uloženo, aby zajišťovala základní výzkum o architektuře. Výsledkem bylo v roce 1964 zřízení Kabinetu teorie a architektury a tvorby životního prostředí (KTATŽP), který byl součástí Ústavu teorie a dějin umění (ÚTDU ČSAV). Do roku 1988 pak KTATŽP fungoval pod názvem Kabinet teorie architektury a rozvoje sídel (KTARS) tamtéž (v roce 1989 byl přejmenován na Středisko teorie architektury a rozvoje sídel – STARS).⁶⁷ Kabinet spolupracoval s VÚVA od svého založení při řešení hlavních úkolů státního plánu základního výzkumu v oblasti investiční výstavby, architektury a urbanismu, avšak jeho rozsah ani personální kapacita zdaleka nenaplněly nároky na širší zkoumané problematiky.

VÚVA se proto dostal do pozice, kdy byl nucen začít suplovat základní výzkum v těch oblastech, kde neexistoval ani v rámci ČSAV, ani v rámci vysokých škol. Díky této poněkud paradoxní situaci však jeho pracovníci dosáhli vysoké odborné kvalifikace a zároveň došlo i k určitému přiblížení základního a aplikovaného výzkumu v celé sledované oblasti. V roce 1977 se VÚVA stal z pověření ČSAV školicím pracovištěm aspirantů v oboru architektury a urbanismu. Počátkem sedmdesátých let byly prostřednictvím společných hlavních úkolů státního plánu základního výzkumu propojeny aktivity VÚVA, ČSAV a FA ČVUT v Praze, což mělo vyústit ve společné řešení nejaktuálnějších témat z oblasti architektury, urbanismu a územního plánování v systému tvorby životního prostředí.

Vědecký výzkum v rámci VÚVA od počátku podléhal ekonomické koncepci pětiletých plánů uplatňované mezi lety 1949–1990 v zemích Východního bloku, ovšem jak

⁶⁶ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 2.

⁶⁷ Založením a transformacemi KTATŽP, KTARS a STARS se věnují následující příspěvky: SLEPIČKA, Alois. Nástin postavení a úkolů společenskovo vědního výzkumu v předmětné oblasti architektury, urbanismu a územního plánování. *Architektura ČSR* XLVI, 1987, č. 1, s. 86–87; LAKOMÝ, Zdeněk. Jak to bylo a jak dál. K 25. výročí vzniku střediska teorie architektury a rozvoje sídel. *Architektura ČSSR* XLVIII, 1989, č. 2, s. 86–87.

uvádí Otakar Nový, „*předstih před jejich realizací získával tento výzkum doslova krok za krokem až do konce osmdesátých let, kdy jeho výstupy jeden až dva roky před koncem pětiletých mohly být částečně využity při práci na přípravě pětiletky následující. Potřebného pětiletého předstihu vědy před společenskou praxí se sice nepodařilo dosáhnout, ale na druhé straně se výrazně rozvinuly prognostické práce do let 2000, 2010 a 2030.*“⁶⁸

Koncem padesátých let se výzkumná činnost VÚVA prováděná na základě zadání řídicích ústředních orgánů prioritně zaměřovala na technicko-ekonomická a provozně funkční témata, zatímco otázky architektury a urbanismu jakožto uměleckých disciplín byly upozadovány. Tato převládající tendence následně vedla k zakládání dalších odborných pracovišť. V letech 1957–1977 byly postupně zřizovány kabinety a oddělení ekonomiky a technického rozvoje investiční výstavby, bytových a občanských staveb, výrobních staveb průmyslových i zemědělských (později opět zanikla), dopravních a inženýrských staveb, exaktních metod, bylo obnoveno pracoviště v Bratislavě (po federalizaci převedeno do Slovenského výzkumného centra urbanismu a architektury v Bratislavě), byly založeny kabinety pro sociologii, pro otázky životního prostředí, útvar pro výkon expertní činnosti, útvar pro řízení projektové a inženýrské činnosti v Brně, pracoviště v Ústí nad Labem zaměřené na problematiku životního prostředí v severočeském kraji, útvar pro teorii řízení investiční výstavby, kabinet pro technické vybavení území a ateliéry experimentálního projektování architektonického v Praze a urbanistického v Brně.⁶⁹

Vzhledem k tomu, že v prvním statutu VÚVA, podle něhož se instituce řídila až do svého zrušení v roce 1994, je stanoveno, že ústav se zaměřuje na teoretickou a experimentální výzkumnou činnost v oblasti výstavby, architektury, urbanismu a územního plánování, je zřejmé, že drtivá většina jeho výstupů se pohybuje na teoretické úrovni a k přímé implementaci výsledků dochází jen ve vybraných případech prostřednictvím předávání podkladů formulovaných výzkumem k další aplikaci v typizačních a projekčních ústavech. Původní statutární vymezení činnosti Výzkumného ústavu výstavby a architektury bylo následující: teoretický a experimentální výzkum; spolupráce v technickém rozvoji a ekonomii výstavby; vypracovávání podkladů pro typizaci staveb a stavebních dílců; příprava norem; poradenská služba; odborné školení a odborný styk se zahraničními a mezinárodními institucemi. Uvedené úkoly měly naplňovat čtyři základní odborné skupiny: 1. skupina typizace; 2. skupina teorie a dějin architektury a 3. skupina

⁶⁸ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 2–3.

⁶⁹ Ibidem, s. 3.

literární, výkresové a materiálové dokumentace v oboru stavebnictví, architektury a územního plánování včetně knihovny a ediční služby (pražské pracoviště); 4. skupina územního plánování (brněnské pracoviště). V následujících letech se působnost ústavu nadále rozšiřovala a místně i oborově specializovala.⁷⁰ Přesto lze výsledky tohoto v současnosti poněkud pozapomenutého pracoviště pokládat za velmi podstatné a mnohdy i přelomové.

4.2. Náplň činnosti urbanistického pracoviště VÚVA v Brně

Patrně nejvýznamnější prací vytvořenou ve VÚVA jsou *Zásady a pravidla územního plánování*⁷¹, předané do praxe v podobě ověřovací příručky už v roce 1979 a na základě připomínek shromážděných od zástupců praktikujících profesí vydané v letech 1982–1984 v podobě pětidílné encyklopedie.⁷² Dílo bylo nejen vysoce ceněno územně plánovací praxí, ale získalo i mezinárodní ohlas – na světovém bienále architektury Interarch v Sofii v roce 1985 bylo oceněno stříbrnou medailí. V sestavení a rozsahu *Zásad a pravidel* se od počátku jejich zpracování projevovala snaha obsáhnout pokud možno celkovou problematiku urbanismu a územního plánování a zajistit tak co největší komplexnost jejího řešení. I když zásada uceleného podání tematiky byla trvale sledována, nebylo možno všechny problémy zpracovat v žádoucí hloubce a přesnosti. Jistá nevyváženost, pokud šlo o podrobnost obsahu jednotlivých kapitol, měla několik příčin. Základní z nich byla značně jednostranná orientace předchozího výzkumu, zaměřená podle přání ministerstva hlavně na problematiku osídlení, urbanizace a sídelních regionálních aglomerací. Přitom se málo rozvíjel výzkum koncepcí sídel jako celků, zvláště zkoumání vztahů mezi jednotlivými funkcemi a složkami sídel. Dlouho zanedbávanou otázkou byla také výtvarná kompozice sídel, a to od základních kompozičních hledisek až po výtvarný detail. Jen velmi sporadický výzkum byl také věnován zájmovým územím měst a širší krajinné problematice.⁷³

⁷⁰ K tomu srov. NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 18.

⁷¹ Ibidem, s. 22.

⁷² KNOPP, Alfréd – MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 1. – *Podmínky a předpoklady rozvoje území*. 1. vyd. Praha: VÚVA, 1982; sv. 2. – *Koncepce osídlení, velkých územních celků, sídelních útvarů a zón*. 1. vyd. Brno: VÚVA, 1984; sv. 3 – *Koncepce funkčních složek*. Brno: VÚVA, 1983; sv. 4 – *Systematika územního plánování a řízení výstavby*. Brno: VÚVA, 1982; sv. 5. – *Názvosloví a rejstřík*. 1. vyd. Brno: VÚVA, 1984.

⁷³ Rozhovor s Vladimírem Matouškem ze dne 10. 9. 2013..

V prvopočátcích, kdy ještě ústav fungoval jako součást Státních projektových ústavů (1950–1951), se zde zpracovávaly hlavně drobnější úkoly jako například první pokusy o unifikaci značek grafické části regulačních plánů, pasportizaci průzkumů a rozborů z terénu, rámcové pokyny pro plánování občanských zařízení apod. Za nejvýznamnější ze zpracovaných monografií lze považovat *Podklady ekonomiky stavby měst*, které obsahovaly první ukazatele hustoty zastavění a podlažních ploch, formulovaly vztah výškových pásem k potřebě výměr ploch, ukazatele kubatur budov a údaje o plochách různého funkčního účelu v obytných okrscích a v obytném území.⁷⁴

Konkrétní návaznost výzkumné činnosti VÚVA na praxi mají také publikace vznikající v první fázi jeho existence, vymezené lety 1952–1957, kdy se již stabilizovala jeho struktura a pracoviště začalo působit jako autonomní subjekt. V těchto letech byla vypracována řada monografií, v praxi nazývaných podle jejich obalů „zelené knížky“, řešících problematiku ekonomie, kompozice, funkční organizace a jednotlivých urbanistických složek městských a venkovských sídel. Tři z těchto prací, a to *Podklady ekonomiky stavby měst*⁷⁵, *Kompozice a organizace města*⁷⁶ a *Problémy vesnice a zemědělské krajiny*⁷⁷, byly v roce 1953 odměněny cenou Ministerstva stavebnictví.

Vedle knižních publikací určených pro přímé využití v projekční praxi vydávalo pražské i brněnské pracoviště VÚVA pravidelně vnitropodnikové příručky, které shrnovaly výsledky výzkumných úkolů, zadávaných ústavu nadřazenými orgány státní správy, především Ministerstvem stavebnictví, ale i dalšími oborovými institucemi. Tato veřejnosti víceméně utajená část produkce však měla pro dobovou praxi význam v tom, že dané materiály byly dále předávány projekčním složkám, které z nich měly vycházet při realizaci stavebních úkolů. Informace o činnosti ústavu směřované k širší odborné veřejnosti byly pravidelně publikovány v hlavním oborovém periodiku, jímž se stal časopis *Architektura ČSR*⁷⁸, který vznikl jako nástupce prvorepublikového časopisu *Architekt SLA*.

⁷⁴ Zpracování této problematiky v uváděné šíři bylo velmi oceněno na kongresu Mezinárodní federace pro bydlení a územní plánování (International Federation for Housing and Planning) ve Vídni v roce 1956.

⁷⁵ BLOUDEK, Boleslav. *Podklady ekonomiky stavby měst*. Díl I., 379 s.; díl II., 264 s. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. Díl I., 379 s.; díl II., 264 s.

⁷⁶ MATOUŠEK, Vladimír. *Kompozice a organizace města*. Díl I. – *Vývoj a výtvarné zásady*; díl II. – *Zásady organizace*. 255 s.; díl III. – *Aplikace teoretických zásad v praxi*. 48 s. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953.

⁷⁷ VIKLICKÝ, Aleš. *Urbanistické problémy vesnice a zemědělské krajiny*. Díl I., 442 s. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953.

⁷⁸ *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, 1946–1989. První dvojčíslo *Zpravodaje VÚVA* bylo zveřejněno v roce 1956. Srov. *Zpravodaj VÚVA, Výzkumný ústav výstavby a architektury* I, 1956, č. 1–2. In: *Architektura ČSR* XV, 1956, č. 1–2, s. 103–128.

Na závěr každého čísla byly pod názvem *Zprávy VÚVA* vždy připojeny aktuální informace o činnosti ústavu. Mezi lety 1955–1994 vydávalo pražské pracoviště vlastní časopis s názvem *Výstavba a architektura*⁷⁹ a brněnské bulletin *Urbanismus a územní plánování*.⁸⁰

Výzkumný ústav výstavby a architektury působil také jako poradenský orgán a podílel se na vzniku významných legislativních norem v oblasti územního plánování – přepracováním monografií *Podklady v územním plánování*, *Metodika a dokumentace územních plánů* a četnými rešeršemi zahraničních vzorů podstatnou měrou přispěl k formulaci a vydání druhého zákona o územním plánování a výstavbě č. 84/1958 Sb. a na sestavení prováděcích nařízení k zákonu.

Důležitá byla také posudková činnost, kterou ústav vyvíjel kontinuálně již od svého založení, zejména v souvislosti s výzkumem regionální problematiky a která nabyla na intenzitě zvláště v 70. letech 20. století.⁸¹ Vždy se jednalo o rozsáhlé kolektivní práce, které ovlivňovaly další zpracovávání územních plánů. Pracovníci VÚVA se také přímo podíleli na zpracování řady projektů, územních plánů a soutěží, vyvíjeli bohatou poradenskou a popularizační činnost (články, přednášky, filmy) a působili v expertních sborech, komisích národních výborů, Svazu architektů ČSR a aktivně se účastnili odborných konferencí, sympózií a mezinárodních kongresů. Četné úkoly byly zpracovány také pro mezinárodní organizace, především pro Stálou komisi stavebnictví Rady vzájemné hospodářské pomoci, Evropskou hospodářskou komisi Organizace spojených národů, Mezinárodní unii architektů, Mezinárodní federaci pro bydlení a plánování a další.

4.3. Osobnosti

Zvláštní pozornost si zasluhuje personální obsazení ústavu – v průběhu jeho existence zde pracovaly mnohé osobnosti, které se tu mohly skrýt před režimními excesy a které dosahovaly významných výzkumných výsledků. Byli to zástupci různých oborů (činnost ústavu se soustřeďovala na interdisciplinární přístupy – v pražském pracovišti VÚVA byly postupně zřizovány specializované kabinety zaměřené na sociologii,

⁷⁹ *Výstavba a architektura*. Dokumentační zprávy. Pro služební potřebu sektoru výstavby vydává Výzkumný ústav výstavby a architektury, útvar pro informace. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury – VÚVA, 1955–1994.

⁸⁰ *Urbanismus a územní plánování. Vědecko-technické informace*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1967–1973.

⁸¹ Posudek územního plánu Ostravsko-karvinské pánve, 1971; Oponentní posudek perspektivního osídlení ČSR a jeho ekonomické důsledky, 1972; Oponentní posudek územního plánu Pražské středočeské aglomerace, 1972 a další.

psychologii, dějiny architektury a další), kteří se v závětrí výzkumného ústavu mohli relativně svobodně věnovat svým badatelským tématům. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že pracovníkům – i navzdory tuhému stalinismu, který v Československu panoval v počátcích působnosti VÚVA – bylo umožněno vyjíždět na významné zahraniční konference, kde byly jejich příspěvky pokládány za velmi relevantní. Mezi osobnosti, jejichž působení bylo spojeno s VÚVA, patřili – vedle iniciátora jeho založení, architekta a urbanisty Jiřího Voženílka nebo prvního ředitele brněnského urbanistického pracoviště Evžena Škardy – například sociologicky zaměřený urbanista Jaromír Štván a Vladimír Matoušek, teoretik architektury a urbanismu a specialista na památkovou péči Dušan Riedl, sémiotik a estetik krajiny Bohuslav Dvořák, sociolog města Jiří Musil⁸², teoretička architektury a designu Lenka Žižková, historička architektury Radomíra Sedláková a mnozí další.

5. VÝZKUMNÉ ÚKOLY, PROJEKTY A PUBLIKACE URBANISTICKÉHO PRACOVISTĚ VÚVA V BRNĚ MEZI LETY 1950–1989

Zhodnocení historie a činnosti VÚVA je členěno do periodizačních celků s vědomím jejich prostupnosti z hlediska chronologického, a nejednoznačnosti z hlediska povahy jednotlivých etap. Výzkum sledovaného tématu potvrzuje, že periodizace je do značné míry odvislá od politického vývoje socialistického Československa, což je přirozeně podmíněno vazbou architektury, urbanismu a územního plánování na stavební průmysl. Časové členění nevychází pouze ze studia pramenů a sekundární literatury, ale zároveň z přímé zkušenosti pracovníků VÚVA, respektive jeho urbanistického pracoviště v Brně. Periodizace tedy nevznikla a priori, na základě tradičního dělení generovaného historickými výklady. Základní periodizační etapy historie VÚVA byly stanoveny následovně: I. fáze – 1950–1957; II. fáze: 1958–1969; III. fáze: 1970–1989; IV. fáze: 1990–1994.

Vladimír Matoušek charakterizuje období mezi lety 1950–1957 jako „kompilační fázi“ v činnosti urbanistického pracoviště VÚVA v Brně, neboť těžiště jeho práce tenkrát

⁸² Význam svého pětadvacetiletého působení na pražském pracovišti VÚVA zdůrazňuje přední český sociolog v příspěvku MUSIL, Jiří. Poznámky o české sociologii za komunistického režimu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* XL, 2004, č. 5, s. 573–595 [online]. 2004 [cit. 15. 2. 2014]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d17ce45e62972e6f16ccc25ad0d8981a04317952_614_503musil14.pdf.

spočívalo především ve studiu pramenů a literatury a ve vydávání teoretických publikací a praktických příruček z oblasti urbanismu a územního plánování, které v oboru citelně scházely, respektive neexistovaly.⁸³ Zostřený ideologický dozor totalitního režimu počátkem padesátých let přirozeně zasáhl i do činnosti VÚVA. Soudobé mocenské složky operovaly s vágními postuláty socialistického realismu, které spočívaly v mechanické implementaci tehdejší architektonické a urbanistické praxe v Sovětském svazu. Paradoxem zůstává, že neexistovaly pregnantní teze, které by formulovaly nároky na konkrétní uplatnění této metody v architektuře a uměleckých oborech. „*Přikazovala se nám propagace socialistického realismu, který jsme se jako metodu práce pro projektanty snažili usměrňovat alespoň tak, abychom bezhlavě v projektech nemíchali všechny možné historické slohy (jak to dělal pozdější soudruh rektor Meduna v Ostavě), ale abychom aspoň vycházeli z našich českých tradic. V roce 1952 mi vyšla první publikace Organizace a komposice města, dotovaná ministerskou cenou. Ani mne to nijak zvlášť v této zlé době nepotěšilo.*“⁸⁴ Navzdory těmto nepříznivým okolnostem nebyla činnost ústavu paralyzována a personální obsazení nebylo postiženo radikálními zásahy. I v tomto období bylo zaměstnancům VÚVA umožněno seznamovat se se zahraniční literaturou a aktuálním děním v oboru i v západoevropském a světovém kontextu.

Po kritice kultu osobnosti a s tím souvisejícím uvolněním koncem padesátých let mohli dokonce absolvovat studijní cesty do zahraničí a účastnit se mezinárodních kongresů (například kongresu Mezinárodní federace pro plánování a bydlení (IFHP) v roce 1957 ve Vídni). Činnost brněnského pracoviště se v dané době orientovala především na zpracovávání vědeckých a odborných podkladů z oblasti urbanismu a územního plánování a vytváření rešerší. Ústav působil jako středisko pro poskytování urbanistických informací, poradenskou činnost, propagaci nových metod v územním plánování a zpracovávání odborných posudků (zejména při schvalování územních plánů pro Krajské národní výbory).

⁸³ Tzv. „zelené knížky“, jak tyto prakticky zaměřené publikace věnované urbanismu označovali pracovníci VÚVA: MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organizace města*. Díl 1, *Vývoj a výtvarné zásady*. [Díl] 2, *Zásady organizace*. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. 255 s. Původní práce vědeckých pracovníků ÚAÚP – skupiny Brno; Sv. 3, [v tir.] 4.; MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organizace města*. Díl 3, *Aplikace teoretických zásad v praxi*. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. 48 s. Původní práce vědeckých pracovníků ÚAÚP – skupiny Brno; Sv. 4. VOŽENÍLEK, Jiří (ed.). *Stavba měst a vesnic: Urbanistická příručka* [sborník]. Praha: SEVT, 1957. 665 s; ŠTVÁN, Jaromír. *Urbanistické Zásady Pro Navrhování Občanského Vybavení* Vyd. 1. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1958.

⁸⁴ Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. ze dne 10. 9. 2013.

V druhé fázi činnosti urbanistického pracoviště v Brně vymezené lety 1958–1969, kterou Vladimír Matoušek označuje jako období „holandské inspirace“, se v ústavu začaly uplatňovat poznatky a metody ze zahraničí, především pak z Holandska, které bylo v dané době v oborovém kontextu označováno jako „nejplánovitější země na Západě.“⁸⁵ Vzhledem k hustotě osídlení a vysokému stupni urbanizace krajiny je v Holandsku tradičně věnována velká pozornost otázkám urbanismu a územního plánování v širších souvislostech, nejen na úrovni města a suburbanizace, ale i regionu a státu. Na přelomu padesátých a šedesátých let byl připravován první komplexnější zákon o územním plánování, na jehož formulaci se významnou měrou podílela také VÚVA. Plán výzkumných úkolů byl v dané době sestavován vedením ústavu a schvalován Ministerstvem výstavby a stavebnictví.

V šedesátých letech se urbanistické pracoviště VÚVA začalo intenzivně zabývat otázkami osídlení a životního prostředí, což bylo dáno také ustanovením Státní komise pro techniku z roku 1966, kterým byl definován třetí status ústavu. „*Jestliže do té doby byly perspektivní koncepce výstavby pro socialistickou společnost určovány ve VÚVA především výsledky výzkumu územního plánování a urbanismu, představuje hledisko tvorby životního prostředí nadřazený komplexní přístup, systémově uchopitelný, který je impulsem pro rozvoj celé škály věd společenských, přírodních a technických.*“⁸⁶ Zkušenosti získané na základě rozvíjení spolupráce se zahraničními výzkumnými institucemi a účastí pracovníků VÚVA na mezinárodních kongresech a sympóziích pak byly zúročeny v publikacích z oblasti urbanismu a územního plánování srovnávajících situaci v Československu se zahraničím.⁸⁷ V dané době byly připravovány práce jako např. *Vývoj životního prostředí měst a vesnic*⁸⁸ nebo důkladná a rozsahem monumentální kolektivní studie *Rozvoj životního prostředí měst a vesnic v ČSSR* přinášející výsledky průzkumu provedeného na příkladech sto padesáti sídel.⁸⁹ Výzkumné úkoly tohoto typu dostával VÚVA od Ministerstva výstavby a stavebnictví, které je muselo jakožto člen Evropské hospodářské komise OSN naplňovat. Vznikaly také první práce z oblasti modelových

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 3.

⁸⁷ MATOUŠEK, Vladimír. *Problémy rovnoměrnosti a koncentrace osídlení v kapitalistických a socialistických zemích*. Brno: VÚVA, 1965, 43 s.; MATOUŠEK, Vladimír. *Hlavní směry přestavby osídlení v evropských zemích a jejich srovnání se mezi zásadami přestavby sídlištní sítě ČSSR*. Brno: b. t., 1967.

⁸⁸ MATOUŠEK, Vladimír.

⁸⁹ MATOUŠEK, Vladimír (ed.). *Rozvoj životního prostředí měst a vesnic v ČSSR. Studie výhledu*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1966. 123 s.

studií věnovaných brněnskému regionu, experimentální přestavbě sídel na jižní Moravě a jiné.⁹⁰

Třetí periodizační fáze v historii ústavu byla poznamenána nástupem normalizace. Termín normalizace převzatý z dobových stranických dokumentů zahrnuje obvykle celé dvacetiletí 1969–1989. Pokud byla činnost ústavu postižena kádrovými čistkami v období sedmdesátých let, jsou osmdesátá léta dekadou relativního rozmachu reprezentovaného vydáním encyklopedie *Zásady a pravidla územního plánování*, který vypracoval kolektiv brněnského pracoviště VÚVA pod vedením Alfréda Knoppa, Vladimíra Matouška a Silvestra Vágnera.⁹¹ Jedná se o pětisvazkovou publikaci vydanou v rozmezí let 1981–1984, odpovídající světovým standardům z hlediska aktuálního přínosu pro obor.

Nicméně i v období tzv. konsolidace a ofenzivní normalizace se ústav v letech 1971, 1973 a 1977 podílel na pořádání tří mezinárodních sympózií věnovaných tématu vývoje a ochrany životního prostředí. Od roku 1972 byla do gesce VÚVA převedena náplň činnosti Sekretariátu Rady pro životní prostředí při vládě ČSR, které po dobu dvou let vykonával jakožto Kabinet pro životní prostředí. V roce 1974 pak VÚVA ustavil specializované pracoviště, které zajišťovalo rovněž ediční činnost Rady pro životní prostředí. V témže roce byl ústav pověřen funkcí vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje s meziodvětvovou působností pro výzkum a vývoj v oblasti bydlení a komplexní bytové výstavby v ČSR. Od roku 1981 byla jeho kompetence v tomto směru rozšířena také na oblast architektury a ústav proto začal realizovat vzdělávací programy ve formě seminářů o bydlení, občanského vybavení a technické infrastruktury a průběžně vydával ke sledovaným tématům sborníky a informační podklady. Od druhé

⁹⁰ Publikační činnost brněnského pracoviště VÚVA mapují *Přehledy prací VÚVA z oboru urbanismu a územního plánování*. V současnosti má autorka k dispozici *Přehled prací VÚVA z oboru urbanismu a územního plánování za období 1950–1975 (Fond knihovny VÚVA Brno)*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, urbanistické pracoviště v Brně, duben 1976. Další svazky budou zajišťovány v knihovně ÚÚR a Nadace ABF v Praze, popřípadě v MZA, AMB nebo NA.

⁹¹ KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 1. *Podmínky a předpoklady rozvoje území*. Praha, VÚVA 1982. Nestr., čet. obr., tab.; KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 2. *Koncepce osídlení, velkých územních celků, sídelních útvarů a zón*. Brno, VÚVA 1984. Přeruš. str.; KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 3. *Koncepce funkčních složek*. Brno, VÚVA 1983. Přeruš. str.; KNOPP, KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 4. *Systematika územního plánování a řízení výstavby*. Brno, VÚVA 1982. Nestr.; KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 5. *Názvosloví a rejstřík*. Brno, VÚVA 1984. Přeruš. str.; KNOPP, Alfréd - MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování*. Sv. 4. 6. *Příloha – ochranná pásma*. Brno, VÚVA 1984, 40 s.

poloviny sedmdesátých do poloviny osmdesátých let propojil VÚVA na bázi úzké spolupráce další tři ústavy: Studijní a typizační ústav Praha, Študijný, projektový a typizačný ústav Bratislava, Výzkumný ústav pozemních staveb Gottwaldov. V rámci této výzkumné platformy měla být vytvořena formulace uživatelských požadavků na výrobní základnu stavebnictví. Provozní ani technickou politiku rezortu se však ani tetnokrát nepodařilo ovlivnit.

Po celou dobu své existence VÚVA spolupracoval s Evropskou hospodářskou komisí OSN a s vědeckými ústavami především Sovětského svazu a zemí Východního bloku, avšak jeho zaměstnanci měli možnost účastnit se i kongresů v západní Evropě. Ústav také disponoval členstvím v mezinárodních nevládních organizacích – v Mezinárodní radě pro výzkum, studie a dokumentaci ve stavebnictví (CIB) a Mezinárodní federaci pro bydlení a územní plánování (IFHP).⁹²

Po pádu komunistického režimu, tedy ve čtvrté etapě naznačené periodizace, došlo i v případě VÚVA k transformaci, která v důsledku znamenala jeho zánik bez zřízení relevantní nástupnické organizace. Na konci roku 1993 bylo rozhodnuto o zrušení Výzkumného ústavu výstavby a architektury a Výzkumného ústavu rozvoje oblastí a měst. Jejich nástupcem se měla stát jediná organizace, pod níž by byly převedeny kompetence obou zmíněných institucí. Současně došlo ke zrušení oddělení koncepce územního rozvoje a oddělení urbanismu a architektury v rámci rezortu ministerstvo hospodářství. Tyto změny vyvolaly pochybnosti odborné veřejnosti, příkladně v časopisu *Architekt* z počátku roku 1994 kritické stanovisko Společnosti pro trvale udržitelný život: „*Výzkumný ústav výstavby a architektury je rušen a včleňován do problematiky hospodářského rozvoje dříve, než byla ukončena jeho transformace z rezortního ústavu pro bytovou výstavbu na ústav komplexně se zabývající věcnými a právními souvislostmi územního plánování.*“⁹³

Další vývoj potvrdil tendenci oficiální reprezentace, aby instituce podobného typu nebyly nově zřizovány a výzkum v oboru urbanismu a územního plánování nebyl součástí systematictější podpory ze strany státu. Jedinou státem zřízenou institucí, která v současnosti působí v oboru, je Ústav územního rozvoje v Brně spadající pod Ministerstvo pro místní rozvoj. Jeho činnost se však neprofiluje jako výzkumná – jedná se

⁹² NOVÝ – PROCHÁZKA, 1987, s. 3.

⁹³ DEJMAL, Ivan. Stanovisko Společnosti pro trvale udržitelný rozvoj. *Architekt XL*, 1994, č. 3, s. 5.

o servisní organizaci. Existence ÚÚR je však v současné době rovněž ohrožena, jak nasvědčuje omezování rozpočtu na provoz a snižování počtu zaměstnanců.

5.1. I. fáze: 1950–1957

S ohledem na silné urbanistické tradice (prof. Fuchs, arch. Kumpošt a další) a zamýšlenou celostátní působnost, bylo po roce 1950 vybráno Brno jako sídlo Ústavu územního plánování. Ústav, který byl zpočátku řízen ústředním ředitelstvím státních projektových ústavů v Praze, byl však již roku 1951 začleněn do nově vzniklého Výzkumného ústavu stavebnictví a architektury, v němž se soustředil veškerý výzkum v tomto oboru. Jeho neúměrný rozsah (téměř tisíc pracovníků) se brzy ukázal jako obtížně zvládnutelný, a proto byl v roce 1952 rozdělen na více specializovaných výzkumných organizací. Brněnské urbanistické pracoviště se pak stalo součástí nového Ústavu architektury a územního plánování, přejmenovaného v roce 1954 na Výzkumný ústav výstavby a architektury, v jehož svazku existovalo až do jeho zrušení roku 1994.

Urbanistickému pracovišti, které bylo původně založeno jako výzkumná složka státních projektových ústavů, byl tím v letech 1950–1951 do značné míry určen směr jeho tehdejší činnosti; šlo převážně o drobnější úkoly – jako prvé pokusy o unifikaci značek grafické části regulačních plánů, pasportizaci průzkumů a rozborů z terénu, rámcové pokyny pro plánování občanských zařízení apod.

V období let 1952–1957 mělo již pracoviště soubornější plán svých výzkumných úkolů. V těchto letech byla vypracována řada monografií, v praxi nazývaných podle jejich obalů „zelené knížky“, řešících problematiku ekonomie, kompozice, funkční organizace a jednotlivých urbanistických složek městských a venkovských sídel. Tři z těchto prací, a to *Podklady ekonomiky stavby měst*^{94[1]}, *Kompozice a organizace města* a *Problémy vesnice a zemědělské krajiny* byly v roce 1953 odměněny cenou ministerstva stavebnictví.

Nesporně nejvýznamnější ze zpracovaných monografií byly *Podklady ekonomiky stavby měst*. Obsahovaly prvé ukazatele hustoty zastavění a podlažních ploch, formulovaly vztah výškových pásem k potřebě výměr ploch, ukazatele kubatur budov a údaje o plochách různého funkčního účelu v obytných okrscích a v obytném území. (Zpracování

⁹⁴ BLOUDEK, Boleslav. *Podklady ekonomiky stavby měst. Díl 2, Směrná čísla nákladů a plánovacích hodnot výstavby obytného pásma obce - urbanistický rozpočet. Část 2.* 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1955. 3, 257, [1] s. Původní práce vědeckých pracovníků VÚVA, skupiny územního plánování, Brno.

této problematiky v uváděné šíři bylo velmi oceněno na kongresu Mezinárodní federace pro bydlení a územní plánování (IFHP) ve Vídni v roce 1956).

Ostatní monografie, například *Vývoj měst v Čechách a na Moravě*, *Vývoj názorů na rekonstrukci měst*, *Obytný okrsek*, *Urbanistické zásady komunikační sítě*, *Vybavení sídlišť*, *Urbanistické problémy průmyslu*, *Zeleň v krajině a v sídlišti*, *Voda v územním plánování* a další, se staly s výše uváděnými pracemi základem pro pozdější sestavení urbanistické příručky nazvané *Stavba měst a vesnic*. Příručka o téměř 700 stranách vyšla v roce 1957 a byla první soubornou publikací tohoto druhu v Československu.

Do značné míry komplexní zpracování urbanistické problematiky v „zelených knížkách“ a urbanistické příručce, které bylo ve své době urbanisty prakticky značně ceněno, umožnilo také rozvinutí široké poradenské činnosti jak pro řídicí orgány, tak i pro projektové ústavy. Na základě svého výzkumu bylo pracoviště v letech 1952–1954 pověřeno vypracováním územně technických programů pro obytný soubor Porubu a nové město Havířov a později Žiar nad Hronom. Výzkumníci se rovněž účastnili na zpracování podrobného plánu jižního sektoru Košic a nového města Mostu (programová studie). Vybraní pracovníci působili také po celou dobu činnosti Vládního výboru pro výstavbu v jeho odborných komisích.

V letech 1956–1958 přispělo pracoviště přepracováním monografií *Podklady v územním plánování*, *Metodika a dokumentace územních plánů* a četnými rešeršemi zahraničních vzorů podstatnou měrou k vydání druhého zákona o územním plánování (č. 84/1958). Stejně intenzivně se pak vybraní pracovníci podíleli na sestavení prováděcích nařízení k zákonu.

Poněvadž zákon zavedl novou kategorii územních plánů rajonů, byla na pracovišti (za účasti Státního ústavu pro rajonové plánování, později Terplan) v roce 1959 sestavena metodická příručka *Základní úkoly územních plánů rajonů*. Státním výborem pro výstavbu byla také vyžádána spolupráce na metodice plánování výstavby na venkově a přípravě bytů do roku 1970.

Kromě úkolů metodické povahy, zpracovávaných v souvislosti s novou legislativní úpravou, věnovalo se pracoviště dalšímu studiu územně plánovacích problémů. Již koncem padesátých let si byl výzkum vědom nutnosti zkoumání podmínek a možností budoucí **přestavby našich sídel**. Výsledky na úseku tohoto výzkumu byly pak shrnuty v úkolu *Rozbor a zhodnocení ploch pro přestavbu obytných území našich měst* (1960) a ve dvou

publikacích – *Přestavba venkovských obcí* (1961) a *Problémy perspektivní přestavby našich měst* (1962). Specifickou problematikou se zabývala *Lázeňská města* z roku 1959.

Mimo tyto rozsáhlejší úkoly byly v souvislosti s očekávaným rozvojem automobilismu vypracovány dvě studie – *Zlepšování dopravního vybavení čsl. měst* (1960) a *Směrnice pro navrhování komunikací a dopravních ploch v sídlištích* (1963).

5.2. II. fáze: 1958–1969

*„Víme, že máme výzkumné ústavy, které se zabývají územním plánováním, nároky společenskými, nároky racionalizace, techniky atd., ale tyto instituce pracují izolovaně a jejich práce se neprověřuje nějakým syntetickým tvůrčím procesem. Teoretické předpoklady dáváme ve stavebnictví třeba experimentální výstavbou, ale víme, že experimentální výstavba probíhala vždycky jako jednorázová akce. Byl sice jistý plán, ale rozdělení prací bylo náhodné, dokonce i na věci, které už třeba byly ve výstavbě a navazovaly na stávající technologické systémy atp. Experimentální práce se realizovaly, ale nebylo uskutečněno žádné vyhodnocení v takových časových odstupech, které by umožňovaly využití zkušeností v další projektové práci.“*⁹⁵

Výrok architekta Jiřího Čančíka pronesený v rámci *Diskuse o typizaci u hranatého stolu*, která probíhala na stránkách časopisu *Československý architekt* na sklonku šedesátých let, ilustruje rozpory, jež provázely centralizovanou výstavbu, architekturu a územní plánování v období socialismu v Československu a na něž začalo být explicitně upozorňováno už koncem předchozí dekády. Úskalí naznačená v jeho kritice se mimo jiné vztahují k činnosti Výzkumného ústavu výstavby a architektury, který byl pověřen zpracováváním teoretických studií, na jejichž základě měla být realizována dlouhodobá koncepce vývoje bydlení v plánovaném horizontu let 1959–1970. Tento záměr formuloval ústřední výbor KSČ v *Usnesení k řešení bytového problému do roku 1970*, v němž byl vymezen velkolepý cíl výstavby 1 200 000 bytů ve vytýčeném období.⁹⁶ V politicky stanoveném a problematicky naplnitelném požadavku je obsažena charakteristická dvojčlenka soudobé plánované bytové výstavby: experiment a typizace. Oblast bytové

⁹⁵ Diskuse o typizaci u hranatého stolu. *Československý architekt* XIII, 1967, č. 3, 6. 2., s. 5.

⁹⁶ RIEDL, Dušan. Urbanismus měst v ČR ve 2. polovině 20. století ve vztahu k historickému a přírodnímu prostředí. In: PEŘINKOVÁ, Martina et al. *Architektura v perspektivě. 19.–20. 4. 2012, 4. ročník vědecké konference Architektura a urbanismus 2. poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Gasset, 2012, s. 21.

výstavby představovala intenzivní politikum, které přirozeně rezonovalo se zájmy deklarovanými politickou ideologií.

Hlavním požadavkem na architekturu a stavebnictví v Československu se už v roce 1948 stalo zprůmyslnění a s ním související prefabrikace a typizace, od nichž si režim sliboval především rychlé a efektivní řešení bytové otázky, která se ocitla v krajní situaci jednak v důsledku válečných škod (které však v porovnání se západními sousedy nebyly tak drastické), jednak v důsledku zastarávání stávajícího bytového fondu. Rovněž bylo třeba vyřešit poválečný populační boom, a proto bylo – po nutných opravách válkou zasažených průmyslových staveb – počátkem padesátých let přistoupeno k hromadné výstavě bytových a občanských staveb. Jejich řešení bylo po praktické stránce v gesci projektových ústavů (a následně dodavatelských subjektů – státních stavebních podniků), po stránce teoretické pak v gesci ústavů zabývajících se výzkumnou činností. Solitérní výstavba ani územní plánování srovnatelnou míru politické atraktivity s nejširším dosahem v podobné míře nespĺňovaly.

Pokud tedy zamýšlíme sledovat experimentální tendence v oblasti výstavby, architektury a územního plánování, pak se nabízí zaměřit se právě na první z uvedených okruhů, respektive na jeho dílčí část reprezentovanou hromadnou bytovou výstavbou. Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA) v naznačeném procesu sehrál – nebo alespoň měl sehrát – zásadní výzkumnou a poradní roli. Zaměříme-li se na činnosti VÚVA v období šedesátých let, otevírá se nám velmi pragmatický a zdánlivě důsledně definovaný obsah pojmu *experiment*, úzce navázaný na industrializaci stavebnictví a s ní související typizaci požadovanou vládní garniturou. Ústav byl v dané době pověřen vypracováváním podkladů k experimentální výstavbě, které měly být dále předkládány typizačním složkám a následně uváděny do výroby. V činnosti ústavu lze soustředěně sledovat instituční charakteristiky a praktiky plánovité výstavby představující hospodářské, politické i kulturní paradigma období šedesátých let. Volba sledovaného období vychází jednak z realizace první akce zaměřené na experimentální bytovou výstavbu (1959–1960), jednak z výraznějšího zastoupení otevřené revize a kritické reflexe cílů vytýčených na konci padesátých let, zostřeného kontinuálním nárokováním jejich uskutečnění.

Začátkem šedesátých let značně pokročil výzkum v oblasti ekonomie výstavby měst a vesnic. Byly například zpracovány ukazatele pro urbanistické rozpočty, zahrnující všechny skladebné faktory obytných zón, a zdokonaleny směrné ukazatele funkčních

ploch, sloužící jako kritéria hospodárnosti využití území. Mezi hlavní práce tohoto období patří *Ekonomie řešení územních plánů sídlišť* (1961), *Urbanistický rozpočet – výpočtové ukazatele* (1962), *Metodika výpočtů udržovacích nákladů obytných budov a občanských zařízení* (1962) a *Metodika výpočtu ekonomické efektivity rekonstrukce bytových objektů* (1964).

V souvislosti s rozvíjením celostátního plánování rozvoje sídel jak v některých západoevropských, tak i východoevropských zemích, byl pracovišti uložen několikaletý stěžejní úkol *Vývojové tendence přestavby osídlení*, v jehož rámci byly zpracovány tři hlavní problémy, a to výzkum celostátního rozvoje sídelní sítě a jednotlivých rozvojových otázek měst a venkovských sídel. Tato práce byla založena na široké kooperaci s výzkumnými ústavy různých oborů. Zvláštní důraz byl kladen na společenské a hospodářské aspekty vývoje. Úkol byl rozdělen na několik výzkumných etap a zčásti ověřen experimentálními studiemi v rozdílných městských oblastech a v některých typech venkovských sídel. Teoretické zásady rozvoje sídelní sítě byly ověřeny na pokusném projektu osídlení Jihomoravského kraje.

Obsáhlé výsledky úkolu, z nichž je třeba jmenovat alespoň *Střediskové město* (1962), *Základní otázky osídlení v ČSSR* (1963) a *Zásady řešení sídelní sítě v ČSSR* (1964), se staly teoretickými podklady k pozdějšímu vydání vládních usnesení č. 100 z roku 1967 a č. 283 z roku 1971 o dlouhodobém vývoji osídlení ČSSR a ČSR. Byl proveden výběr a dodatečné schválení střediskových sídel obvodního a místního významu. Koncepce střediskové soustavy přispěla k usměrňování společenských činností a migrace obyvatelstva do vybraných středisek osídlení a sehrála významnou úlohu při lokalizaci investiční výstavby.

Zvláště pro řešení tak závažných otázek jako byl návrh dlouhodobého vývoje osídlení byl nezbytný základní (badatelský) výzkum této široké problematiky, který ovšem neexistoval. Výzkumný ústav výstavby a architektury byl v pozici aplikovaného výzkumu, a tedy i brněnskému pracovišti nezbylo než suplovat základní výzkum při zpracovávání svých úkolů. V roce 1964 byl při ČSAV konečně založen Kabinet teorie architektury a rozvoje sídel, který měl vykonávat základní výzkum i v oblasti urbanismu a územního plánování. Jeho pracovní obsazení bylo však tak nedostatečné, že jeho vedení naopak žádalo brněnské pracoviště o výpomoc, aby vůbec mohlo plnit svůj vědecký plán (například v roce 1970 byl pro Kabinet zpracován rozsáhlý úkol – *Výzkum perspektivních*

tendencí vývoje lidských sídel a struktury osídlení). Tento anomální stav nedostatku základního výzkumu existoval po celou dobu trvání brněnského pracoviště.

Koncem první poloviny šedesátých let byly výzkumné práce stále více orientovány na pomoc ústředním orgánům řídícím výstavbu. Po roce 1963, kdy byla založena Státní komise pro investiční výstavbu, byla kapacita pracoviště téměř cele využívána pro sestavování podkladů pro plánování a řízení investiční výstavby. Proto byla také rozpracována příručka *Pravidla plánování a stavby sídlišť* (vydaná v roce 1966), která řízení a projektování poskytla ucelený soubor zásad pro další rozvoj měst a venkovských obcí. Poprvé také definovala pojmy z oblasti urbanismu a územního plánování a ve své informativní části podala rámcovou představu o směru urbanizace státu.

Řadu problémů řešených v *Pravidlech* pak detailněji rozváděly další publikace, které se zabývaly značně podrobněji otázkami rozvoje sídel – například *Obytné soubory* (1964), *Typologie československých měst* (1966), *Územní organizace výroby ve městech* (1966), *Urbanizace a struktura města* (1967), *Kritéria racionálního rozvoje osídlení ČSSR* (1970) a další práce.

V druhé polovině šedesátých let se urbanistické pracoviště podílelo ještě na několika rozsáhlých kolektivních pracích. Vzhledem k nutnosti zlepšování životního prostředí měst a vesnic si tehdejší ministerstvo výstavby a techniky vyžádalo v roce 1965 vypracování výhledové studie nazvané *Investice a životní prostředí* (ve spolupráci s pražským výzkumem), doplněné v roce 1966 podrobným urbanistickým rozvedením nazvaným *Rozvoj životního prostředí měst a vesnic v ČSSR*.

Prvá studie se zabývala kvantitativním a kvalitativním rozbořem sféry nevýrobních investic (terciéru); z výrobních fondů pak tou částí, která zabezpečuje kvalitu pracovního prostředí v závodech a ochranu prostředí v okolí výrobních podniků. Rozbor potřeb investic byl proveden pro dvacetiletý výhled se zřetelem na předpokládaný stav obyvatel k roku 1985. V závěrech byla rovněž vyjádřena hypotéza o možnostech realizace navrženého rozsahu potřebných investic v tomto období.

Druhá studie podala hlubší rozbor přestavby sídelní sítě ČSSR, spolu se složkami životního prostředí měst a vesnic, především z urbanistických hledisek, zejména výhledových standardech, údajích a ukazatelích. Také předpokládané náklady na výstavbu a přestavbu v období let 1966–1985 byly uvedeny detailněji, s osvětlením metod jejich

výpočtu a kvality. V roce 1966 byl pracovišti udělen za vynikající vědecko výzkumné výsledky Řád práce.

Další prací navazující na předchozí studie bylo zpracování návrhu metody pro sestavování dlouhodobých koncepcí rozvoje měst z hlediska tvorby životního prostředí (1966–1967). Koncepce byly v roce 1967 zpracovány experimentálně v krajských a některých dalších vybraných městech české republiky. Pro potřeby ministerstva výstavby a techniky vyhodnotilo pracoviště část výše uvedených dlouhodobých koncepcí v elaborátu *Životní prostředí ve vybraných městech* (1970).

Podobně jako v uplynulých letech se pracoviště kontinuálně věnovalo, alespoň částečnou kapacitou, problematice očekávané přestavby sídel. Svědčí o tom práce *Přestavba městských center* (1967), *Přestavba obytné zóny našich měst* (1967), *Centrum města* (1970) a *Ekonomie přestavby a modernizace obytných souborů* (1967 a 1970).

Pokud jde o vesnice, byl výzkum postupně rozšiřován od otázek přestavby jednotlivých sídel k problémům venkovského osídlení, až k celkové problematice venkova, zahrnující bydlení, zemědělskou velkovýrobu, dopravu, rekreaci a krajinu. Základní práce charakterizující toto období jsou například *Zásady optimálních forem utváření sídlištní struktury ve spádových obvodech místních středisek* (1965), *K otázce výhledové přestavby venkovské sídlištní sítě* (1966), *Rekreační využití nestřediskových sídlišť* (1968) a *Příručka pro výstavbu a přestavbu venkovských sídlišť* (1970). Na základě výzkumu pracoviště byly také zpracovány podklady pro přestavbu místního střediska Hrušovany na jižní Moravě. Byly zde především uplatněny bytové typy a vhodné formy obytných skupin ve vesnickém prostředí.

Teoretické podklady organizace osídlení byly v letech 1961–1966 rozpracovány především z hlediska územní působnosti občanských vybavení a služeb; na základě spádových obvodů jednotlivých vybavení byla sídla kategorizována o trojstupňové soustavy střediskových sídel. Otevřené však zůstaly otázky výběru základních prostorů rozvoje ekonomiky a urbanizace, dále specializace a kooperace sídel atd.

Uvedené otázky byly v letech 1966–1969 do značné míry objasněny zpracováním variantních *Modelových studií brněnského regionu*. Hlavní přínos práce byl v metodickém přístupu, ať již šlo o rozpracování teorie prahových situací vybraných sídel, pokus o analýzu společenských a ekonomických podnětů urbanizace, popřípadě studium aglomeračních výhod.

„Výzkumné období má zpočátku povahu výzkumu základního, který končí experimentálními záměry, potom vstupuje do fáze výzkumu aplikovaného v podobě experimentálních studií: zhodnocené výsledky jsou shrnuty do investičního úkolu, na který navazuje prováděcí projekt, experimentální výstavba a její vyhodnocení. Tím okamžikem končí výzkum a začíná typizace.“⁹⁷

Sledujeme-li pojem *experiment* v rámci činnosti Výzkumného ústavu výstavby a architektury – v daném případě ve vztahu k bytové výstavbě přelomu padesátých a šedesátých let –, pak je zřejmé, že je zde uplatňován ve svém základním významu, tj. ověřování jevů, a to především konstrukčně technologických postupů, které mají dále směřovat k typizaci a následně k sériové výrobě. Experimentální bytová výstavba s využitím celomontované panelové konstrukce se v poválečném Československu začíná uplatňovat už po roce 1950, tehdy ovšem spíše v podobě solitérních bytových domů nebo menších obytných celků, zatímco rozsáhlejší urbanistické komplexy zůstávají stranou. Jako první bytový dům postavený na území Československa panelovou konstrukční metodou je v literatuře uváděna realizace Bohumíra Kuly a Hynka Adamce vyvinutá v Ústavu pro zprůmyslnění stavebnictví v Gottwaldově. Jedná se o typ G 40 o rozponu stěn 3,6 m používaný až do poloviny šedesátých let; pětipodlažní objekt byl realizován v letech 1953–1954; architektonické řešení je poplatné socialistickému realismu.⁹⁸ Na sklonku padesátých let se však začíná objevovat první kritika dosavadních forem bydlení na oficiální úrovni. Za klíčový problém je považován obzvláště „nedostatek bytů“ – toto obligátní téma je v socialistickém Československu řešeno prakticky po celou dobu jeho existence. Předmětem kritiky jsou i další aspekty hromadné bytové výstavby: malá variabilita dispozic, sporná kvalita architektonického zpracování a nedostatky v urbanistickém řešení sídlištních celků, které byly dosud pojmány výhradně jako bloková nebo řádková zástavba téhož typu. Za problematické jsou označovány rovněž dodavatelsko odběratelské vztahy nebo nízká kvalita řemeslných prací. Budoucí směřování panelové výstavby mělo být určeno právě prostřednictvím realizace experimentálních projektů, jejichž vytvářením byly pověřeny projektové ústavy v Praze, Brně, Gottwaldově, Hradci

⁹⁷ NOVÝ, Otakar et al. *Experimentální záměr bytových a občanských staveb*. Sv. 1 a 2 [74 s., 145 s.] 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1964, s. 7.

⁹⁸ K vývoji prvních panelových konstrukčních soustav srov. KOKEŠ, Václav. *K panelovému domu* (proseminární práce). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění [online]. 17. 1. 2010 [cit. 8. 2. 2014]. Dostupné z: <http://pasik4a.blog.cz/1001/k-panelovemu-domu>; NOVOTNÁ, Eva. Jak dál s panelákem? Experimenty v bytové výstavbě z let 1959–1961. *Beton: technologie – konstrukce – sanace* XII, 2013, č. 3, s. 12; PECHAR, 1979, s. 29.

Králové, Českých Budějovicích, Bratislavě a Studijní a typizační ústav v Praze.⁹⁹ Vedle těchto institucí se na vzniku experimentálních projektů podílely také výzkumné ústavy, které měly zpracovávat teoretické studie zkoumající demografický vývoj a změny v životní úrovni obyvatelstva, požadavky na bydlení, veřejný prostor a občanské vybavení, nároky na jejich technické, architektonické, urbanistické a výtvarné řešení, sociální vazby v rámci rodiny a „kolektivu“, možnosti kulturního využití i další aspekty hromadné bytové výstavby a obecně „života na sídlišti“ v organismu města; předmětem výzkumu byly i specifické otázky týkající se venkovského osídlení.

„Roku 1958 uložil ústřední výbor Komunistické strany Československa pracovníkům, kteří se zabývají bytovou výstavbou, aby zahájili práci na dlouhodobé koncepci vývoje bydlení v období vyspělé socialistické a komunistické společnosti.“¹⁰⁰ Zpracováním teoretické části úkolu Československé akademie věd byl pověřen Výzkumný ústav výstavby a architektury, který v roce 1959 uspořádal odbornou rozpravu na téma bydlení. Účelem výzkumu měla být příprava typových podkladů, které měly vejít v platnost v roce 1963. Výsledky této rozsáhlé akce byly shrnuty v publikaci *První celostátní diskuse o bydlení* z roku 1962 uvozené studií *Výhledové směry bydlení VÚVA*.¹⁰¹ Studie zachycující názory 14 200 registrovaných diskusních příspěvků mapovaných během 1 009 veřejných debat pořádaných Ministerstvem výstavby ve spolupráci se Svazem architektů ČSSR a Státní plánovací komisí byla posouzena v roce 1960 v rámci druhé celostátní diskuse o bydlení.¹⁰² Podstatné je, že do odborné debaty – jakkoli politicky řízené a ideologicky indoktrinované – byli vedle architektů, urbanistů a inženýrů z VÚVA přizváni také specialisté z „netechnických“ oborů: sociologové, psychologové, pediatri, hygienici, fyziologové a zástupci dalších profesí. Účastníci odborných diskusí se zabývali širokou škálou problémů od variability bytů, která byla veřejným míněním shodně označována jako nedostatečná, přes změny v životním stylu související se zvyšující se zaměstnaností žen (velmi frekventovaným bylo například téma dispozice kuchyně a vytěšňování hospodářských funkcí z bytu do společných prostor nebo do sféry služeb), až po rozdílné formy bydlení pro rodiny a svobodné osoby (v rámci diskuse byla

⁹⁹ BALCÁREK, Ferdinand. Pokusné projekty a pokusné stavby. Cesta k vyšší úrovni bydlení. *Architektura ČSR* XIX, 1960, s. 375.

¹⁰⁰ MUSIL, Jiří – POLÁČKOVÁ, Hana (eds.). *První celostátní diskuse o bydlení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury v Ústavu normování ve stavebnictví, 1962, s. 3.

¹⁰¹ Ibidem, s. 7–36.

¹⁰² Ibidem, s. 4.

doporučována výšková diferenciacie zástavby podle velikosti rodiny – pro menší rodiny se jako nejvhodnější jevila výšková zástavba, zatímco pro rodiny početnější zástavba nízkopodlažní; svobodným osobám mělo být vyhrazeno bydlení v kolektivních domech hotelového typu). Poprvé byla věnována zvýšená pozornost také specifikům bydlení starší generace.¹⁰³ Intenzivně byla tematizována i kritická situace veřejného prostoru spočívající ve „věčně nedokončeném“ sídlišti, v pomalém dobudovávání občanské vybavenosti oproti bytové výstavbě či v neuspokojivém napojení na dopravní síť. Interdisciplinární přístup uplatněný v rámci první celostátní diskuse o bydlení je třeba ocenit – navzdory ideologicky zatížené rétorice, v níž nechybějí výroky jako „*formami bydlení chceme měnit charakter lidí*“ –, ačkoli její praktické dopady byly téměř nulové: jediným reálným výsledkem bylo zvětšení plošného standardu z 9 m² na 11 m² na osobu.¹⁰⁴

„*První experimentální akce v roce 1959–1960 byla jen součtem živelně přihlášených experimentálních projektů, mezi nimiž se pak velmi obtížně dodatečně hledaly vztahy, aby bylo možno je souborně vyhodnotit.*“¹⁰⁵ Na nahodilost a nesystematičnost akce upozorňuje i Libuše Macková v publikaci *Bydlení v experimentálních domech* z roku 1962, která shrnuje výsledky výzkumu provozně technických vlastností všech patnácti objektů, které v rámci této akce vznikly.¹⁰⁶ Snaha o systemizaci v oblasti experimentální výstavby vedla v roce 1962 k vydání vyhlášky Ministerstva stavebnictví, v níž se uvádí: „*Účelem experimentální výstavby je ověřování souhrnu nejnovějších výsledků vývoje a výzkumu, popřípadě námětů spojených s rozvojem investiční výstavby z hlediska dodavatelů a objednatelů – uživatelů (společenské funkce experimentu), o kterých se nedá rozhodnout na základě dosavadních zkušeností; úkoly experimentální výstavby vycházejí z generální perspektivy technického rozvoje. Výsledky experimentálních staveb jsou důležitým podkladem pro přípravu typových podkladů a technických norem a pro ověření navrhovaného rozvoje materiálně technické základny a směrů výstavby uvažovaných*

¹⁰³ Ibidem, s. 85.

¹⁰⁴ NOVOTNÁ, Eva. Jak dál s panelákem? Experimenty v bytové výstavbě z let 1959–1961. *Beton: technologie – konstrukce – sanace* XII, 2013, č. 3, s. 13.

¹⁰⁵ NOVÝ et al., 1964, s. 23

¹⁰⁶ MACKOVÁ, Libuše. *Bydlení v experimentálních domech*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1964.

výhledovými plány.“¹⁰⁷ Současně byla zřízena také Komise pro experimentální výstavbu.¹⁰⁸

Cílem většiny realizovaných experimentů bylo ověřování funkčnosti betonových konstrukčních systémů. Jednou ze zkoumaných metod bylo odlévání panelů přímo na místě realizace stavby. Největším přínosem této metody byla její variabilita umožňující změny v prostorové orientaci objektů i dispozičních řešení, případně i substituci stavebních technologií či zkvalitnění architektonického výrazu. Jedním z prvních příkladů experimentální výstavby provedené za využití konstrukce z litého betonu jsou věžové bytové domy architektů Josefa Havlíčka, Karla Filsaka a Karla Bubeníčka realizované v letech 1957–1959 v Kladně-Rozdělově. Metoda litých panelů byla uplatněna také v roce 1959 při stavbě čtyřpodlažního experimentálního domu ve Vinařské ulici v Brně od Františka Zounka a Viktora Rudiše, který je výsledkem soutěže Pozemních staveb v Brně vypsané v roce 1958 (realizace 1959).¹⁰⁹ Toutéž technologií je realizován také bodový výškový bytový dům na Křídlovické ulici v Brně (František Zounek, Miroslav Pospíšil, M. Sláma, 1958–1961) sestávající z litých stěn z prostého betonu a monolitických stropních konstrukcí. K jedenáctipodlažnímu objektu, na němž byla ověřována monolitická železobetonová konstrukce, přibyl v roce 1961 pětipodlažní bytový dům (Radko Černý, Miroslav Brabec a Miroslav Pospíšil, 1958–1961), prostřednictvím jehož realizace měla být paralelně ověřena efektivita tradiční cihlové konstrukce.¹¹⁰ Obytný celek Křídlovická byl následně funkčně a kompozičně doplněn dvoupodlažním objektem jeslí architekta Miroslava Dufka.¹¹¹ Dobovou úroveň hromadné bytové výstavby překonává především

¹⁰⁷ Vyhláška ministerstva výstavby č. 97/1962 Sb. ze dne 21. září 1962 o dokumentaci, sledování a vyhodnocování experimentálních staveb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online; cit. 15. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=97&r=1962>.

¹⁰⁸ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *20. století české architektury*. 1. vyd. Praha: Titanic, 2006, s. 148.

¹⁰⁹ K realizacím vzniklým v rámci první experimentální akce z let 1959–1960 srov. POCHOP, Roman. Několik poznámek k řešení pokusných bytových domů v Praze, Hradci Králové a Brně. *Architektura ČSSR* XIX, 1960, č. 8, s. 520–527. Autor zde už v roce 1960 upozorňuje na nemožnost uvést výsledky těchto experimentů do hromadné bytové výstavby (s. 520): „*Projekty všech tří uveřejněných domů byly zpracovány dlouho před vydáním předběžných směrnic o unifikaci. Shodou okolností ani jeden z nich nevyhovuje těmto směrnicím a je již jisté, že zde použité rozpony nebudou vyhovovat ani směrnicím definitivním. Jsou to u domu v Bubenči* [autor projektu: Václav Havránek] *rozpony 350 a 250 cm, u domu v Brně rozpon 400 cm, které jsou úplně mimo řadu unifikovaných rozponů. U hradeckého domu* [autor projektu: František Steiner] *byly použity rozpony 300 a 600 cm ve světlosti, zatím co směrnice o unifikaci předepisují jednoznačné používání rozponů včetně uložení.*“

¹¹⁰ Oba bytové domy vzešly z ústavní architektonické soutěže vypsaná Krajským projektovým ústavem Brno. K obytnému celku Křídlovická v Brně srov. STORCH, Karel. Pokusné stavby, prototypy, projekty a studie rozvíjející novou techniku. *Architektura ČSSR* XX, 1961, č. 5, s. 305–314.

¹¹¹ VRABELOVÁ, Renata – HRUŠA, Petr (eds.). Experimentální bytové domy Křídlovická. In: *Brno. Architektura 1945–1990/Brno. Architecture 1945–1990*. Brno: Centrum architektury, 2009, s. 102–103.

architektonické řešení bodového domu, jehož fasáda provedená v kombinaci kovu, skla a keramiky odpovídá aktuálnímu trendu bruselského stylu, v Brně zastoupenému soliterními stavbami hotelů International¹¹² a Continental¹¹³, Správní budovou mezinárodních veletrhů¹¹⁴ a čtyřmi pavilony v areálu výstaviště. V polovině padesátých let se v Brně podařilo prosadit obnovení předválečné veletržní tradice a bruselský styl se zde výrazně uplatnil hned v několika realizacích. V roce 1955 se na částečně rekonstruovaném výstavišti, které bylo za druhé světové války těžce poškozeno (dokonce se uvažovalo o jeho zrušení), uskutečnila první výstava československého strojírenství. V souvislosti se snahou oživit československý export se již v roce 1959 konal první mezinárodní strojírenský veletrh. V témže roce byla uvedena do provozu emblematická stavba výstavního areálu inspirovaná Bruselem – pavilon Z (autoři projektu: Zdeněk Alexa, Zdeněk Denk, Zdeněk Pospíšil, Milan Steinhauser, Ferdinand Lederer) – a Správní budova mezinárodních veletrhů v Brně. V rámci brněnského výstaviště vznikly v tomto stylu také pavilon C (autoři projektu: Zdeněk Alexa, Miloslav Matiovský, Ferdinand Lederer), pavilon X (autoři projektu: Antonín Ševčík, Radúz Russ) a pavilon B (autoři projektu: Zdeněk Alexa, Antonín Nutec).¹¹⁵

Další metodu výstavby představoval prefabrikovaný montovaný systém uplatněný například při realizaci pětipodlažního experimentálního panelového domu v Hradci Králové od architekta Františka Steinera (1960). Objekt byl navržen s využitím velkého příčného rozponu (6,2 m), který umožňoval vyšší variabilitu dispozičních řešení a následně byl v hromadné bytové výstavbě hojně zastoupen pod označením HK 60.¹¹⁶ Arnošt Kubečka použil systém příčných montovaných panelů a monolitického skeletu při výstavbě experimentálního domu v Gottwaldově-Podvesné. S tímto návrhem zvítězil

¹¹² Autoři projektu: Miroslav Spurný, Antonín Ševčík, 1958–1959.

¹¹³ Autoři projektu: Arnošt Krejza, Miloslav Kramoliš, Vilém Kuba; spoluautoři: Zdena Kopecká, Miroslav Brabec, Jiří Kadeřávek, Zbyšek Kašpar; soutěž: 1957, projekt: 1958–1959, realizace: 1962.

¹¹⁴ Autoři projektu: Zdeněk Řihák, Alois Semela, Vladimír Kovářik, 1961–1964.

¹¹⁵ K tomu srov. STRAKOŠ, Martin: *Česká architektura mezi Bruselem a Montrealem a bruselský styl (1956–1965)*. In: KRAMEROVÁ, Daniela – SKÁLOVÁ, Vanda (ed.). *Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl I. poloviny 60. let* [kat. výst., Galerie hlavního města Prahy, 14. 5. 2008 – 21. 9. 2008; Moravská galerie v Brně, 21. 11. 2008 – 1. 3. 2009]. 1. vyd. Praha : Arbor vitae, 2008, s. 238–239.

¹¹⁶ Přestože Roman Pochop (viz pozn. 45) uvádí, že použitý velký příčný rozpon neodpovídá soudobým normám a že v případě hradecké realizace byla „*touha po variabilitě bytů přehnaná*“, stavební soustava HK 60 a následně také HK 65 se staly základem nových celostátních konstrukčních systémů – T 06 B a T 08 B. K vývoji stavebních soustav srov. ŠÁLA, Jiří – MACHATKA, Milan. *Tepelné technické vady a poruchy panelových budov a jejich sanace*. Brno – Praha: KEA Energetická agentura spol. s r. o. – Technologické centrum AV ČR, 2002. 42 s. ISBN: 80-902689-7-8.

v architektonické soutěži vypsané Krajským projektovým ústavem Gottwaldov v roce 1960 (realizace 1961). Objekt měl kombinovat obytné, obchodní a společenské plochy. Použitá panelová technologie však komplikovala připojení pozdější společenské části (výstavba přilehlého společensko-kulturního centra s budovou restaurace, kina a společenského sálu proběhla až v letech 1965–1967; součástí stavebního programu byl i protiatomový kryt). Idea kombinace společenského zázemí a bytových ploch se promítla také do projektu kolektivního domu v Českých Budějovicích (Bohumil Böhm, Jaroslav Škarda, Bohumil Jarolím, 1958–1964).

Experimentální bytové domy vzešlé z první experimentální akce z let 1959–1960 představují osamocené pokusy, jejichž konstrukční systémy nebyly ve výstavbě nadále rozvíjeny. Využití experimentálních technologií při výstavbě rozsáhlejšího obytného celku tak zaznamenáváme pouze v případě menšího obytného okrsku Křídlovická v Brně a pak – v daleko komplexnější míře – v případě pražského sídliště Invalidovna navrženého kolektivem autorů pod vedením Josefa Poláka a Vojtěcha Šaldy¹¹⁷. Cílem tohoto výjimečného projektu bylo mimo jiné ověřit možnosti průběžné unifikace bytové i občanské výstavby na principu stavebnice o rozponu 6 m. Sídliště Invalidovna tak představuje prakticky jediný větší obytný okrsek, který vzešel z akce experimentální výstavby z let 1959–1961, a jak uvádí Eva Novotná, „právě konstrukční systém Invalidovny lze považovat za jediný reálný úspěch experimentů, neboť se jím řídila následná výstavba velkých sídlišť soustavy T 08B“.¹¹⁸

¹¹⁷ Autoři projektu: Josef Polák – Vojtěch Šalda (vedoucí projektanti), Václav Havránek, Vladimír Němeček, František Urbánek, Jiří Lasovský; autoři územního řešení: Jiří Novotný, František Smolík, Stanislav Horák (projekt: 1957–1959, realizace: 1961–1967). Sídliště Invalidovna představuje – vedle prvního brněnského panelového sídliště Juliánov (autor projektu: Pavel Krchňák, 1959, realizace: 1960–1969) – jeden z prvních a současně nejrepresentativnějších příkladů koncepčního propojení architektury a výtvarného umění. Autorem děl ve veřejném prostoru Invalidovny sloužících částečně jako prolézačky pro děti je sochař Miloš Zet. K legislativnímu zakotvení uplatnění výtvarného umění v architektuře srov. KOŘÍNKOVÁ, Jana. *Čtyřprocentní umění?* In: *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*. Praha: Arbor vitae, 2013. s. 452–459; KOŘÍNKOVÁ, Jana – ŽÁČKOVÁ, Markéta. *Výtvarné umění jako součást smuteční síně v Brně-Židenicích*. In: *Smuteční síně v Brně-Židenicích / The Mourning Hall in Brno-Židenice*. Brno: VUT v Brně, 2013. s. 113–155.

¹¹⁸ NOVOTNÁ, 2013, s. 14.

5.3. III. fáze: 1970–1989

Někteří specialisté se také účastnili prací na přípravě třetího zákona o územním plánování a stavebním řádu č. 50/1976. Byla zpracována studie Právní předpisy o územním plánování a stavebním řádu v zahraničí (1966), spolu s kodifikací všech dosavadních norem a předpisů v územním plánování ČSSR (1969–1970).

Hlavním úkolem pracoviště v letech 1971–1975 bylo řešení urbanistické a regionální části komplexního úkolu ústavu, nazvané *Rozvoj osídlení, urbanizace, výstavba městských oblastí a výstavba venkovských sídlišť a krajiny*. V tomto úkolu byl zejména prohlouben výzkum společenských a hospodářských otázek v souvislosti s urbanizací a rozvojem osídlení. Jako základní složka osídlení byl zkoumán městský region (v pozdější terminologii sídelní regionální aglomerace).

V rámci komplexního úkolu byly na brněnském pracovišti zpracovány tyto dílčí úkoly:

- Realizace modelu rozmístění obyvatelstva v území z hlediska minimálních nákladů na přestavbu obytných souborů (1972),
- Městské regiony v zahraničí (1973),
- Racionální skladba pracovních příležitostí při rozvíjení systému osídlení širších územních celků (1973),
- Rekreační a přírodní prostředí v krajině a v sídlišti (1973),
- Technická infrastruktura v podmínkách současné a výhledové urbanizace městských regionů (1973),
- Možnosti rozvoje malých měst v systému osídlení (1973),
- Společenská integrace města a jeho zázemí (1973),
- Krajina a její funkce v systému regionálního města (1973).

Výzkum obsažený v dílčích úkolech byl pak použit pro zpracování souhrnné problematiky v úkolu *Koncepce rozvoje regionálních měst a jejich regionů* (1973). Tuto základní pak ještě doplnily *Agglomerační výhody, jejich shrnutí a specifikace s ohledem na důsledky urbanistické povahy* (1974), *Průmysl v regionu* (1975), *Aktuální otázky přestavby venkovských sídlišť a venkovského území* (1974), *Vliv životního stylu obyvatelstva na utváření osídlení ČSR* (1975).

Oblast osídlení, urbanizace a utváření aglomerací a regionů byla zkoumána v těsné souvislosti s pracemi Terplanu a Urbionu na Koncepci hlavních směrů urbanizace

urbanizace ČSR a Projektu urbanizace SSR. Z výsledků výzkumu vyplynula jednoznačně nutnost přednostního rozvoje regionů (sídelních regionálních aglomerací). Zdůvodněn byl rovněž rozvoj středisek obvodního a místního významu.

U venkovského osídlení byly zejména prošetřovány vlivy probíhající v souvislosti s přestavbou zemědělství a procesem integrace venkovského osídlení do vyšších sídelních systémů (aglomerací). Celkové výsledky tohoto výzkumu byly včleněny do závěrečné zprávy úkolu Urbanizace a rozvoj systému osídlení (1976).

V letech 1976–1980 se téměř nepočítalo s vydáním dílčích monografií. Jednalo se především o doplnění výzkumu a ověření podkladů pro zamýšlené vydání nových souborných Zásad a pravidel územního plánování. Tzv. ověřovací vydání příručky bylo praxi předáno již roku 1979 a byly k němu shromažďovány připomínky, podle nichž bylo upraveno a doplněno pět problémových okruhů konečného vydání v letech 1982–1984:

- Podmínky a předpoklady rozvoje území,
- Koncepce osídlení, velkých územních celků, sídelních útvarů a zón,
- Koncepce funkčních složek,
- Systematika územního plánování a přípravy výstavby,
- Názvosloví.

Pětidílná příručka nebyla jen velmi oceněna územně plánovací praxí. Na světovém bienále architektury Interarch v Sofii získalo toto kolektivní dílo v roce 1985 stříbrnou medaili.

V sestavení a rozsahu vydaných Zásad a pravidel se od počátku jejich zpracování projevovala snaha obsáhnout pokud možno celkovou problematiku urbanismu a územního plánování a zajistit tak co největší komplexnost jejího řešení. I když zásada uceleného podání tematiky byla trvale sledována, nebylo možno všechny problémy zpracovat v žádoucí hloubce a přesnosti.

Jistá nevyváženost, pokud šlo o podrobnost obsahu jednotlivých kapitol, měla několik příčin. Základní z nich byla značně jednostranná orientace předchozího výzkumu, zaměřená podle přání ministerstva hlavně na problematiku osídlení, urbanizace a sídelních regionálních aglomerací. Přitom se málo rozvíjel výzkum koncepcí sídel jako celků, zvláště zkoumání vztahů mezi jednotlivými funkcemi a složkami sídel. Dlouho zanedbávanou otázkou byla také výtvarná kompozice sídel, a to od základních

kompozičních hledisek až po výtvarný detail. Jen velmi sporadický výzkum byl také věnován zájmovým územím měst a širší krajinné problematice.

5.4. IV. fáze: 1990–1994

V osmdesátých letech vystoupily značně do popředí dalšího rozvoje měst a vesnic a jejich funkčních složek různé formy jejich přestavby. V první řadě šlo o centrální městské zóny a území staršího obytného zastavění. S otázkami celkové regenerace sídel se také úzce pojila ekologicko hygienická problematika výzkumně zatím zpracovaná poměrně málo.

Metodické pokyny pro územně plánovací dokumentaci měly být rozšířeny zejména o řešení územních prognóz a ekonomické oceňovací a rozhodovací metody (multikriteriální analýzy). Studován měl být také problém procesového plánování, které v řadě vyspělých zemí nahradilo plánování cílové. Konečně měly být zkoumány možnosti a formy větší participace občanů zvláště v přestavbových územích.

V druhé polovině osmdesátých let, kdy byly především studovány a řešeny výše uvedené problémy, bylo rozpracováno také několik podkladů a monografií jak z věcné, tak z metodické sféry územního plánování. Kolektivně zpracovaná studie *Dosavadní vývoj a tendence rozvoje sídel v ČSSR* nastínila na základě analýz hospodářských, demografických, sociálních a ekologických podmínek další vývoj urbanizace, osídlení, aglomerací, jednotlivých sídel a jejich funkčních složek.

Návrat k tržnímu hospodářství po roce 1989 zastavil práce na uvažovaném doplnění a prohloubení *Zásad a pravidel*; obnova trhu si vyžádala především novelizaci územně plánovací legislativy, jejíž první návrh předložilo pracoviště v roce 1992. Do zrušení ústavu v roce 1994 byly pak hlavně zpracovávány podklady pro pozdější monografie, vydávané v ediční řadě Programu obnovy venkova již v nástupnickém Ústavu územního rozvoje.

Závěrem je třeba zdůraznit, že činnost urbanistického pracoviště se po celou dobu jeho trvání neomezovala jen na vědeckovýzkumné práce nebo pomoc praxi formou pokynů, směrnic a příruček. Ačkoliv posudková a poradenská činnost probíhala kontinuálně a velmi intenzivně již téměř od založení pracoviště, je nutno se v souvislosti s výzkumem regionální problematiky zmínit alespoň o několika rozsáhlých posudcích a rozborech, překračujících svým významem běžnou činnost tohoto zaměření.

Šlo o Posudek územního plánu Ostravsko-karvinské pánve (1971), Oponentní posudek perspektivního osídlení ČSR a jeho ekonomické důsledky (1972), Oponentní posudek územního plánu Pražské středočeské aglomerace (1972). Ve všech případech se jednalo o rozsáhlé kolektivní práce, které ovlivnily další zpracování těchto důležitých územních plánů.

Pracovníci VÚVA v Brně se také přímo podíleli na zpracování řady projektů, územních plánů a soutěží, vyvíjeli bohatou poradenskou a popularizační činnost (články, přednášky, film) a působili v mnoha expertních sborech, komisích národních výborů, Svazu architektů a aktivně se účastnili odborných konferencí, sympózií a mezinárodních kongresů. Četné úkoly také byly zpracovány pro mezinárodní organizace, především pro Stálou komisi stavebnictví Rady vzájemné hospodářské pomoci, Evropskou hospodářskou komisi Organizace spojených národů, Mezinárodní unii architektů, Mezinárodní federaci pro bydlení a plánování a další.

Středisko vědeckých, technických a ekonomických informací pro obor urbanismus a územní plánování v Brně se kromě knihovnických a dokumentačních služeb podílelo také na četných studijních pracích. Byly zde zpracovávány studie ze zahraniční odborné literatury, pořízeny četné podklady, vypracovány cizojazyčné odborné slovníky (jazyků), překlady předpisů a norem a kontinuálně byl sledován vývoj názvosloví v urbanismu a územním plánování, případně v navazujících oborech. Pracoviště vydávalo v letech 1967–1973 svůj vlastní časopis, vydávaný později (od roku 1974) společně s Terplanem pod názvem Územní plánování a urbanismus.

6. PO ZRUŠENÍ VÚVA

Změna společenských a hospodářských podmínek po roce 1989 znamenala popření některých výsledků výzkumu uplatněných zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech v tzv. dlouhodobém vývoji osídlení a urbanizace republiky. Rychle se rozvíjející zanedbávaný terciární sektor, obnovení pozemkové renty, růst suburbanizace a další jevy spojené s tržním mechanismem si vyžádaly i nový pohled na rozvoj sídel. Přesto mohlo být v praxi do určité míry dále používáno hlavní dílo výzkumného pracoviště *Zásady a pravidla územního plánování* – například části problémových okruhů *Koncepce měst a Koncepce funkčních složek* (například doprava, technické vybavení, vodní hospodářství aj.). O zpracování podobné příručky se uvažuje v současném Ústavu územního rozvoje.

Současná situace nástupnické organizace VÚVA je poněkud skličující, neboť zřizovatel v posledních letech vážně uvažuje o jeho uzavření; četné kompetence jsou převáděny do gesce Ministerstva pro místní rozvoj a výzkumná činnost Ústavu územního rozvoje již vůbec neexistuje. Jedinou aktivitou směřovanou k širší odborné veřejnosti zůstává vydávání časopisu *Urbanismus a územní rozvoj*.¹¹⁹ Zajímavou kapitolu v činnosti Ústavu územního rozvoje však představuje knihovna, která uchovává na 12 000 titulů z oblasti architektury, urbanismu a územního plánování (nejstarší exempláře pocházejí ze 17. století). Zde jsou rovněž k dispozici kompletní výsledky publikační činnosti VÚVA v podobě zpráv o jednotlivých výzkumných úkolech a současně projektová a plánová dokumentace zpracovávaná ústavem v průběhu jeho čtyřicetileté existence. Tyto zprávy nebyly určeny k veřejné prezentaci, nýbrž byly zpracovávány jako podklady pro další využití nebo jako doporučení pro pracoviště zabývající se praktickým projektováním.

Další organizací, která se v současnosti hlásí k odkazu Výzkumného ústavu výstavby a architektury, je Nadace ABF se sídlem v Praze.¹²⁰ V archivu této instituce jsou uchovány – vedle běžného oborového knihovního fondu – především tituly vzniklé na pražském pracovišti Výzkumného ústavu výstavby a architektury a rovněž jeho pobočky v Ústí nad Labem, která byla zřízena v roce 1975 jako pracoviště specializované na otázky životního prostředí v Severočeském kraji.¹²¹ Služby pro badatele jsou však v této instituci poskytovány poněkud bizarním způsobem: archiv postrádá jakoukoli databázi – ať už lístkovou nebo elektronickou –, což představuje značný problém a současně vyvolává otázku, jak je možné, že instituce, která jako jednu ze svých stěžejních činností deklaruje vzdělávání v oblasti architektury a urbanismu a poskytování školení v daných oborech, může fungovat tímto nedůstojným a pro badatele i běžnou veřejnost nevídaným způsobem. Archiv by zasloužil kompletní uspořádání a novou katalogizaci.

¹¹⁹ *Urbanismus a územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 1998–. Periodikum vzniklo sloučením časopisů *Územní plánování a urbanismus*. *Bulletin pro územní plánování a urbanismus, stavebně správní praxi a řízení bytové výstavby*. Praha: Terplan, 1974–1997 a *Územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 1995–1997.

¹²⁰ Předseda správní rady Nadace ABF Jan Fibiger byl dlouholetým zaměstnancem pražského VÚVA.

¹²¹ Založení tohoto odborného pracoviště reflektuje kritickou situaci životního prostředí v průmyslových oblastech ČSSR, kterou už bylo v polovině 70. let nutné přestat ignorovat a začít ji oficiálně řešit.

7. ZÁVĚR

V této práci jsme se pokusili postihnout pozici VÚVA v rámci soudobé praxe v oblasti výstavby, architektury, urbanismu a územního plánování v širších společenských souvislostech a zhodnotit výzkumnou činnost jeho brněnského pracoviště v průběhu stanovených periodizačních etap. Představili jsme klíčové osobnosti spojené s činností ústavu i jejich mladší následovníky a jejich roli ve sledované instituci, a to jednak prostřednictvím kritiky pramenů a literatury, jednak prostřednictvím jejich autentických výpovědí. Současně jsme se nastínil složitost a nejednoznačnost role VÚVA v rámci soudobé praxe v oblasti výstavby, architektury, urbanismu a územního plánování, již dokládá problematičnost uplatnění výsledků výzkumu v praxi. Významný český urbanista a druhý ředitel brněnského pracoviště VÚVA Vladimír Matoušek, který svým zkoumáním založeným na polské teorii prahů a konceptu střediskového osídlení podle Waltera Christallera přispěl k mezinárodní prestiži VÚVA, k jedné z konferencí ve Švédsku věnované tématu ekonomických aspektů výstavby (které se v našem prostředí v šedesátých letech překvapivě takřka vůbec neřešily, neboť například v případě výstavby sídlišť nebyly prováděny žádné analýzy dražších a levnějších variant) uvádí, že jeden z účastníků se na něho obrátil s dotazem, zda v Československu existuje oficiální zákaz, který by stanovoval, že poznatky získané na základě výzkumu se nesmějí uvádět do praxe.¹²² A právě tato otázka výmluvně ilustruje pozici výzkumu v tehdejších poměrech: socialistický režim sice podporoval ambiciózní výzkumnou činnost, ale současně nevytvářel adekvátní podmínky pro její aplikaci. Na případu působnosti VÚVA v oblasti hromadné bytové výstavby se tak vyjevuje zásadní nesoulad mezi plánováním a praxí, mezi kvalifikovaně prováděným výzkumem a reálným stavem architektury a urbanismu, což ostatně dokládá i rozpačitý výsledek mnoha experimentálních záměrů, které ústav zpracovával a jejichž cílem bylo stanovení plánu prací v dalších fázích výzkumného procesu, jehož výsledkem měly být experimentální realizace obytných domů. Závěry základního výzkumu měly být určující pro další postup prací, které měly pokračovat v oblasti výzkumu aplikovaného – nejdříve prostřednictvím vytváření experimentálních projektů a následně v podobě experimentální výstavby, na základě jejíhož vyhodnocení mělo dojít – po předání typizačním složkám – ke kýžené optimalizaci hromadné bytové výstavby, jež však zůstala spíše na pozici ojedinělého jevu bez dalšího rozšíření.

¹²² Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. ze dne 10. 9. 2013.

Přesto nelze zpochybnit přínos ústavu pro obor, neboť jeho činnost charakterizuje zavádění nových výzkumných metod, implementace aktuálních badatelských postupů a interdisciplinární přístup. Během bezmála čtyřicetileté existence VÚVA zde působili přední urbanisté a zástupci dalších souvisejících oborů – ať už iniciátor jeho založení Jiří Voženílek, sociologicky zaměřený urbanisté Jaromír Štván a Vladimír Matoušek, teoretik architektury a urbanismu a specialista na památkovou péči Dušan Riedl, sémiotik a estetik krajiny Bohuslav Dvořák nebo sociolog Jiří Musil a mnozí další, jejichž práce si žádá podrobnější teoretickou reflexi.

8. BIBLIOGRAFIE

Prameny:

Fond G 437 – Výzkumný ústav výstavby a architektury, Brno [1930] – [1950], 3 – Nepřístupný, číslo archivní pomůcky: neuvedeno, číslo listu NAD: 1085. Časový rozsah v archivní pomůcce uveden mylně, fond obsahuje dokumenty od roku 1950 do roku 1970, přičemž nejhojněji jsou zastoupena padesátá a šedesátá léta.

Zákon č. 84/1958 Sb. o územním plánování ze dne 12.12.1958.

Zákon č. 121/1948 Sb. o znárodnění stavebnictví ze dne 28. 4. 1948.

Vyhláška ministerstva výstavby č. 97/1962 Sb. ze dne 21. září 1962 o dokumentaci, sledování a vyhodnocování experimentálních staveb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online; cit. 15. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=97&r=1962>.

DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Nebylo úniku? Kontinuita a diskontinuita v ekonomickém vývoji ve 30. a 40. letech XX. století*. In: NĚMEČEK, Jan. (ed.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě*. Praha: Historický ústav AV 2010, s. 461–477.

DOSTÁL, Oldřich – PECHAR, Josef – PROCHÁZKA, Vítězslav. *Moderní architektura v Československu*. 2. doplněné vyd. Praha: Obelisk, 1970, 259 s. ISBN: sine.

DVOŘÁK, Kamil – RJABUŠIN, Aleksandr Vasil'jevič. *Prognostika v architektuře a urbanismu*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1984. 103 s. ISBN: sine.

DVOŘÁK, Bohuslav. *Základy estetiky architektury*. 1. vyd. Praha: Výzkum. ústav výstavby a architektury, 1983. 301 s. Knihnice min. výstavby a techniky ČSR. ISBN: sine.

FIERLINGER, Otakar. *Zahrada a obydlí: základní zásady zahradní komposice*. Praha: Jan Laichter, 1938. 55 s. Umění a řemesla; kniha 14. ISBN: sine.

GŘEGORČÍK, Jiří et al. *Brněnský městský region. Úvahy o problémech prostorového rozvoje města Brna*. Brno: Útvar hlavního architekta, 1970. 50 s. ISBN: sine.

GŘEGORČÍK, Jiří. *Návrh občanského vybavení sídelních útvarů v územně plánovací dokumentaci a zpracování příslušných ukazatelů*. Brno: VÚVA, 1977. 16 s. ISBN: sine.

GŘEGORČÍK, Jiří et al. *Experimentální modelová řešení nových obytných souborů pro zpracování urbanistických ukazatelů*. Brno: VÚVA, 1981. 91. ISBN: sine.

GŘEGORČÍK, Jiří – PECH, Zbyněk et al. *Pardubice. Urbanistická koncepce rozvoje města*. Brno: VÚVA, 1989. 86 s. ISBN: sine.

HEJL, Martin et. al. *2 x 100 mil. m²*. 1. vyd. Praha: KOLMO.eu, 2014. 403 s. ISBN 978-80-260-6127-4.

HOFMAN, Jan. *Nové technické dílo v starém městě, vesnici, přírodě*. 1. vyd. Praha: Česká matice technická, 1943. 78 s. Spisy České Matice technické, roč. XLVIII, 1943, č. 204. ISBN: sine.

HONZÍK, Karel. *Necessismus, myšlenka rozumné spotřeby*. Praha: Nákladem Klubu pro studium spotřeby, 1946. 21 s. ISBN: sine.

HONZÍK, Karel. *Architektura všem*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. 244 s. Architektura; sv. 12. ISBN: sine.

HONZÍK, Karel. *Tvorba životního slohu. Stati o architektuře a užitkové tvorbě*. 3. vyd. Praha: Horizont, 1976. 353 s. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *Nové úkoly v soudobém urbanismu*. Praha: Česká matice technická s podporou ministerstva školství a národní osvěty, 1936. 64 s. Česká matice technická; Roč. XLI. Spisů čís. 178. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *Regionální průzkum*. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn, 1944. 47 s. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *Příroda a osídlení: Biologické základy krajinného plánování*. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn, 1945. 37 s. Knihovna architektury. Řada II; sv. 2. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *3 kapitoly o technickém plánování*. Praha: Prometheus, 1945. 78 s. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *Krajina a její soudobá urbanisace*. Praha: B. Pyšvejc, 1946. 99 s. ISBN: sine.

HRUŠKA, Emanuel. *Urbanistická forma: osídlení a plán*. Praha: Emanuel Hruška, 1945, [v tiráži správně] 1947. 149 s. ISBN: sine.

HRŮZA, Jiří – ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. 1. vyd. Praha: České vysoké učení technické, 1996, s. 191–137. ISBN 80-01-01549-1.

CHABIČOVSKÝ, František – KASALICKÝ, Václav et. al. *Stavoprojekt Brno 1948–1988. 40 let architektonické tvorby Stavoprojektu*. 1. vyd. Nepag. Brno: Stavoprojekt – Svaz českých architektů – Český fond výtvarných umění, 1988. ISBN: sine.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948–1960). Část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, 313 s. ISBN 978-80-7285-079-2.

KNAPÍK, Jiří a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. 1. vyd. cPraha: Academia, 2011. 2 sv. Šťastné zítřky; sv. 5. ISBN 978-80-200-2019-2.

KNOPP, Alfréd – MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování* (sv. 1. – *Podmínky a předpoklady rozvoje území*. Praha, VÚVA 1982; 2. *Koncepce osídlení, velkých územních celků, sídelních útvarů a zón*. Brno, VÚVA 1984; sv. 3. *Koncepce funkčních složek*. Brno, VÚVA 1983; sv. 4. *Systematika územního plánování a řízení výstavby*. Brno, VÚVA 1982; sv. 5. *Názvosloví a rejstřík*. Brno, VÚVA 1984). Nepag. ISBN: sine.

KODERA, Pavel. Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce. In: *Institute, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích*. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2007. 271 s. Práce z Archivu Akademie věd ČR, A 9 (ř. A, sv. 9), s. 243–267.

KOMÁREK, Julius a kol.: *Lesná, nová obytná čtvrť města Brna*. Brno: Stavoprojekt 1969. ISBN: sine.

KOŘÍNKOVÁ, Jana. *Čtyřprocentní umění?* In: *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*. Praha: Arbor vitae, 2013. s. 452–459. ISBN: 978-80-7467-039- 8.

KRAMEROVÁ, Daniela – SKÁLOVÁ, Vanda (ed.). *Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let* [kat. výst., Galerie hlavního města Prahy, 14. 5. 2008 – 21. 9. 2008; Moravská galerie v Brně, 21. 11. 2008 – 1. 3. 2009]. 1. vyd. Praha : Arbor vitae, 2008. 367 s. ISBN: 978-80-87164-03-7.

KROHA, Jiří. *Sociologický fragment bydlení. Instruktažní a fotomontážní dokumentace cyklu z roku 1932/33*. 1. vyd. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1973. Nepag. ISBN: sine.

KUTHAN, Jaroslav – RIEDLOVÁ, Věra. *Přehled prací VÚVA – Brno z oboru urbanismu a územního plánování za období 1950–1975*. Brno: VÚVA, 1976. 42 s. ISBN: sine.

MACKOVÁ, Libuše. *Bydlení v experimentálních domech*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1964. 280 s. ISBN: sine.

MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organizace města*. Díl 1, *Vývoj a výtvarné zásady*. Díl 2, *Zásady organizace*. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. 255 s. Původní práce vědeckých pracovníků ÚAÚP – skupiny Brno; Sv. 3. ISBN: sine.

MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organizace města*. Díl 3, *Aplikace theoretických zásad v praxi*. 1. vyd. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. 48 s. Původní práce vědeckých pracovníků ÚAÚP – skupiny Brno; Sv. 4. ISBN: sine.

MATOUŠEK, Vladimír. *Problémy rovnoměrnosti a koncentrace osídlení v kapitalistických a socialistických zemích*. Brno: VÚVA, 1965, 43 s. ISBN: sine.

MATOUŠEK, Vladimír. *Vztahy nových obytných souborů k okolí a starším částem měst*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, urbanistické pracoviště v Brně 1977. ISBN: sine.

MÍŠKOVÁ, Alena (ed.). *Instituce, osobnosti, ideje a struktura vědy v českých zemích*. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2007. 271 s. Práce z Archivu Akademie věd ČR, A 9 (ř. A, sv. 9). ISBN 978-80-86404-21-9.

MUSIL, Jiří – POLÁČKOVÁ, Hana (eds.). *První celostátní diskuse o bydlení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury v Ústavu normování ve stavebnictví, 1962. 159 s. ISBN: sine.

MUSIL, Jiří aj. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. 333 s. Členská knižnice / Nakl. Svoboda. ISBN: sine.

NOVÝ, Otakar et al. *Experimentální záměr bytových a občanských staveb*. Sv. 1 a 2 [74 s., 145 s.] 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1964. 74 s.

NOVÝ, Otakar. *Obrana architektury 1948–1968* [kat. výst., Krajský projektový ústav v Praze]. 1. vyd. Praha: Krajský projektový ústav v Praze, 1968. Nestr. ISBN: sine.

NOVÝ, Otakar – PROCHÁZKA, Vítězslav. *Výzkumný ústav výstavby a architektury 1952–1987*. Brno: VÚVA – Urbanistické pracoviště Brno, 1987. 28 s. ISBN: sine.

NOVÝ, Otakar. *Česká architektonická avantgarda*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1998, 479 s. ISBN: 80-85190-70-2. ISBN: sine.

PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945–1977*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. 474 s. ISBN: sine.

PERNES, Jiří. *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně: (cesta moravské techniky 20. stoletím)*. 1. vyd. Brno: VUTIUM, 2009. 345 s. ISBN 978-80-214-3376-2.

Přehled prací VÚVA z oboru urbanismu a územního plánování za období 1950–1975 (Fond knihovny VÚVA Brno). Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, urbanistické pracoviště v Brně, duben 1976. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan. *Vývoj města v Čechách a na Moravě*. Díl I. *Nástin vývoje politického a hospodářského*. Brno: VÚVA, 1954. 221 s. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan. *Moderní architektura. Brno*. 1. vyd. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, 1970. 34 s. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan et al. *Experimentální projektová studie třída Obránců míru v Brně. Oddíl 1. – Vývoj pěší zóny v Brně*. Brno: VÚVA, 1985. Nepag. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan et al. *Experimentální projektování studie třída Obránců míru v Brně. Oddíl 2. – Průvodní zpráva*. Brno: VÚVA, 1985. 61 s. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan et al. *Pěší zóny. Plánování – výstavba – užívání. Urbanistická příručka*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1989. 77 s. ISBN: sine.

RIEDL, Dušan. Urbanismus měst v ČR ve 2. polovině 20. století ve vztahu k historickému a přírodnímu prostředí. In: PEŘINKOVÁ, Martina et al. *Architektura v perspektivě. 19. – 20. 4. 2012, 4. ročník vědecké konference Architektura a urbanismus 2. Poloviny 20. Století*. 1. vyd. Praha: Gasset, 2012. s. 18–25. ISBN: 978-80-87079-27- 0.

ŘÍHA, Josef Karel – FIERLINGER, Otakar (eds.). *Město a upravovací plán*. Praha: Spolek československých inženýrů, 1932. 139 s. ISBN: sine.

ŘÍHA, Josef Karel. *Země krásná: kniha o přírodě, civilisaci a plánování*. 1. vyd. Třebechovice pod Orebem: Antonín Dědourek, 1948. 375 s. ISBN: sine.

SAMEK, Bohumil – HRUBÝ, Otto Karel. *Brno – proměny města*. 1. vyd. Brno: Blok, 1982. 264 s., 56 s. cizojazyčných resumé. ISBN: 24-023-80.

SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *20. století české architektury*. 1. vyd. Praha: Titanic, 2006. 235 s. ISBN 80-86652-24-6.

STACH, Oldřich et al. *25 let Výzkumného ústavu výstavby a architektury*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1976. ISBN: sine.

STRAKOŠ, Martin. *Česká architektura mezi Bruselem a Montrealem a bruselský styl (1956–1965)*. In: KRAMEROVÁ, Daniela – SKÁLOVÁ, Vanda (ed.). *Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let* [kat. výst., Galerie hlavního města Prahy, 14. 5. 2008 – 21. 9. 2008; Moravská galerie v Brně, 21. 11. 2008 – 1. 3. 2009]. 1. vyd. Praha : Arbor vitae, 2008, s. 238–239. ISBN: 978-80-87164-03-7.

SVOBODA, Jiří. *Jiří Voženilek: architekt ve Zlíně*. 1. vyd. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, Ústav navrhování 6 ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územní odborné pracoviště v Brně, 2011. 149 s. ISBN 978-80-214-4287-0.

ŠÁLA, Jiří – MACHATKA, Milan. *Tepelně technické vady a poruchy panelových budov a jejich sanace*. Brno – Praha: KEA Energetická agentura spol. s r. o. – Technologické centrum AV ČR, 2002. 42 s. ISBN: 80-902689-7-8.

ŠEVČÍK, Oldřich – BENEŠ, Ondřej. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 502 s. ISBN: 978-80-247-1372-4.

ŠLAPETA, Vladimír. Úvod. In: PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Jindřich Kumpošt: [1891–1968]*. Brno: Spolek Obecní dům Brno, 2006. 139 s. ISBN 80-239-8332-6, s. 9–12.

ŠTVÁN, Jaromír et al. *Problémy perspektivní přestavby našich měst*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury v Ústavu normování ve stavebnictví, 1962. 431 s. ISBN: sine.

ŠTVÁN, Jaromír. *Urbanistické Zásady Pro Navrhování Občanského Vybavení*. 1. vyd. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1958. ISBN: sine.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1956–1970*. In: DUŠEK, Karel – VRBOVÁ, Hana (ed.). *Česká architektura 1945–1995* [kat. výst.]. 1. vyd. Praha : Obec architektů, 1995. 181 s. ISBN: 80-238-2392-2, s. 40–51.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958–1970*. In: ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (ed.). *Dějiny českého výtvarného umění VI. (1958–2000)/I*. 1. vyd., 2 sv., 1144 s. Praha: Academia, 2007. ISBN: 978-80-200-1489-6, s. 31–69.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura 1956–1963*. In: JUDLOVÁ, Marie (ed.). *Ohniska znovuzrození. České umění 1956–1963* [kat. výst., Galerie hlavního města Prahy, 28. 7. – 23. 10. 1994]. 1. vyd. Praha: Galerie hlavního města Prahy a Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 1994. 447 s. ISBN: 80-7010-029-X, s. 241–257.

URLICH, Petr – VORLÍK, Petr – FILSAKOVÁ, Beryl – ANDRÁŠIOVÁ, Katarína – POPELOVÁ, Lenka. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. 1. vyd. Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT v Praze, 2006. 303 s. ISBN: 80-01-03413-5.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. 293 s. ISBN 978-80-87398-22-7.

VEBR, Jaroslav – NOVÝ, Otakar – VALTEROVÁ, Radomíra. *Soudobá architektura ČSSR*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1980. 205 s. ISBN: sine.

VOŽENÍLEK, Jiří (ed.). *Stavba měst a vesnic: Urbanistická příručka* [sborník]. Praha: SEVT, 1957. 665 s. ISBN: sine.

VOŽENÍLEK, Jiří. *Základní poznatky z dějin stavby měst. Příspěvek k otázkám vývoje životního prostředí*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1975, [na tit. listu chybně] 1972. 230 s. ISBN: sine.

VOŽENÍLEK, Jiří. *Vývoj urbanismu*. 1. vyd. Praha: ČVUT v Praze, 1979. 201 s. ISBN: sine.

VRABELOVÁ, Renata – HRŮŠA, Petr (eds.). Experimentální bytové domy Křídlovická. In: *Brno. Architektura 1945–1990/Brno. Architecture 1945–1990*. Brno: Centrum architektury, 2009, s. 102–103. ISBN 978-80-254-5996-6.

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Sociologie bydlení v padesátých letech*. In: JANOVSKEÝ, Igor – KLEINOVÁ, Jana – STŘÍTESKÝ, Hynek (eds.). *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Národní technické muzeum, 2010. 459 s. *Práce z dějin techniky a přírodních věd*; sv. 24. ISBN 978-80-7037-197-8, s. 153–168.

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*. 1. vyd. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze a Arbor vitae, 2013. 143 s. Kontexty; sv. 2. ISBN 978-80-7101-133-0.

ZARECOR, Kimberly Elman. *Manufacturing a Socialist Modernity: Housing in Czechoslovakia, 1945–1960*. 480 s. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011. ISBN: 978-0822944041.

ZEMÁNEK, Václav - RIEDL, Dušan et al. *Experimentální urbanistická projektová studie zlepšení prostředí dílčí části centrální městské zóny v Pardubicích*. Brno: VÚVA, 1987. 24 s. ISBN: sine.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). *Experimentální sídliště Invalidovna*. 1. vyd. 140 s. Praha: Lender a Národní památkový ústav v Praze, 2014.

ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina/Žilaja mestnost/The Habitable Region/Paysage d'habitation*. 1. vyd. V Praze: S.V.U. Mánes, 1947. 213 s. ISBN: sine.

ŽÁK, Ladislav. *Byt a krajina*. Praha: Arbor vitae, 2006. 192 s. Texty o architektuře; sv. 3. ISBN 80-86300-78-1.

Časopisecké články

BALCÁREK, Ferdinand. Pokusné projekty a pokusné stavby. Cesta k vyšší úrovni bydlení. *Architektura ČSR* XIX, 1960, s. 375. ISSN 0300-5305.

DEJMAL, Ivan. Stanovisko Společnosti pro trvale udržitelný rozvoj. *Architekt* XL, 1994, č. 3, s. 5.

Diskuse: K experimentálnímu projektování. *Architektura ČSSR* XIX, 1960, č. 8, s. 559–560. ISSN 0300-5305.

Diskuse o typizaci u hranatého stolu. *Československý architekt* XIII, 1967, č. 3, 6. 2., s. 5–6. ISSN 0009-0697.

(jhr). Věc. Územní plánování na Ministerstvu hospodářství. Ruší se VÚVA. Změny v odboru ÚP. *Architekt* XL, 1994, č. 3, s. 5

LAKOMÝ, Zdeněk. Jak to bylo a jak dál. K 25. výročí vzniku střediska teorie architektury a rozvoje sídel. *Architektura ČSSR* XLVIII, 1989, č. 2, s. 86–87.

LIEBSCHER, Adolf. Odbor architektury a pozemního stavit. na čes. vys. škole technické v Brně. Reforma studia v rámci jednotné vysoké školy architektury. *Architekt SIA* XXXV, 1936, s. 53–58.

MATOUŠEK, Vladimír. Úvahy o současném a výhledovém bydlení v západních zemích. *Architektura ČSR* XX, 1961, č. 1, s. 49–53.

MATOUŠEK, Vladimír. Výzkumný ústav výstavby a architektury – urbanistické pracoviště – nositel Řádu práce v Brně. *Architektúra & urbanizmus. Časopis pre teóriu architektúry a urbanizmu/Journal of Architectural and Town-planning Theory* I, 1967, č. 1, s. 102–104. ISSN 0044-8680.

MATOUŠEK, Vladimír: 50 let československého urbanismu ve svobodné republice. *Urbanismus a územní plánování*, 1968, č. 6, s. 241–249.

MATOUŠEK, Vladimír. Zásady a pravidla územního plánování (k připravovanému vydání v r. 1982). Zpravodaj VÚVA. *Architektura ČSR* XLI, 1989, č. 2, s. 330–334.

NOVOTNÁ, Eva. Cestou experimentu. Experimentální bytová výstavba šedesátých let 20. století a SIAL. *Architektúra & urbanizmus. Časopis pre teóriu architektúry a urbanizmu/Journal of Architectural and Town-planning Theory* XLV, 2011, č. 1–2, s. 12–15. ISSN 0044-8680.

NOVOTNÁ, Eva. Jak dál s panelákem? Experimenty v bytové výstavbě z let 1959–1961. *Beton: technologie – konstrukce – sanace* XII, 2013, č. 3, s. 12–15. ISSN 1213-3116.

PAZDEROVÁ, Miluše: K vývoji názorů na sociální funkci obytného okrsku. Výstavba a architektura, 1980, č. 5–6, s. 34–39.

POCHOP, Roman. Několik poznámek k řešení pokusných bytových domů v Praze, Hradci Králové a Brně. *Architektura ČSSR* XIX, 1960, č. 8, s. 520–527. ISSN 0300-5305.

POTŮČEK, Jakub. Mezi monumentalitou a utilitarismem. In: PELČÁK, Petr – WAHLA, Ivan (eds.). *Jindřich Kumpošt: [1891–1968]*. Brno: Spolek Obecní dům Brno, 2006, s. 26.

PROCHÁZKA, Vítězslav: Střetávání protikladů ve vývoji naší poválečné architektury. *Výstavba a architektura*, 1976, č. 3, s. 3–21.

PROCHÁZKA, Vítězslav: Cesta naší soudobé architektury za syntézou. *Výstavba a architektura*, 1976, č. 4, s. 3–22.

SLEPIČKA, Alois. Nástin postavení a úkolů společenskovedního výzkumu v předmětné oblasti architektury, urbanismu a územního plánování. *Architektura ČSR* XLVI, 1987, č. 1, s. 86–87. ISSN 0300-5305.

STORCH, Karel. Pokusné stavby, prototypy, projekty a studie rozvíjející novou techniku. *Architektura ČSSR* XX, 1961, č. 5, s. 305–314. ISSN 0300-5305.

ŠLAPETA, Vladimír. Architekt Ladislav Žák – tvůrce nového bydlení a ochránce české krajiny. *Fórum architektury a stavitelství* VIII, 2000, č. 9–10, s. 64–75. ISSN 1211-5975.

ŠMÍDEK, Jaroslav. Nábytek v experimentální stavbě. *Architektura ČSSR* XX, 1961, č. 5, s. 215–318. ISSN 0300-5305.

TICHÁ, Lenka. Středoevropská architektura v letech 1956–1963 a bruselský styl. *Umění* IL, 2001, s. 151–160. ISSN 0049-5123.

Internetové zdroje

DOSTALÍK, Jan. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968 [online]. 2013. Disertační práce. Masarykova univerzita,

Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jiří Kroupa. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/74365/fss_d/ [cit. 16. 2. 2014].

Historie AV ČR. *Akademie věd české republiky* [online]. 23. 11. 2009. Dostupné na http://www.cas.cz/o_avcr/historie/ [cit. 19. 9. 2013].

HOŘEJŠ, Miloš. Nacistická vize Prahy. Jak měla vypadat česká metropole po německém vítězství? *Reflex* XXII, č. 37, 2011[online]. 15. 9. 2011. Dostupné na: <http://www.reflex.cz/clanek/jine-pribehy-heydrichiady/43301/nacisticka-vize-prahy-jak-mela-vypadat-ceska-metropole-po-nemeckem-vitezstvi.html> [cit. 19. 9. 2013].

JANATA, Michal. *Chodit vertikálně po horizontální zemi*. Rozhovor s Pavlem Halíkem. *ASB: architektúra, stavebníctvo, biznis*. [online]. 12. 2. 2008. Dostupné na: http://www.asb-portal.cz/?article_print=178 [cit. 19. 9. 2013].

KALECKÝ, Lukáš. Středisková soustava osídlení – moderní utopie, nebo tradiční nástroj uspořádání prostoru? *Deník veřejné správy* [online]. 29. 5. 2012. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6544450> [cit. 12. 2. 2014].

KOKEŠ, Václav. *K panelovému domu* (proseminární práce). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění [online]. 17. 1. 2010. Dostupné z: <http://pasik4a.blog.cz/1001/k-panelovemu-domu> [cit. 8. 2. 2014].

KUPKA, Jiří. Státní regulační komise a rozvoj Prahy. *Urbanismus a územní rozvoj* XII, 2009, č. 6, s. 38 [online]. 2009. Dostupné na: http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2009/2009-06/08_statni.pdf [cit. 12. 9. 2013].

LUKEŠ, Zdeněk. ARCHITEKTURA: PASisté. *Neviditelný pes* [online]. 8. 9. 2009. Dostupné z: http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-pasiste-0t3-/p_architekt.asp?c=A090907_112206_p_architekt_wag [cit. 14. 2. 2014].

MUSIL, Jiří. Poznámky o české sociologii za komunistického režimu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* XL, 2004, č. 5, s. 573–595. ISSN 2336-128X [online]. 2004. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d17ce45e62972e6f16ccc25ad0d8981a04317952_614_503musil14.pdf [cit. 15. 2. 2014].

NAVRÁTILOVÁ, Alena. *Výroční zpráva za rok 2012. Česká republika. Ústav územního rozvoje, organizační složka státu*, březen 2013 [online]. 4. 4. 2013. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=4608> [cit. 14. 2. 2014].

SKULINOVÁ, Darja. Historie panelové bytové výstavby. *Stavitel. Ihned.cz* [online]. 12. 4. 2004. Dostupné na: http://stavitel.ihned.cz/1-10024780-14749700-G00000_detail-e2 [cit. 12. 9. 2013].

ÜBERALL, Ivo: *Budova Teoretických ústavů LF UP v Olomouci v kontextu socialistického realizmu* (bakalářská diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita,

Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, Sdružená uměnovědná studia, 2008. 48 s. [online]. 9. 6. 2008. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/180833/ff_b/Uberall-BC.txt [cit. 17. 9. 2013].

VALDHANSOVÁ, Lucie. Bohuslav Fuchs. *Brněnský architektonický manuál* [online]. 2009–2012. Dostupné na: <http://www.bam.brno.cz/architekt/2-bohuslav-fuchs> [cit. 19. 9. 2013].

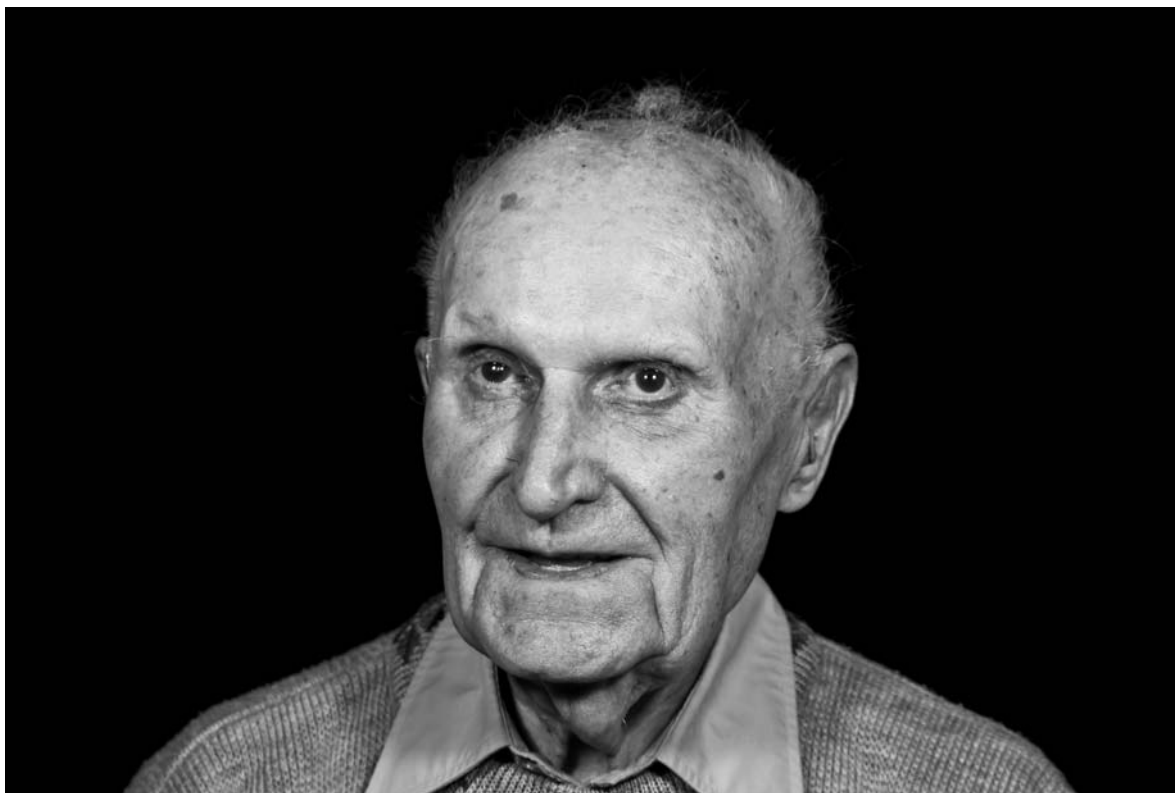
9. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

BAPS	Blok architektonických pokrokových spolků
CIB	Conseil International du Bâtiment (Mezinárodní rada pro výzkum, studie a dokumentaci ve stavebnictví)
ČKVTIR	České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj
ČSAV	Československá akademie věd
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSSZ	Československé stavební závody
ČVUT	České vysoké učení technické
FA ČVUT	Fakulta architektury Českého vysokého učení technického
IFHP	The International Federation for Housing and Planning (Mezinárodní federace pro plánování a bydlení)
ISA	Institut für Städtebau und Architektur (Ústav urbanismu a architektury)
KSČ	Komunistická strana Československa
KTARS	Kabinet teorie architektury a rozvoje sídel
KTATŽP	Kabinetu teorie a architektury a tvorby životního prostředí
OSN	Organizace spojených národů
PAS	Pokroková (někdy též Pracovní) architektonická skupina
STARS	Středisko teorie architektury a rozvoje sídel
SÚRPMO	Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů
ÚAÚP	Ústav architektury a územního plánování
ÚHA	Útvar hlavního architekta
ÚTDU ČSAV	Ústav teorie a dějin umění Československé akademie věd
ÚŘPIČ	Ústav řízení a plánování investičních činností
ÚTP	územně technické podklady
ÚÚP	Ústav územního plánování
ÚÚR	Ústav územního rozvoje
VÚSA	Výzkumný ústav stavebnictví a architektury
VÚVA	Výzkumný ústav výstavby a architektury

10. PŘÍLOHY

10.1. Příloha č. 1: Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Matouškem, CSc. (*1921) ze dne 19. 1. 2012

(VM: Vladimír Matoušek, MŽ: Markéta Žáčková)

MŽ: Jaká byla pozice VÚVA v rámci zdejší urbanistické tradice?

VM: Plánování měst bylo v českých zemích konzistentní veličinou. Připomeňme funkcionalisty, současníka Teigehe a významnou osobnost CIAM: Františka Kalivodu. Konkrétně v Brně existuje výrazná urbanistická tradice, která ještě předcházela nástupu funkcionalistického myšlení jako Tangenta, brněnská Ringstrasse nebo průraz na Norské náměstí. Fuchs a jeho současníci věděli, co je územní plánování, mladá generace poválečných absolventů architektury už nikoli. Kromě několika málo německých odborných titulů zásadně chyběla literatura, protože sovětská literatura se k nám začala dostávat až po roce 1951.

MŽ: Vzpomeňte okolnosti založení VÚVA, jehož jste pamětníkem.

VM: V Praze i v Brně existovaly Zemské plánovací ústavy, které neřešily tolik urbanismus, jako spíše regionální plánování. Po nástupu komunismu byly oba ústavy zrušeny, stejně tak kolem roku 1950 zanikly soukromé kanceláře, které vytvářely urbanistické a regionální studie. Po založení Stavoprojektu, v jehož čele stál Jiří Voženílek, vznikl jako jeho dílčí složka i Ústav územního plánování (ÚÚP). Voženílek pro tuto instituci jednoduše vybral čtyři zakládající členy, dva až tři konstruktéry, dvě až tři kresličky, administrativní síly. Ústav zřízený vedením Projektových ústavů pro ně zpracovával zadané úkoly: například metodu plánování měst a obcí, kdy vycházel z požadavků počtu mateřských škol, obchodních zařízení atp. Je paradoxní, že jako

koncepční podklad posloužilo např. Förderovo plánování měst, tedy nacistická učebnice. Ústav následně využíval také sovětskou literaturu nepříliš vysoké kvality; v SSSR bylo málo historických a velké množství nově zakládaných měst, což bylo těžko aplikovatelné na naše poměry. Využít se daly nicméně dva výborné sovětské tituly od V. G. Davidoviče.

MŽ: Výzkumu urbanismu se akademické instituce příliš nevěnovaly, že?

VM: Když došlo k přeměně Královské akademie věd v ČSAV, očekávalo se, že Akademií věd bude předložena teorie urbanismu a ÚÚP bude zaměřen na aplikovaný výzkum. K tomuto nicméně nedošlo, takže ÚÚP musel vyvíjet teoretickou činnost sám. V době, kdy se ČSSR stalo členem různých světových hospodářských komisí, a objevovaly se otázky spojené s životním prostředím, bylo úkolem ÚÚP zpracovat např. koncepci životní prostředí pro celé ČSSR. V rámci ÚÚP byly vydávány výzkumné a odborné podklady, např. reedice tzv. zelených knížek a zpracovávány rešerše. Např. pro výstavbu Nového Mostu jsme využili srovnání s plánováním podobných měst v hornickém prostředí Polska, střední Anglie, Belgie atd.) ÚÚP také fungoval jako celostátní středisko informací podávaných telefonicky a písemně; následně navíc začal vycházet časopis *Urbanismus a územní plánování*, který 15 let vycházel v Brně a pak přesídlil do Prahy, kde byly dvě třetiny časopisu věnovány ústavu V Praze, v Ústí nad Labem a v Bratislavě a jedna třetina urbanismu).

MŽ: Vašem vyprávění jsme postoupili do 50. let. Jak se projevilo následné politické uvolnění v činnosti ústavu?

VM: Zvýšila se naše účast na zahraničních kongresech, rozvinula přínosná spolupráce s Polským ústavem architektury a urbanismu a s východoněmeckou Bauakademií a Technickou univerzitou v Drážďanech a ve Výmaru. Ve druhé polovině 60. let se spolupráce se zahraničím dokonce rozšířila natolik, že řada pracovníků absolvovala stáže v Anglii, ve Francii, v Německu, ve Švýcarsku nebo v Rakousku. Já jsem v té době vedl brněnský ústav, takže jsem kvůli pracovním povinnostem mohl jen litovat, že se podobných stáží nemohu zúčastnit – byly to totiž nejméně půlroční pobyty, z nichž některé trvaly i dva roky. Jejich výhoda nespočívala pouze v tom, že jste se jako účastník dozvěděl a poznal spoustu nových informací a trendů, ale naučil jste se i bezvadně jazyky, což bylo neméně důležité. Sám jsem mohl „z domova“ navázat spolupráci s několika univerzitami ze západního Německa, s Akademií pro prostorové plánování v Hannoveru, s belgickým urbanistickým ústavem, s curyšskou Eidgenössisch Technische Hochschule, s pařížským ústavem celostátního plánování, s rakouským svazem architektů, a ze socialistických zemí předně s Polskem a Maďarskem. Snažili se s námi spolupracovat také Bulhaři a Rumuni, ale toho jsme si moc nevážili, protože tato spolupráce pro nás nebyla tolik přínosná.

Těsně před Pražským jarem se v Čechách objevil jistý pan Fisher, ředitel jistého velkého výzkumného ústavu ve Spojených státech amerických, který experimentoval ve slovinské Lublani některé své výzkumné úkoly, protože je nebylo možné realizovat ve standardním kapitalistickém prostředí. Nabídl mi, že by celý svůj výzkum přenesl do Československa, protože je vyspělejší než Jugoslávie. Sepsal jsem rychle žádost, kterou mi během neuvěřitelných čtyř dní vyřídili a schválili na ministerstvu. Panu Fischerovi jsme pak telegraficky sdělili, že je projekt schválen ministrem, že všechno přijímáme. Mezi tím však přišla spojenecká vojska varšavské smlouvy a bylo po spolupráci.

MŽ: Jak se v období 60. let změnila programová náplň ústavu?

VM: Ve 2. polovině 50. let a především pak v 60. letech se intenzivně začalo diskutovat životní prostředí. Tehdy byl vlivným náměstkem ministra pan Ferfetský. Tento zajímavý muž a přesvědčený straník měl coby bývalý bankovní úředník přehled o ekonomii a dokázal se zapracovat do jakéhokoli oboru. V tehdejší socialistickém Československu mu bylo svěřováno vedení těch nejobtížnějších úkolů, které dokázal vždycky dovést do zdárného konce včetně výstavby metra, rekonstrukce Národního divadla, vybudování dálnice Praha – Brno – Bratislava i výstavby nového Mostu.

Když se tedy začaly na mezinárodní úrovni řešit problémy životního prostředí, byl Ferfetský pověřen dát velmi rychle dohromady základní údaje o současném stavu i plány na jeho zlepšení. Pamatuji si, že si nás tehdy zavolal a postavil nás takříkajíc do latě, hlavního ředitele pražského ústavu Červenku, za pobočku Brno mě a za pobočku Bratislava architekta Mikuláše. Předpokládali jsme, že dostaneme nějaký výzkumný úkol a místo toho jsme dostali příkaz do půl roku zpracovat analýzu životního prostředí všech základních složek v Československu, tzn. celého osídlení, jednotlivých měst a vesnic, ale také funkčních zón jako jsou bydlení, průmysl, vybavení měst, technická zařízení, ale i přírodní prostředí. Dovedete si při takovém rozsahu představit, že to nebyl úkol na půl roku, ale zadání znělo takto, takže jsme je museli nějakým způsobem zvládnout zpracovat. Zastavil jsem tehdy práce na všech ostatních úkolech a splnil tento úkol na základě široké spolupráce cca čtyřiceti různých pracovišť, od nichž jsme rychle shrnuli znalosti, které jsme u nás víceméně shromažďovali, redigovali a přizpůsobovali urbanistickým podmínkám. Do požadovaného půlroku jsme zvládli vypracovat celorepublikový plán ve střediskové soustavě a jednotlivé funkční složky i výpočet nákladů, který úhrnem činil tuším čtyři miliardy. Navrch jsme dokázali navrhnout i několik experimentálních projektů.

MŽ: Zůstaňme ještě u střediskových obcí. Co bylo zdejším přínosem této urbanistické koncepce?

VM: V rámci střediskové soustavy jsme výrazně čerpali z holandského přístupu. Je založena na teorii geografa Waltera Christallera z počátku 30. let, jenž rozdělil německá sídla na šest kategorií od těch největších po nejmenší. Hlavní ideou bylo, že by se investice měly soustřeďovat do těchto centrálních míst, kde jsou k tomu – ať už územní, ekonomické nebo technické – podmínky a nerozptylovat je do celého území. Němci pro to vymysleli docela hezkou metaforu: zalévání konví. Když máte záhon a zaléváte ho konví, tak kropíte celou plochu. Takže kropíte nejen tu květinu, ale i další plochy, kam voda přišla vlastně nadarmo. Čili stát má nakládat se svými financemi rozumně a měl by je soustředit do těch míst, kde budou efektivně vynaloženy a nejlépe zhodnoceny. To bylo jádro střediskové soustavy. Když přišla sametová revoluce, tak se tato středisková soustava samozřejmě zrušila. V dnešní globalizované společnosti už není řada Christallerových premis platná, ale existují jiné aktuálnější modifikace. Existují tzv. sítě měst, skupinová osídlení ad., která potom tuto střediskovou soustavu nějakým způsobem nahrazovaly a nějakým způsobem se rozvíjejí v globalizované ekonomice. Je zajímavé, že tyto soustavy jsou nadále sledovány v Holandsku, ve Švýcarsku, v Německu a mám dojem, že i v Belgii. Nevím, jak to vypadá v ostatních zemích, ale v době, kdy jsme zpracovávali střediskovou soustavu v Čechách, tak kromě Albánie a možná Portugalska se touto koncepcí zabývaly všechny evropské země.

MŽ: Přejdeme k období tzv. normalizace. Jak se její restrikce projeví na personální skladně a programové koncepci ústavu?

VM: S normalizací to bylo – zejména pak v jejím počátku – velmi tristní. Jednak muselo cca sedm osob odejít z ústavu. Mě také zbavili vedení a měl jsem jít pracovat do stavebních závodů nebo na stavbu, ale právě zmíněný náměstek Ferfetský dokázal usměrnit to zdravé komunistické jádro tady v ústavu a já jsem tam mohl jako řadový výzkumný pracovník zůstat. Samozřejmě se sníženým platem o cca tisíc korun, což tehdy byla celá čtvrtina platu. Převzal to tehdy po mě jeden z kolegů, kteří se po Pražském jaru ukázali jako velcí darebáci a úplně ústav rozklížili. Jeden z nich byl doktor práv, znal několik jazyků a já jsem ho vždycky považoval za celkem inteligentního člověka, pokud šlo o překlady nebo o výběr urbanistických záležitostí, byl docela na výši a nedalo se na jeho práci nijak stěžovat. Ten se projevil jako spiritus agens celé té komunistické přeměny u nás, začal vyhazovat lidi, takže byli vyloučeni nebo vyškrtnuti z komunistické strany, někteří byli přímo převedeni do výroby, někteří odešli dobrovolně. Já jsem sice odevzdal legitimaci strany ihned, jak jsem podepsal Dva tisíce slov. Navíc mi dali k tíži, že jsem vyjednával s tím Fischerem o té americké spolupráci. Když jsem řekl, že to schválil ministr do čtyř dní, tak mi řekli, „soudruhu, mělš být dost chytrý, když ti to nabízel, mělš to odmítnout, byly to imperialistické pohnutky, jak poškodit náš stát“. Dále tam byl k dispozici ještě jistý Ing. arch. Kopa, který byl v ústavu asi nějakých osm let. Za těch osm let zpracoval snad jen jakousi útlou brožurku, která neměla žádnou zvláštní hodnotu. Už jsme si říkali, nemá smysl jej vyhazovat, že už půjde do důchodu, tak ať už to tady dožije. No a tento z odborného hlediska vyložený ignorant převzal vedení ústavu. Jeho vedení spočívalo v tom, že vždycky důkladně přečetl Rudé právo a luštil křížovky. Naštěstí nebyl dlouhodobým vedoucím, myslím jen asi dva nebo tři roky, poněvadž přece jenom bývaly roční celoustavní konference, na kterých se vždycky sešel pražský ředitel ústavu a pracovníci pražského, ústeckého, brněnského a bratislavského pracoviště. Měly se zde vyměňovat zkušenosti a každý měl přednést zprávu o tom, co se na pracovišti za rok událo a jaké budou příští výhledy. No, a jemu se stala taková nepříjemná záležitost. Samozřejmě, že nemluvil z patra, toho nebyl vůbec schopen, ale prostě jak to četl, převrátil tři stránky a pokračoval klidně dál. Hlavní ředitel Červenka se obrátil k tomu vedoucímu pražského ústavu, „co on to čte, prosím tě, vždyť to vůbec nedává smysl“, a ten mu říkal, „neotvírej to, aspoň to bude dřív hotové“. Kopa to slyšel a dotklo se ho to takovým způsobem, že druhý den dostal infarkt. Já jsem v ústavu zůstal, ale neměl jsem celkem žádnou práci. Pro mě to byla studijní léta, abych tak řekl. Mohl jsem tři nebo čtyři roky čas studovat všechny možné zahraniční časopisy. Ven jsem jezdit nesměl, to jsem měl samozřejmě zakázáno. Nesměl jsem bohužel ani sedm let publikovat. Syn se nemohl dostat na vysokou školu, přestože tu zkoušku udělal tehdy na výbornou. No, tak to byly takové vedlejší záležitosti, s tím spojené.

Jednou jsem přijel do Prahy a říkám našemu řediteli: „Prosím tě, dej mi nějakou práci, já nemám v tom Brně co dělat, nikdo se o mě nestará, já jsem tam sice zůstal...“. On mi říká, „no jo, zrovna tady mám takový úkol, potřebujeme vyřešit takovou velkou práci, ale já nevím, jestli to můžeš vůbec dělat, když to máš teď stranicky nahnuté“. Jenže náměstek Ferfetský klidně řekl, že mě zrovna potřebují. Opakuji, klidně. Ačkoli jsem měl odejít do stavebních závodů, vedl jsem celý posudek celé pražské aglomerace. Tehdy se to dělalo tak, že se zpracoval důkladný posudek, ale pro lidi, kteří mají málo času, pro „rychločtenáře“, se zpracovávalo resumé zařazené už na úvod. Tato činnost byla dokonce oceněna, dostali jsme děkovný dopis, a dokonce jsem dostal i nějaké peníze tehdy, za to, že to bylo v pořádku provedeno.

MŽ: Jak vnímáte vývoj českého urbanismu v současnosti?

VM: Myslím, že v současné architektuře a urbanismu, stejně tak i ve všech ostatních oborech, se nacházíme v jakémsi zlomu, jakým bylo například stěhování národů. V globalizacích přináší už jen v architektuře neuvěřitelné věci. Vůbec se nedivím, že mnoho lidí nechápala, co Kaplický projektoval na Letenské pláni, byť se mi ten návrh líbil. Rozhodně nejsem zastáncem, aby vznikaly nové městské dominanty, které upozadí ty starší. Kdyby veřejnost znala, co dnes navrhuje Liebeskind, Koolhaas, Zaha Hadid nebo Egeraat a další protagonisté současné architektury, tak by to asi bývali byli přijali úplně jinak. Ale ta přeměna těch technologií je úžasná. Věřím, že ty technologie umožňují úplně něco jiného a že zlom v urbanismu a v tom regionálním plánování, ten ani netušíme. Města a rozvoj území budou vypadat úplně jinak. Jak? To je zatím těžko říct, ale na druhé straně člověk pořád ještě tkví kořeny v historickém městě.

10.2. Rozhovor s Ing. arch. Dušanem Riedlem, CSc. (*1925) ze dne 20. 5. 2014
(DR: Dušan Riedl, MŽ: Markéta Žáčková, JK: Jana Kořínková)

Foto: Michaela Dvořáková

MŽ: Co podle Vašeho názoru bránilo uvedení výzkumných úkolů zpracovávaných ve VÚVA do praxe?

DR: O tom rozhodovalo ředitelství v Praze. A právě v tom jsme viděli největší zádrhel. Minimálně město, pro které byl návrh vytvářen, by se o tu věc mělo nějak interesovat. To ovšem byla věc našeho vedení, tedy také Ing. Matouška, tu vazbu nějak navázat.

JK: Myslíte vazbu s investorem?

DR: Ne, to je příliš nadsazené, říct investor. Byla to jen studie, existovalo víc možností. My jsme například zpracovávali návrh na Joštovu ulici v Brně¹²³. Pro nás to byl experiment, který měl ukázat pěší zónu v městském centru. Podobně jako jsme to pak dělali v Pardubicích¹²⁴.

JK: Odkud ty úkoly chodily?

DR: To byla věc Prahy, ministerstva.

¹²³ RIEDL, Dušan et al. *Experimentální projektová studie třída Obránců míru v Brně. Oddíl 1. – Vývoj pěší zóny v Brně*. Brno: VÚVA 1985. Nepag. ISBN: sine; RIEDL, Dušan et al. *Experimentální projektování studie třída Obránců míru v Brně. Oddíl 2. – Průvodní zpráva*. Brno: VÚVA, 1985. 61 s. ISBN: sine.

¹²⁴ RIEDL, Dušan – ZEMÁNEK, Václav et al. *Experimentální urbanistická projektová studie zlepšení prostředí dílčí části centrální městské zóny v Pardubicích*. Brno: VÚVA, 1987. 24 s. ISBN: sine.

MŽ: Takže zřizovatele VÚVA?

DR: Ano. Když byl ten úkol zadán, bylo na nás, kteří jsme jej měli řešit, vybrat si příslušné příklady. To byla naše věc, zda jsme si vybrali Brno nebo Pardubice. V daném případě jsme zvolili Brno, protože to bylo doma; bylo to nejjednodušší, podklady pro vytvoření studie byly tady za rohem. A v Pardubicích, tam zase byla úzká vazba, nevím koho, zřejmě na hlavního architekta. To byla vždycky věc řešitele úkolu, zda si vybral to nebo ono.

JK: A vy jste někdy byl hlavním řešitelem nějakého úkolu?

DR: No právě tady té pěší zóny. To bylo zajímavé: když vznikla ta příručka „jak dělat pěší zónu“¹²⁵, přišel Listopad, který vše změnil. Ta věc sice byla připravena k dotisku, ale k tomu už nedošlo.

JK: Takže vy jste to dělali jako případovou studii? Nebylo to myšleno tak, že by se návrh měl realizovat?

DR: Ne, to byly jen dva příklady pro úkol „pěší zóna“, Brno a Pardubice.

MŽ: Jak jste se vlastně ocitl ve VÚVA a čím jste se konkrétně zabýval?

DR: Já jsem maturoval za války, a pak jsem uvažoval buďto o dějinách umění, anebo o architektuře. Zapsal jsem se na oboje, ale přišlo tehdy nařízení, že je možné studovat jenom na jedné škole, a ten, kdo je na dvou školách, bude vyloučen ze studia. Tak jsem zvolil architekturu. Na VÚVA jsem byl přijímán Matouškem. Zaměřil jsem se na dějiny stavby měst, což pak vyšlo jako *Vývoj města v Čechách a na Moravě*¹²⁶. Psal jsem to v padesátých letech, ale pár ideologických vět muselo být našťastí pouze v úvodu. Mým oborem byla teorie a dějiny architektury. Kompozice¹²⁷ ne, tu dělal Matoušek. Ten to měl taky složité.

JK: Kolik Vám bylo let, když jste do VÚVA nastoupil?

DR: Dvacet šest nebo dvacet sedm, to jsem byl rovnou po škole. Bylo to moje první zaměstnání.

MŽ: A jak jste tam byl dlouho?

DR: Za deset let mě vyhodili, poněvadž pan architekt Škarda, který byl tehdy vedoucím, mi řekl, že bych měl být spíš u lopaty.

MŽ: Škarda byl asi rozporuplná postava...

DR: On byl problematický ze dvou hledisek. Jednak se jevil jako soudruh. Ale skutečně jen jevil, protože on byl starý skaut. Jednak jeho tatínek měl velkou dílnu na vitráže. A on mi tedy řekl, že mám jít k lopatě, z politických důvodů, poněvadž můj otec byl za první republiky senátor. Potom ale dodal, že „my, kteří o tom rozhodujeme, jsme dospěli k závěru, že abych mohl zůstat v oboru, musím jít o stupeň níž, tedy z ministerského zařízení

¹²⁵ RIEDL, Dušan et al. *Pěší zóny. Plánování – výstavba – užívání. Urbanistická příručka*. Brno: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1989. 77 s. ISBN: sine.

¹²⁶ RIEDL, Dušan. *Vývoj města v Čechách a na Moravě. I. díl: Nástin vývoje politického a hospodářského*. Brno: VÚVA, 1954. 221 s. ISBN: sine.

¹²⁷ MATOUŠEK, Vladimír. *Kompozice a organizace města. Díl I. Vývoj a výtvarné zásady. Díl II. Zásady organizace*. Brno: Ústav architektury a územního plánování, 1953. 255 s. ISBN: sine.

na zařízení krajské.“ Tak jsem šel do SÚRPMO (Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů), k Bohuslavu Fuchsovi. Ale jinak byl Škarda správný vedoucí.

MŽ: Takže to nebylo tak špatné, ne, že jste se ocitl v SÚRPMO?

DR: Ne, bylo to ideální řešení. Památky mě zajímaly už od mala. V SÚRPMO jsem byl dalších deset let. Tam jsem dělal hlavně historické zahrady. První můj projekt zahrady byl pro Jaroměřice nad Rokytnou. Ten byl publikován v časopise *Architekt* a dostal i nějaké ocenění. A v roce 1968 jsem se vrátil zpátky do VÚVA, kde jsem už předtím začal dělat dějiny měst.

VÚVA sídlila v budově s balkónem, odkud jsme mohli sledovat revoluční děje na Moravském náměstí. Vojáci byli rozkazem donuceni házet proti manifestujícím studentům bomby se slzným plynem. Pohotoví studenti je však obratem házeli zpět do řad vojáků. Potom přišla ke slovu vodní děla. Starší hasiči také nechtěli použít děla proti lidem, ale neuposlechnout velícího důstojníka si nedovolili.

MŽ: Zavládly po roce 1968 ve VÚVA „nové pořádky“?

DR: Na Škardův post byli shora jmenováni prověření soudruzi z Brna, neschopní lidé, kteří nedostatek odborných znalostí nahrazovali správným politickým postojem.

MŽ: A měly tyto politické vlivy konkrétní dopad na Vaši práci?

DR: V podstatě nikoliv, ta pokračovala víceméně beze změn.

MŽ: Co byste ze své tehdejší práce považoval za svoje „opus magnum“?

DR: Tak to je jasné, to byla ta *Pravidla*¹²⁸.

MŽ: Všimla jsem si, že *Pravidla* nebyla ve volné distribuci, ale že byla určena jen pro vnitřní potřebu...

DR: Ta *Pravidla* nebyla k prodeji, byl to materiál určený pro vnitřní potřeby projektových složek, například pro Stavoprojekt apod. Veškerá činnost tohoto a dalších ústavů měla toto určení. Publikovat byla tehdy pro ty nepříliš dobře zapsané, či se škraloupem, obtíž. Další obtíž byla, když jsem chtěl dělat něco soukromě. Jako například, jak si teď vzpomínám na rekonstrukci zámku v Prostějově. Teoreticky to mohl dělat kdokoliv, ale fakticky to musel schválit Svaz architektů a dát na to razítko jakási unie, která pak korigovala výběr architekta i samotnou práci. Byl to značně složitý a protivný proces. Člověk tomu neviděl konce a v závěru si řekl, že mu to za to lítání nestojí.

JK: Jak fungovala spolupráce se Slovenskem?

DR: Jednu dobu zde byla součástí VÚVA, potom došlo k osamostatnění a vznikl samostatný výzkumný ústav. Dlouhá léta jsem byl v redakční radě slovenského časopisu *Projekt*. Začátky časopisu byly, dá se říci primitivní, ale postupem času se zformoval a jeho kvalita šla nahoru. Po roce 1968 došlo k výměně šéfredaktora. V některých letech byl

¹²⁸ KNOPP, Alfréd – MATOUŠEK, Vladimír – VÁGNER, Silvestr. *Zásady a pravidla územního plánování* (sv. 1. – *Podmínky a předpoklady rozvoje území*. Praha, VÚVA 1982; 2. *Koncepce osídlení, velkých územních celků, sídelních útvarů a zón*. Brno, VÚVA 1984; sv. 3. *Koncepce funkčních složek*. Brno, VÚVA 1983; sv. 4. *Systematika územního plánování a řízení výstavby*. Brno, VÚVA 1982; sv. 5. *Názvosloví a rejstřík*. Brno, VÚVA 1984). Nepag. ISBN: sine.

zařazován i tehdy oblíbený žánr architektonické karikatury. Když Slovensko získalo samostatnost, šel jsem se s nimi do redakce rozloučit, protože jsou nyní cizina a i já jsem pro ně cizincem. Bylo však vidět, že léta budovanou spoluprací nechtějí přerušit a prohlásili mě za jejich zástupce v Čechách.

MŽ: Měli jste i kontakty s Polskem?

DR: V podstatě ne, to byly pouze jednotlivosti. Já jsem se například spřátelil se skupinou polských architektů na mezinárodní exkurzi zaměřené na rekonstrukci starých měst, která se konala v Erfurtu. Poláci, kteří znovu postavili zničenou Varšavu podle původních plánů, v podstatě jako model 1:1, se nás tenkrát ptali: Kdyby vám vybombardovali Hradčany, tak si je nepostavíte znovu?

MŽ: Taký nás zajímají provozní věci, kolik ve VÚVA pracovalo zaměstnanců a jestli se ústav dělil na nějaká oddělení?

DR: Oddělení se obecně nazývala pracoviště a říkalo se: „dělám na venkově“ nebo „to patří k průmyslu“.

MŽ: Zažil jste i posledního ředitele Zemánka?

DR: Já jsem tam byl i za něho – hrozná spolupráce. Dělali jsme na přeměně Mendelova náměstí v souvislosti s hlavní třídou od nádraží, která měla vést až k veletrhům. Byla to již předválečná idea napřímení Hybešovy ulice až k výstavišti, která nebyla realizována z důvodu výstavby fabriky, která stojí napříč. S tím nikdo nehnul. Pouze my – když jsme dělali tento projekt, zbouralo se všechno. Tam z Mendláku nezbylo nic, ani ten prostor. Něco naprosto příšerného. Zemánek na tom trval, že to tak uděláme. Já povídám dobře, ale ze starého Brna nic nezůstane. Kostel měl jedinou výhodu, že je mimo. Přinutili mě, abych na tom spolupracoval. To bylo hrozné, taky jsem se tam musel podepsat. S tím jsem naprosto nemohl souhlasit, co se tam vyrobilo.

MŽ: Dá se ten projekt někde dohledat?

DR: Není třeba se tím zabývat. Nyní již existuje nový, aktuální projekt. Ten náš starý, to bylo hrozné. Tam se dle mého názoru zlikvidovalo všechno. To jsem uvedl špatný příklad. Zemánek byl soudruh, to znamená, že člověk už věděl dopředu, jak s ním jednat. Po revoluci dělal jako architekt hlavně kaple a kostely. Když jde o peníze, tak jde všechno bokem.

JK: Kde je možno najít archiv VÚVA? Něco je v ÚUR a v MZA je nezpracovaný fond s mylným označením „VÚVA 1930 – 1950“.

DR: Při nějaké změně názvu instituce, k čemuž docházelo často, zřejmě někoho napadlo dát písemnosti do archivu. Takže tam není nic novějšího, aha. Za nás nevím, že by se něco dávalo do archivu.

JK: Vycházely vnitropodnikové materiály. Jinak jste publikoval kde?

DR: V *Projektu*, jinak to bylo komplikované. Příspěvky z konferencí mohly vycházet až po prověření a schválení.

10.3. Příloha č. 3: Rozhovor s Evou Rozehnalovou a Alenou Navrátilovou ze dne 27. 6. 2014

(AN: Alena Navrátilová, ER: Eva Rozehnalová-Bínová, MŽ: Markéta Žáčková, JK: Jan Kristek)

MŽ: Co jste dělaly před nástupem do VÚVA? Co Vás do ústavu přivedlo?

AN: Já jsem přišla rovnou ze školy, mě jsem pozval můj známý, Brychta.

ER: Se mnou to bylo složitější, protože mně v roce 1960, když jsem končila, zavřeli komunisti tatínka. A já jsem nesměla nastoupit ve velkém městě a nesměla jsem nastoupit ani ve státním ústavu. Takže jsem šla nejprve na umístěnku do Jihlavy do Údržby obchodu. Tam jsem vydržela čtyři roky, a pak jsem přišla do brněnské pobočky Údržby obchodu, kterou vedl Kamil Fuchs, syn Bohuslava Fuchse. Pak jsem byla krátce v SÚRPMO a do VÚVA jsem přišla na konkurz v roce 1974.

MŽ: Jak často se střídali vedoucí brněnské pobočky VÚVA?

AN: Když já jsem přišla, v těch letech po prověrkách, tak byl vedoucím soudruh architekt Kopa. Po něm byl Vágner, který pak odešel na fakultu, a místo něho přišel Zemánek. Ten tady vydržel až do roku 1990. Pak nastoupil do vedení kolega Markvart a po něm pak já.

JK: Do jaké míry jednotliví vedoucí ovlivňovali agendu VÚVA?

AN: To bylo vždy na základě zadání příslušného ministerstva, takže ten vedoucí to mohl ovlivnit jen minimálně. Bylo to spíš tak, že se připravovaly návrhy, co by nám to ministerstvo pak mohlo zadat. Takže vedoucí, pokud byl osvěcený, dal to do toho návrhu, a ono se to pak zpátky dostalo do plánu, který se měl řešit.

MŽ: Existovalo nějaké propojení VÚVA s praxí?

ER: VÚVA sehrál významnou úlohu při výchově pracovníků okresů i krajů. Dělaly se tady řady školení, semináře atd.

AN: Postavení brněnského pracoviště bylo trochu odlišné od Prahy. V Praze dělali opravdu teorii, kdežto tady v Brně to byl spíš aplikovaný výzkum, tedy více orientovaný na praxi.

JK: Co to znamená, že výzkum v Brně byl více orientován na praxi? Znamená to například to, že se zde vydávané publikace nějak distribuovaly na úřady?

AN: Ano, prakticky zaměřené příručky se rozesílaly na národní a krajské výbory. Anebo se potom dělaly cíleně takové věci jako, že se dělalo něco pro Pardubice nebo Bučovice, a to se pak dělalo opravdu na míru příslušné obci.

ER: A také vycházel pravidelně časopis, který přinášel informace o všem, co je nového a co je možno si vypůjčit v knihovně. Když VÚVA skončil, tak v jeho vydávání pokračoval ÚÚR.

JK: Kdo se v Praze po teoretické stránce nejvíce zabýval urbanismem?

ER+AN: Určitě Kamil Dvořák a Bohuslav Dvořák, to byly nejvýznamnější osobnosti.

JK: Jak konkrétně fungovalo zadávání úkolů pro VÚVA? Například u toho projektu pěší zóny pro Pardubice, to ústav oslovil Stavoprojekt? Nebo přímo starosta města?

AN: Spíš to byl Útvar hlavního architekta na národním výboru. Ten projekt byl definován jako vzorový příklad, který musel být trochu zobecněný, aby se dal aplikovat i jinde. Ty naše projekty vlastně měly fungovat jako taková vodítka pro města, jak se to může dělat. Ale jinak úkoly VÚVA zadávalo ministerstvo. To se různě měnilo, protože ústav nejdříve spadl pod ministerstvo výstavby a techniky, ale ke konci své existence přešel pod ministerstvo životního prostředí. Pak bylo ještě ministerstvo stavebnictví...

MŽ: Mohly byste nám říct něco k tzv. urbanistickým ukazatelům? Na základě jakých dat jste je definovali?

ER: To jsme dostali plány třiceti až čtyřiceti sídlišť, která se stavěla po republice, a z nich se odvozovaly žádoucí ukazatele, které by ta sídliště měla mít. Počítali jsme například zastavěné plochy nebo indexy zastavěných ploch, a pak se uvažovalo, která ta čísla by byla vyhovující. To byla práce tak na dva roky, než jste z těch technických dokumentací vyvodili nějaký závěr.

MŽ: Jací lidé ve VÚVA pracovali?

ER: Když já jsem byla ve VÚVA, tak tam byli Matoušek, Strejc, Duřpekt, to byl specialista na průmyslové stavby, dále Jašek, ten dělal urbanistické ukazatele. Také si vzpomínám, že zde pracovala i socioložka Pazderová. Opravdu významnou osobností tohoto ústavu byl ale architekt Markvart. S ním jsem spolupracovala, měli jsme vlastní značku, neoficiálně jsme své práce podepisovali šifrou „MaNaRo: Markvart, Navrátilová, Rozehnalová“.

Musím říct, že na tu dobu byla v ústavu velmi příjemná atmosféra, pracovali zde samí noblesní a vzdělaní lidé. To říkají všichni, že tady opravdu vládl jiný duch než jinde.

JK: Na čem jste jako skupina MaNaRo pracovali?

ER: To byly hlavně ty urbanistické ukazatele.

JK: Existovaly v činnosti ústavu nějaké zlomy spojené s politickými změnami?

ER+AN: Určitě nastala nějaká změna v roce 1968, ale to nedokážeme přesně říci, protože to jsme tady ještě nebyly.

AN: Ale já si pamatuji, že když v Praze nastoupil nový ředitel Chyška, tak ten zavedl nový systém. Byli vedoucí výzkumných úkolů a tzv. převodky. Každý vedoucí si sestavoval svůj tým, a to i napříč brněnským a pražským pracovištěm. A kdo měl nejvíc převodek, což znamenalo, že o něj byl největší zájem, ten měl i největší odměny.

ER: Mě si například vybrali Pražáci a já jsem se v tom týmu zabývala urbanistickými ukazateli pro severočeský kraj. To bylo složité, protože tam si lidé přišli jen vydělat, pak si za ty peníze koupili chalupu v jižních Čechách a tam se odstěhovali. Tak se rozhodlo, že v

těch severních Čechách zvýhodní ty urbanistické ukazatele, aby tam bylo více zeleně, místa ve školkách atd., aby odtud lidé neutíkali.

MŽ: A nebylo v Ústí nad Labem nakonec zřízeno nějaké pracoviště specializované na životní prostředí?

ER+AN: Ano, to bylo malé pracoviště, které fungovalo asi na těch posledních pět nebo šest let před koncem VÚVA.

ER: To pracoviště se podílelo například na přestavbě vojenského prostoru Mladá – Milovice po odchodu ruské armády. Na tom úkolu jsem také pracovala, to bylo zajímavé, protože to bylo obrovské území, kde předtím žily tisíce lidí, ale nic tam pochopitelně nebylo zmapované, chyběla k němu jakákoli dokumentace.

MŽ: Spolupracoval VÚVA se zahraničím?

AN: Ano, měli jsme kontakty v Berlíně, v institutu ISA, a taky v Polsku.

MŽ: Při svém výzkumu o VÚVA jsem zjistila, že ústav produkoval poměrně dost filmů, například o životním prostředí nebo o experimentálních projektech. Například Lenka Žižková mi říkala, že se tady v Brně točil nějaký film o jižní Moravě. Víte o tom něco?

ER: Já jsem sem přišla, když Žižková odcházela. Já si pamatuji jen filmy, co točil Písařík, ale to byly jen takové legrácky...

AN: Ne, o tom, že by se v Brně točily filmy, nic nevím.

ER: I když paní Kocourková, která se ve VÚVA specializovala na krajinu, nějaké krátké filmy o krajině točila. Ty její filmy byly, myslím, celkem oceňované, ale to nebylo pod hlavičkou VÚVA.

MŽ: Co považujete za nejvýznamnější výsledek Vaší práce ve VÚVA?

ER+AN: Určitě *Zásady a pravidla územního plánování*, na nich pracovali všichni zaměstnanci brněnské pobočky několik let.

ER: Osobně považuji ještě za významné, že se tady po roce 1989 vydala první publikace o církevních stavbách, na které jsem se podílela.

10.4. Příloha č. 4:

Rozhovor s prof. Ing. arch. Hanou Urbáškovou, Ph.D. ze dne 13. 5. 2013

(HU: Hana Urbášková, MŽ: Markéta Žáčková)

Foto: Petr Hloušek

MŽ: Na čem jste ve VÚVA pracovala?

HU: Ve VÚVA jsem pracovala v oddělení zaměřeném na venkov. Na rozdíl od DRUPOSu, kde jsem byla zaměstnaná před tím a kde jsme dělali hlavně bydlení, zde nevznikaly žádné realizace – prováděl se tu výhradně experimentální výzkum. Pracovali jsme na územních plánech, zabývali jsme se Vysočinou a Pálavou, bylo to fajn. Velkou výhodou byla možnost participace na kolokviích v zahraničí. Jednalo se o kvalifikační kurzy, vlastně o mezinárodní workshopy, řečeno dnešním jazykem, kterých jsem se vždycky účastnila s přednáškou týkající se tématu, na němž jsme v dané době v ústavu pracovali.

MŽ: Jak jste se ve VÚVA ocitla?

HU: Do ateliéru experimentálního projektování urbanistického pracoviště VÚVA jsem se dostala na základě výběrového řízení. V ateliéru vznikaly především teoretické práce, což s odstupem času hodnotím jako velmi pozitivní, protože jsme měli možnost naučit se koncepčně myslet a systematicky formulovat výstupy z výzkumných úkolů. Současně jsme měli možnost studia zahraničního odborného tisku, který byl k dispozici v ústavní knihovně, což byla také velká výhoda. Souběžně s prací ve VÚVA jsem se soukromě věnovala soutěžím.

MŽ: Kdo v době Vašeho působení ve VÚVA vedl brněnské pracoviště a kdo byl ředitelem pracoviště pražského?

HU: Když jsem nastoupila, ředitelem brněnského pracoviště byl Silvestr Vágner, který ale brzy nato odešel na Fakultu architektury VUT a ve funkci jej vystřídal Václav Zemánek. V Praze odešla z ředitelského místa Irena Lérová, po níž nastoupil Chyška, který v ústavu zavedl nový režim: vypisoval výběrová řízení, kam se lidé mohli hlásit na pozice hlavních řešitelů výzkumných úkolů. Nový ředitel chtěl docílit toho, aby se zaměstnanci aktivně podíleli na výzkumu, aby nespali. Řešitelé si pak mohli sami najímat odborníky, s nimiž následně pracovali na příslušném projektu. Tehdy jsem vyhrála výběrové řízení do oddělení venkova. Zmíněné změny mohl ředitel Chyška zavádět hlavně proto, že v dané době už probíhala perestrojka.

V rámci výběrových řízení bylo možno spolupracovat s dalšími institucemi. TERPLAN například spolupracoval s DRUPOSem, kde existovalo oddělení sociologie vedené docentem Koudelkou. Na úvod řešení projektu byla vždy uspořádána vstupní konference, kam byli pozváni i externí odborníci ze Stavoprojektu.

MŽ: Jak dlouho jste ve VÚVA pracovala?

HU: Ve VÚVA jsem pracovala sedm let, od roku 1984 do roku 1991. V roce 1991 byl vypsan konkurz na Fakultu architektury VUT, kam jsem se přihlásila a který jsem vyhrála. Po pádu režimu jsem si současně otevřela vlastní ateliér.

MŽ: Jaký měla politická situace v tehdejší ČSSR vliv na Vaši práci v brněnském pracovišti VÚVA?

HU: Oproti DRUPOSu, kde pracovali sami mladí lidé a kde našla uplatnění řada politicky nepohodlných osob, o čemž svědčí i dobově běžně používané lidové označení podniku coby „družstva politicky postižených“, působili ve VÚVA hlavně odborníci v důchodovém věku, včetně ředitele Vágnera. Panovala tu však velmi příznivá atmosféra, a to nejen po pracovní stránce – ve volném čase se pořádala loutková divadla pro děti a jiné zajímavé a vtipné akce. S nástupem ředitele Zemánka ovšem poněkud přituhlo. Tak jako v DRUPOSu bylo i ve VÚVA málo straníků, takže Zemánek se zde jako člen KSČ ocitl v jisté izolaci. Ve funkci ředitele ale nebyl příliš dlouho, brzy přišla perestrojka a rok 1989. Po revoluci jej zaměstnanci VÚVA jako ředitele odmítli, nicméně zde zůstal a normálně pracoval jako řadový zaměstnanec. Po odchodu z ústavu si založil vlastní kancelář.

MŽ: Existovalo nějaké propojení VÚVA s praxí?

HU: V praxi jsem velice ocenila zkušenosti, které jsem získala ve VÚVA, při vlastním projektování jsem intenzivně využívala například *Zásady a pravidla územního plánování*. Není mi ale známo, do jaké míry byly *Zásady a pravidla* uváděny do praxe v projekčních ateliérech. Spíš bych řekla, že nijak zvlášť, neboť ústav se vyznačoval obrovskou uzavřeností vůči praxi. Po roce 1989 z ústavu zcela vymizely teoretické práce i experimentální projektování. Odborné činnosti byly nahrazeny legislativní a administrativní prací.

MŽ: Z jakých teorií jste při zpracovávání výzkumných úkolů ve VÚVA vycházeli?

HU: Hlavním východiskem experimentálního projektování byla teorie střediskových obcí. V osmdesátých letech nemohlo být v každé obci veškeré vybavení. Projektovalo se tak trochu od stolu, ale ve VÚVA jsme se snažili vycházet z přirozených funkcí. S určitým politickým uvolněním se začalo intenzivněji pracovat na obnově venkova a v souvislosti

s tím se začala rozvíjet také spolupráce se zahraničím, především s Rakouskem. Snaha o pozvednutí venkova byla podmíněna myšlenkou, že venkov není jen „výrobcem potravin“, ale že má i jiné funkce, například rekreační. Současně k nám ze zahraničí pronikal trend propagace selské kultury založený na tom, že zemědělci by měli určité produkty vyrábět až do finálních výrobků. Rozvoj venkova jsme sledovali na základě polarizace mezi obcemi, které se nacházejí v blízkosti velkých měst a mají tudíž větší možnosti, ale současně mohou být městem pohlceny, a mezi těmi obcemi, které se nacházejí mimo velká centra. Zkoumali jsme při tom socioekonomické podmínky a další související aspekty. Po pádu totality u nás panovaly velké iluze o pozvednutí venkova. V Evropské unii pracovalo v zemědělství pět procent lidí, zatímco v našem prostředí padesát, což je nesouměřitelné.

MŽ: Jak se konkrétně do Vašeho oboru promítla změna režimu po roce 1989?

HU: Po revoluci se začaly vytvářet nové územní plány, stanovovaly se rozvojové plochy. V souvislosti s tím byl prováděn výběr hodně rozvojových lokalit. Starostové si mysleli, kolik lidí se přesune na venkov. Developeři však skupovali pouze nejlevnější pozemky, nikoli ony přímo určené rozvojové plochy. Místo toho, aby se stavělo do proluk, výstavba se valila jako neřízená střela. Důsledkem je překotná suburbanizace se všemi svými negativy.

V současnosti se opět provádějí změny územních plánů. Výmluvným příkladem je ovšem způsob financování rozvoje venkova z Evropské unie, která například apriorně stanoví, že bude dávat peníze na stavby penzionů pro seniory. Ale dokud jsou lidé soběstační, zůstanou doma. Fatální chybou tedy je, že vesnice nedostává peníze na konkrétní projekty, které aktuálně potřebuje realizovat, nýbrž na ty, na něž může získat evropské peníze.

10.5. Příloha č. 5:

Rozhovor s Ing. arch. Jiřím Fixelem (*1957) a Ing. arch. Zbyňkem Pechem (*1954) z ateliéru ERA

(JF: Jiří Fixel, ZP: Zbyněk Pech, MŽ: Markéta Žáčková)

Foto: Michaela Dvořáková

JF+ZP: Můžeme se jen na úvod zeptat, k čemu tento bestseller o VÚVA? Vrtá nám hlavou, proč to někoho může zajímat?

MŽ: Zpracovávám disertační práci na téma historie a činnost urbanistického pracoviště VÚVA v Brně, protože se domnívám, že jeho výsledky byly v mnoha směrech zajímavé a podstatné, ale současně o nich neexistuje žádné širší povědomí. Několikrát jsem se dokonce setkala s názorem – především ze strany praktikujících architektů –, že existence ústavu byla naprosto zbytečná, až legrační.

JF+ZP: Jistě. Tento názor však pramení z toho, že architekti neměli o činnosti ústavu povědomí, nevěděli, o co jde. My jej za legrační rozhodně nepokládáme. Je jasné, že praxe se ubírá jiným směrem. Za socialismu však byla jiná situace. Toto byl ústav, který dal lidem možnost o určitých věcech přemýšlet. Jestliže spojíte přemýšlení s praktickou stránkou, můžete dostat vyšší hodnotu. Praxe takto nefunguje. Pokud opomenou politiku, praxe má jiný průběh: zadání a výsledek. V praktickém životě se příliš nepřemýšlí. Ústav měl jedinou výhodu: že se tu dalo přemýšlet. Ale nemělo to praktické výstupy.

My vám řekneme jednu takovou větu, která je docela výstižná. Tou by mohla ta Vaše práce začínat, nebo končit. Měli jsme jednoho kolegu, který vypadal jako anglický džentlmen, byl takový rozjímavý a jednou se tak zamyslel a řekl: „Koruna do VÚVA vložená, je nenávratně ztracená.“ Ono to tak je. Trošku to charakterizuje to, k čemu ústav

byl. Na druhé straně ale ministerstvo nemělo nic jiného, kde by se ten výzkum dělal. Jen na Slovensku URBION dělal to, co dělal VÚVA. Ústředí měl ústav v Praze, ale Praha dělala něco úplně jiného než Brno. Brno dělalo urbanistickou sekci, v Praze byli sociologové, demografové, počítače a tyto věci.

Dnešní výzkum má jiný charakter. VÚVA je dnes ÚÚR, který dělá výstupy vyhláskové a podobné věci, které jdou do praxe automaticky.

MŽ: Jak jste se ve VÚVA ocitli?

ZP: My jsme tam nastoupili přímo po škole, protože před tím jsme tam byli na brigádě. Úplně jednoduché. Trefili jsme se do období, kdy jsme byli asi tak o třicet let mladší, než další mladší.

JF: Tam byl generační skok, ale to je v každém výzkumáku. My když jsme tam přišli, tak jsme představovali tu nejmladší generaci. Tam byli jen ti důchodci, pak pár čtyřicátníků a pak jsme byli my. A samozřejmě když přijdete ze školy, neumíte nic.

První, co jsme dělali, byla grafická úprava knih. Byl tam architekt Knopp, který byl dobrý grafik. Měl na starost grafickou úpravu celé encyklopedie¹²⁹ a nás používal na zpracování obrázků. Vždycky jsme udělali obrázek nejdřív ve velkém a pak se to zmenšovalo. To byl náš vstup do tohoto výzkumu.

MŽ: Jak výzkum ve VÚVA probíhal?

JF: Ten výzkum byl úplně odtržený od praxe, to byl největší problém; dnešní ÚÚR je na tom už trochu líp. My jsme se dostali do situace, kdy jsme vlastně byli použitelní pouze pro ty obrázky a nic. A pak tam nastal trochu boj a my jsme dostali do souručenství s architektem Gregorčíkem. On nás tlačil dopředu a začal se dělat trochu jiný způsob výzkumu, vše se začalo orientovat trochu prakticky. Měli jsme Hradec, Pardubice¹³⁰, Olomouc, Prostějov, Přerov, na nich jsme dělali aglomerace.

Obecně se začaly zkoušet dvě věci. Jednak jsme vypracovávali územně technické podklady, což je nadčasové. V dnešní době jsou územně analytické podklady ohromným hitem ministerstva; v roce 2008 se dělaly první. My jsme s tím začali prakticky už před třiceti lety. Jednak jsme dělali urbanistickou koncepci města, což zavedl právě Gregorčík. Město jako sídelní celek, to byl vlastně základ aglomerace. Vycházelo se z toho, že město nemůže růst jen tak samo o sobě v administrativních hranicích, ale že má za sebou jakési zázemí. To už se blížil rok 1989, kdy se objevily okresní úřady, které o tento způsob uvažování projeví určitý zájem. Samozřejmě po roce 1989 se to zase změnilo (my vždycky jdeme z bláta do louže): střediskovost a celý systém osídlení, který byl socialisticky, a tedy direktivně řízen, se rázem opustil, všechno zůstalo na obcích a ty aglomerační vazby tak naráz přestaly fungovat. Ale určitě ten směr, jak z hlediska ÚTP, tak z hlediska koncepce a sídelního celku byl v pořádku.

¹²⁹ KNOPP – MATOUŠEK – VÁGNER, 1985.

¹³⁰ GŘEGORČÍK, Jiří – PECH, Zbyněk et al. *Pardubice. Urbanistická koncepce rozvoje města*. Brno: VÚVA, 1989. 86 s. ISBN: sine; GŘEGORČÍK, Jiří et al. *Experimentální modelová řešení nových obytných souborů pro zpracování urbanistických ukazatelů*. Brno: VÚVA, 1981. 91. ISBN: sine.

ZP: Ještě je tu jeden důležitý moment. Zásadní osobností v ústavu byl Alfréd Knopp. Za ním stojí *Zásady a pravidla územního plánování*¹³¹. Ve VÚVA se to obecně dělilo na vysoký výzkum, což byl Matoušek a tito lidé, a pak na ten aplikovaný, což dělal Gřegorčík, který to táhl na praxi. Nepraktičtější byl ale Knopp, který to dotáhl až k vydání zmíněných *Zásad a pravidel*. Svým způsobem to byla ojedinělá záležitost, v té době, protože to byl vlastně návod, jak pracovat v územním plánu. Ten dneska není.

MŽ: Probíhala nějaká spolupráce VÚVA se zahraničím?

JP: Existovala spolupráce s ISA (Institut für Städtebau und Architektur) v Berlíně a pak s Poláky. A za přestavby se navázal kontakt s Edinburskou univerzitou, se kterou jsme začali spolupracovat.

MŽ: Jaká byla struktura VÚVA?

ZP: Po roce 1968 byli ve VÚVA „uklizení“ někteří osmašedesátníci. Ti byli prvních deset let po invazi zadupávání, ale potom se jim postupně začaly uvolňovat ruce. Například v Praze to byl sociolog Musil, což byla významná osobnost. Po revoluci vedl Institut evropských studií. To byl výjimečný člověk.

JF+ZP: Brno mělo ale ještě ÚŘPIČ, tedy Ústav řízení a plánování investičních činností, ten byl přímo pod ministerstvem, nepatřil pod VÚVA. Zde byli také „uklizení“ nepohodlní lidé.

JF: Tam byl například bývalý hlavní architekt města Brna Chlup.

ZP: Jak byl v Praze Musil, tak v Brně byli lidé uklizeni takto: Chlup do ÚŘPIČ a na VÚVA to byli dva, Přikryl a Gřegorčík. A ti vlastně v Brně pod Chlupem dělali v sedmašedesátém *Brněnský městský region*¹³². Ten dělali na Útvaru hlavního architekta a zpracovali koncepci rozvoje města, což byla naprosto ojedinělá záležitost, kdy Brno chápali nejenom jako město, ale i s okolím. A všichni za to dostali po osmašedesátém paprčích. Jestliže byli jiní, kovaní kandidáti na jejich místa, na ty architekty, což byl Kramoliš, tak oni je rádi vykopali. Prostě s nimi zametli. To byl úplně klasický systém.

JF: Mělo to ještě jiný důvod, proč byla ta práce vlastně tak špatně hodnocena. V socialismu bylo všechno „růžové“, my jsme měli „perspektivu“. Ale ta práce byla postavena na něčem jiném: aby město fungovalo, musejí být eliminovány určité disproporce. Byla to analýza města Brna, která vlastně řekla...

ZP+JF:

Černé zóny, kde se v Brně víc umírá, atd. A oni s tím naráz vylezli ven. A o tom se naráz nesmělo mluvit.

JF: Gřegorčík s Přikrylem tedy přešli do VÚVA. Deset let byli v podstatě utlumení a jen něco zkoumali pro Matouška a další lidi v tom velkém výzkumu. A my jsme se zrovna trefili, v tom roce 1980, kdy jsme tam nastoupili, do období, kdy se to uvolnilo. V té době

¹³¹ KNOPP – MATOUŠEK – VÁGNER, 1985.

¹³² GŘEGORČÍK, Jiří et al. *Brněnský městský region. Úvahy o problémech prostorového rozvoje města Brna*. Brno: Útvar hlavního architekta, 1970. 50 s. ISBN: sine.

byl Gřegorčík jmenován vedoucím oddělení, a tak mohl začít dělat zase svoje věci. Vrátil se tedy k těm svým původním myšlenkám města, regionu a osídlení. No a my jsme pro něj začali experimentálně ověřovat ty jeho teorie na příkladech.

JF: Takže to shrňme. Na VÚVA se řešily tři důležité úkoly. Experimentální, na kterém jsme se podíleli my dva. Další úkol byla tvorba *Pravidel územního plánování*, za tím stál Knopp. A vedle toho byly ještě ukazatele; na nich pracoval Přikryl a s ním Navrátilová, Musil a Markvart. Tam se pro všechny návrhy vytvářely základní ukazatele využití daného území.

MŽ: Co to bylo, ty „ukazatele“?

ZP: Ty ukazatele definovaly, jak vybavit určité území vzhledem k počtu lidí, kteří ho budou vyžívat.¹³³ Například kolik dětí se vejde do školy, jak velké mají být školky, jak velké místnosti apod. To dneska vypadá jako legrace, ale v současnosti můžeme říct, že to jsou věci, které absolutně chybí, a to už v projektování. Teď tu třeba v Brně vyrostou Kouzelné Medláňky, a tam není jediná školka a nikoho to v podstatě nezajímá. Takhle byla garance, že musela být rezerva pro občanskou vybavenost a všechno tam muselo být, i když to třeba s její výstavbou trochu trvalo. A to měl na starosti na ministerstvu Blažek. Ten posuzoval jednak občanskou vybavenost, jestli je v pořádku – proto se dělal ten návod ukazatelů –, a jednak hlídal ekonomii.

MŽ: To posuzoval jeden člověk?

ZP+JF: Ano, on měl tu moc, ale fungovalo to. Každý projektant za ním jezdil. Jestli se dělalo něco v Košicích, tak se jelo do Prahy k Blažkovi. On musel dát razítko.

ZP: S těmi ukazateli a ekonomikou souvisí i to, že asi v roce 1988 se zvýšila zátěž na sídliště na 400 obyvatel na hektar. A všichni z toho úplně bláznili, protože ty domy narostly a říkalo se, jak je to nelidské. No a přišla devadesátá léta a my teď dosahujeme zátěž 600 lidí na hektar, protože samozřejmě investor si to pohlídá sám. A ten z toho chce pochopitelně dostat co nejvíc peněz.

MŽ: Existovaly ještě další vazby VÚVA na ministerstva?

JF: Vždycky bylo důležité, aby ti klíčoví pracovníci měli někoho, kdo by je podržel. My, co jsme dělali územní plánování, jsme měli takového garanta na federálním ministerstvu pro technický a investiční rozvoj. Byl to architekt Vaško, taky osmašedesátník.

ZP: Já si pamatuju Vaškovo oblíbené rčení: „Představte si, tak jsem to toho ministra naučil a oni mi ho zase odvolali. A dali mi nového.“ Ale já myslím, že dneska je ten mechanismus stejný, protože on dělal úředníka a připravoval odborně věci pro ministra.

JF: Za socialismu se územní plánování, nebo to, co jsme dělali, dost přehazovalo, pod co to patří. Vždycky bylo důležité, jestli to spadalo pod federál, nebo to šlo na národní úroveň, ale největší neštěstí bylo, pokud to spadlo pod životní prostředí. Ale co nám všichni záviděli, to byla matice systému územního plánování. Bylo to dvanáct stupňů

¹³³ GŘEGORČÍK, Jiří. *Návrh občanského vybavení sídelních útvarů v územně plánovací dokumentaci a zpracování příslušných ukazatelů*. Brno: VÚVA, 1977. 16 s. ISBN: sine.

územního plánování, a když se vyjelo kamkoli ven, všichni říkali, jak je to dokonalé. Že to ve výsledku jaksi nefungovalo, to je druhá věc. Ale papírově to bylo dobré.

MŽ: Vraťme se ještě ke struktuře VÚVA. Jací lidé tam působili, když jste tam na začátku 80. let nastoupili?

ZP: Když jsme nastoupili, v Brně byl ředitelem architekt Vágner. Myslím, že doteď působí. On měl šarm, učil i na škole a vůči zaměstnancům byl velmi lidský. V Praze vedl ústav Kasalický. Kasalický byl stejně jako Vágner taky nad věcí. Nicméně oba měli za sebou další dva, kteří měli ambice. V Brně to byl architekt Zemánek, nová nastupující generace, a vedle Zemánka byl jeho konkurent, architekt Mencl.

JF: V té době byli v ústavu tři čtyřicátníci: Markvart, Zemánek a Mencl, nikdo jiný. Pak jsme přišli my.

MŽ: Co se dělo na ústavu v roce 1989 a v době těsně před převratem?

ZP: V době perestrojky, v roce 1987, nastoupil v Praze Chyška. Byl to taky osmašedesátník. Ten zavedl do výzkumu úplně nové metody, hlavně to, že se ve vnitřním konkurzu vybírali vedoucí řešitelé a ti na burze pracovníků celého ústavu, včetně Prahy, řekli, koho chtějí. A ono se najednou ukázalo, že polovinu lidí nikdo nechce. A to se psal rok 1987! To vyvolalo obrovskou nevoli u těch, co nikdo nechtěl. Ještě tenkrát tam ale myslím fungoval mechanismus, že se řeklo ano, vás povinně někdo dostane přiděleného, ale jestli neuspějete v druhém kole burzy, tak prostě půjdete z ústavu pryč.

JF: To byl takový ten socialismus s lidskou tváří s nádechem kapitalismu, no.

ZP: No ale přišel rok 1989, a kdo myslíte, že první padl? Chyška. Toho okamžitě vykopli. Ti, které v ústavu v rámci burz nikdo nechtěl, mu to po revoluci okamžitě vrátili. Chyška byl první vyhozený z ústavu.

MŽ: Co podle Vás zůstalo z činnosti VÚVA po převratu v roce 1989?

ZP: Dnes nikde výzkum teorií urbanismu a územního plánování neprobíhá. To úplně zmizelo. Vedle toho, a to je spíše takový kolegiální náhled na věc, je aktivní architekt Koucký, který je pro nás symbolem... On se zlepšuje, protože pronikl do nástrojů územního plánování, které jsou často velmi svázané. Teorie hlášané před dvaceti lety o tom, že koncepce města spočívá v tom, že kolem celého města udělám alej, to je sice hezké, ale taky k ničemu. To může být pouze bonbónek kdesi na konci. Nyní již Koucký také zreálněl. Z našeho pohledu to bylo naivní. On se ale dostal do polohy, kdy to pochopil, a dneska, když jsem ho viděl při posledním vystoupení v televizi, tak už mluví o koncepci – například, že město se nebude rozrůstat plošně, to znamená, že už přijal i rétoriku územního plánování, kde jsme my byli před pětadvaceti lety.

Další věc: urbanismus se vůbec neučí na škole. A teď přijdou noví architekti a napadne je, že to bydlení nenamalují červenou, ale modrou, že to takhle bude hezké. Pak to zkrachuje, protože to neprojde... Ale za nás URBION Bratislava vypracoval metodický pokyn ke zpracování územních plánů. A všichni dělali územní plány podle něj.

JF: Všechno je dáno tím, že stát nastaví nějaký systém. A tady bylo mnoho fungujících věcí vymazáno, ale ničím novým nenahrazeno. Na to se nepříjde za dva, tři, pět, deset let. My byli zvyklí, a bylo to logické, že území má nějaké předpoklady, pak se něco navrhne a

k těm předpokladům se řekne, jestli je to rozumné nebo ne. Bylo přece třeba logické, že když bude vznikat bydlení, bude problém se školami a se školkami. Teď naráz politici objeví, že je problém, a začnou jej řešit. No samozřejmě, že když jej začnou řešit teď, ta demografická vlna mezi tím už opadne.

ZP: Ve zpětném pohledu člověka zamrzí, že když dělá nějakou profesi, tak v určitou dobu dostane úkol, něco vyhodnotí, a řekne, udělejte to tak a tak. A oni řeknou, ne ne ne ne, takhle my to neuděláme, my to uděláme jinak. My v naší profesi máme podporu v demografických křivkách, v sociologických výzkumech a na základě toho pracujeme. Po 90. letech školky byly, a ti, co dělali naši profesi, tak plochy i jejich funkce nechávali. Přišli ale politici a říkali, všechno to rozprodejme. Takže například v Brně-Kohoutovicích se dvě třetiny školek prodaly.

MŽ: Jak se ve Vaší práci konkrétně promítla změna režimu v roce 1989?

ZP: Po roce 1989 jsme vlítli do praxe. Ve VÚVA jsme svým způsobem byli odříznuti od reálného světa, byli jsme odříznuti od projekce. My jsme dělali výzkum a po nocích soutěže. A žili jsme – svým způsobem jsme si prodloužili školu – krásný život.

Devadesátá léta, to byla pro naši profesi neopakovatelná, naprosto jedinečná věc. Lidi se scházeli, zakládali jsme Obec architektů, pořádaly se přednášky... Když někdo z nás cokoli udělal, pozval ty ostatní a provázel je tím. Neuvěřitelné! Nekradli jsme si zakázky, komukoli něco přilítlo, volal tomu druhému, investoři nám věřili. Samozřejmě vedle toho, teď to prosím neberte ve zlém, jen bych chtěl ilustrovat, kde se to začalo například lámat, byl spolužák Gál, který daleko rychleji než my pochopil, že v tom musí být to „pragma“. On nám při stavbě Velkého Špalíčku ukázal, že nastává doba, kdy investor si nadiktuje, architekt mu jde na ruku a v podstatě to dokážou. Že z toho vznikne sračka...

MŽ: Proč vlastně pracujete v autorské dvojici?

ZP: Po Listopadu se nevědělo, jestli VÚVA bude pokračovat, tak jsme radši už v lednu 1990 sami odešli. Gregorčík se stal hlavním architektem, my jsme šli na ÚHA s ním a začali jsme vlastně znova. Když se o tom bavíme, shodli jsme se, že to působení ve VÚVA bylo už dlouhé, já jsem tam byl devět let a Jiří sedm.

Ale rozhodně nás VÚVA naučil myslet systémově, logicky, psát a mít věci uspořádané. Pak jsme šli na Útvar hlavního architekta, kde jsme vydrželi rok a půl. To byla další obrovská životní zkušenost, vidět, jak úřad funguje zevnitř. No a pak už jsme šli budovat ty svoje ateliéry.